

АГРОСВІТ

№14 липень 2024

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадирус Ірина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П. Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбачька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 14 липень 2024 р.

Журнал включено до Переліку наукових

фахових видань України з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);

— SIS;

— Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73

(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.nayka.com.ua

www.agrosvit.info

Засновники:

**Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 16.07.24 р.

Підписано до друку 16.07.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 11.1

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1607/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2024

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 14 липень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Третяк А. М., Третяк В. М., Третяк Н. А.

Концепції і закономірності розвитку землеустрою в Україні 3

Пишк Б. І.

Деякі аспекти моніторингу ESG-активності підприємств 12

Жадько К. С.

Управління інформаційною безпекою підприємств-постачальників електронних комунікаційних послуг 21

Татенко М. Ю., Гордолов В. Ю.

Облікове забезпечення аудиту зовнішньоекономічної діяльності підприємств агробізнесу 28

Жук В. М., Сторожук Д. Є.

Удосконалення оподаткування агропідприємств через податкові консультації 37

Прокопишин О. С., Приймак Н. В., Трушкіна Н. В.

Стратегічне управління інноваційним розвитком фермерських господарств 43

Калініченко Д. Ю.

Рентні відносини в системі місцевих фінансів: проблеми, пріоритети та природоохоронний аспект 55

Біляк Ю. В.

Вплив валютного курсу на фінансову безпеку держави 62

Місевич М. А., Бессмертний А. В., Грибушин Б. М., Кучер О. Р.

Особливості стратегічного розвитку логістичних підприємств України (на прикладі ТОВ "Нова Пошта") 69

Пилипенко Д. О.

Актуальні аспекти стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства 76

Махinya С. О.

Сільський туризм як перспективний напрямок розвитку сільських територій 83

№ 14 / 2024

CONTENTS:

Tretiak A., Tretiak V., Tretiak N.

CONCEPTS AND PATTERNS OF LAND ORGANIZATION DEVELOPMENT IN UKRAINE 3

Pshyk B.

SOME ASPECTS OF MONITORING THE ESG ACTIVITY OF ENTERPRISES 12

Zhadko K.

MANAGEMENT OF INFORMATION SECURITY FOR ENTERPRISES PROVIDING
ELECTRONIC COMMUNICATION SERVICES 21

Tatenko M., Hordopolov V.

ACCOUNTING SUPPORT OF THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY AUDIT OF AGRIBUSINESS
ENTERPRISES 28

Zhuk V., Storozhuk D.

IMPROVEMENT OF TAXATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES THROUGH TAX CONSULTATIONS 37

Prokopyshyn O., Pryimak N., Trushkina N.

STRATEGIC MANAGEMENT OF FARMS' INNOVATIVE DEVELOPMENT 43

Kalinichenko D.

RENT RELATIONS IN THE SYSTEM OF LOCAL FINANCES: PROBLEMS, PRIORITIES
AND ENVIRONMENTAL ASPECT 55

Biliak Y.

THE INFLUENCE OF THE EXCHANGE RATE ON THE FINANCIAL SECURITY OF THE STATE 62

Mysevych M., Bessmertnyi A., Gribushin B., Kucher O.

PECULIARITIES OF THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF LOGISTICS ENTERPRISES
OF UKRAINE (ON THE EXAMPLE OF THE COMPANY "NOVA POSHTA") 69

Pylypenko D.

CURRENT ASPECTS OF STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS 76

Makhynia S.

RURAL TOURISM AS A PROMISING DIRECTION FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS 83

УДК 332.2:332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

Н. А. Третяк,

к. е. н., старший дослідник,

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7602-8606>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.14.3

КОНЦЕПЦІЇ І ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ЗЕМЛЕУСТРОЮ В УКРАЇНІ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University

N. Tretiak,

PhD in Economics, Senior Researcher,

Institute for demography and life quality problems of the National academy of sciences of Ukraine

CONCEPTS AND PATTERNS OF LAND ORGANIZATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

У процесі роботи авторами досліджено концепції і закономірності розвитку землеустрою в Україні та трансформації землепорядної науки в систему землепорядкування й інституцію. Зокрема було встановлено, що в різні періоди проведення земельної реформи в незалежній Україні теоретичні основи землеустрою наповнювалися різним змістом. Так, на першому етапі земельної реформи в Україні (1991—2000 рр.), основою концепції розвитку землеустрою була методологія землепорядного проектування "територія — землекористування — земельна ділянка і права на неї", яка реалізовувалася через встановлення на місцевості меж сільських (селищних) рад й населених пунктів та роздержавлення і приватизацію земель сільськогосподарських та інших підприємств, громадян. На другому етапі земельної реформи в Україні (2001—2010 рр.), основою концепції розвитку землеустрою стала методологія землепорядного проектування "земельна ділянка — режим її використання — землекористування як сукупність земельних ділянок — територія", яка реалізовувалася в основному встановленням в натурі (на місцевості) меж земельних ділянок, особливо власників земельних часток (паїв) у сільському господарстві та встановленням меж територій з особливими природоохоронними і заповідними режимами. Третьому етапу передуює прийняття в 2011 році закону України "Про державний земельний кадастр", а в 2020 році закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" та інших подальших змін, де зміст землеустрою розширюється. Встановлено, що основою концепції розвитку системи землепорядкування на цьому етапі стає методологія землепорядного проектування "простір — територія — система землекористування — режим землекористування — земельна ділянка", яка реалізовується в основному через територіально-просторове планування розвитку землекористування територіальних громад, де базовою основою є зонування земель за типами (підтипами) землекористування. В процесі дослідження, авторами запропоновано логічно-змістовну модель авторської концепції розвитку системи землепорядкування як інституції.

In the course of this work, the authors investigated the concepts and patterns of land organization development in Ukraine and the transformation of land planning science into a system of land organization and institution. In particular, it was established that at different periods of land reform in independent Ukraine, the theoretical foundations of land organization were filled with different content. Thus, at the first stage of land reform in Ukraine (1991-2000), the basis of the land organization development concept was the methodology of land planning "territory — land use — land plot and rights to it", which was implemented through the establishment of village (settlement) council boundaries and settlements on the ground, as well as the denationalization and privatization of agricultural and other enterprises and citizens' lands. At the second stage of land reform in Ukraine (2001-2010), the basis of the land organization development concept became the methodology of land planning "land plot — mode of its use — land use as a set of land plots — territory", which was mainly implemented by establishing the boundaries of land plots in nature (on the ground), especially the land shares (pais) owners in agriculture, and establishing the boundaries of areas with special environmental and conservation regimes. The third stage is preceded by the adoption of the Law of Ukraine "On the State Land Cadastre" in 2011, and in 2020, the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Land Use Planning" and other subsequent changes, where the content of land organization is expanded. It was established that the basis of the concept of the land organization system development at this stage becomes the methodology of land planning "space — territory — land use system — land use regime — land plot", which is mainly implemented through territorial-spatial planning of land use development of territorial communities, where the basic foundation is land zoning by types (subtypes) of land use. In the course of the study, the authors proposed a logical-content model of the author's concept of the land organization system development as an institution.

Ключові слова: землеустрій, система землевпорядкування, землекористування, землевпорядна наука, концепції.

Key words: land organization, land planning system, land use, land planning science, concepts.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Визначаючи особливості розвитку землевпорядної науки та її окремих складових, не можна залишити без уваги філософію наукового знання, що розкриває історичний та сучасний плюралізм науки, обумовлений ходом її історичного розвитку та постійно поповнюваним, які визначається реальною дійсністю змісту, методів та наукового інструментарію реалізації землеустрою. Серед ключових тем зазначеної філософії особлива роль належить з'ясування розуміння загальних та індивідуальних наукових визначень, концепцій та закономірностей розвитку наукового знання та обумовленого ними змісту, принципів цілепокладання та формування першочергових завдань, особливо на етапах розбудови теоретичних основ, пошуку рішень проблемних завдань в умовах слабо формалізованого знання про об'єкт, що має багаторівневу структуру та складно опосередкований характер властивостей.

Зазначимо, що методологічні основи соціально-економічної та еколого-технологічної землевпорядної науки [1], практично не обговорювалися, але її базова частина (землеустрій), що історично включає елементи планування використання і охорони земель, організації землекористування, кадастру і моніторингу земель, завжди знаходилася в полі зору

фахівців [1], які в основному віддають перевагу технічній ролі землеустрою, що не повністю визначає відповідний профіль даної галузі знання. При цьому необхідно підкреслити комплексний зміст землеустрою, його виразний соціально-економічний і еколого-технологічний зміст, який визначається найбільш глибокою в теоретичному відношенні та затребуваною практикою — землевпорядного проектування раціонального чи сталого землекористування [1; 4]. Основним результатом цього дослідження є варіант основних концепцій та закономірностей розвитку досліджуваного напрямку "Землевпорядкування", сформульованих з урахуванням його сучасного змісту, тенденцій розвитку та взаємозв'язку з науково-освітнім процесом підготовки фахівців землевпорядного профілю. Відповідно, актуальність даного дослідження, обумовлена також логікою розвитку наукової спеціальності "Землевпорядкування" та завданнями щодо підготовки кадрів у рамках галузі "Земельні відносини" та "Використання і охорона земель".

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження основних концепцій і закономірностей розвитку землеустрою в незалежній Україні та трансформації його як землевпорядної науки в систему землевпорядкування й інституцію.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Земельна реформа 1990-х рр., що відкрила новий етап історії України та її землевпорядної науки, для значної частини фахівців сфери агропромислового комплексу (АПК), включаючи землевпорядників, була очікуваною [1; 8]. Було ліквідовано монополію права власності держави на землю, безкоштовність її використання, запроваджено гласність земельних відносин, прийнято нове законодавство, визначено прогресивні принципи землеволодіння та землекористування, охорони земель, та їх освоєння з урахуванням законних прав, інтересів і обов'язків усіх суб'єктів земельних відносин.

Зміни земельного устрою в Україні зажадали неординарних науково-технологічних рішень у предметній галузі землеустрою, що стали основною передумовою формування нового наукового напрямку, — землевпорядної науки, предметом якої стало техніко-технологічне, а частково й організаційно-правове забезпечення земельної реформи, що розвивалася, та яка торкнулася не тільки земельних ресурсів країни, а й всіх, у тому числі потенційних, суб'єктів земельних і майнових відносин, органів влади всіх рівнів і, що особливо важливо, правової системи держави. В результаті з'явилися нові погляди на розвиток землеустрою та земельного кадастру. Їх поява збіглася з розвитком нового технологічного укладу та сучасного типу наукової раціональності, які визначили їх вплив, у тому числі елементів еволюції і революцій, традицій та новацій, дискусійного характеру методологічних підходів та інтерпретацій, затребуваних не лише практикою, а й науковими програмами зазначеного типу, що підтверджують діалектичну взаємодію нового та старого, яке формує більш сучасний образ землевпорядної науки та перспективні зразки її практичного застосування.

Особливу роль у цей період набувають інтенсивно розроблювані техніко-технологічні знання, що змінили технологічний уклад та земельний лад країни — і особливо в сучасний період становлення цифрової економіки, коли на цифри "перетворюються" просторова інформація, що властива землекористуванню [9]. Настає час перегляду панівних поглядів на світ, його суб'єктно-об'єктну природу, методологічні засади, теоретичні положення та дослідницькі стратегії, значної кількості наук, їх базових наукових та соціокультурних цінностей, в тому числі землевпорядної науки [3; 5].

Зміни стосуються принципів наукової діяль-

ності, представлених ідеалами та нормами дослідження, науковою картиною світобачення, філософсько-методологічними засадами [5]. В результаті формуються нові уявлення про цілі дослідження та способи їх досягнення, що забезпечують відтворення образу об'єкта дослідження в різних формах наукового знання, затребуваних у вирішенні різноманітних завдань для потреб власне науки та соціуму. Це характерно для землеустрою, що широко використовує, зокрема, економіко-математичні методи та моделі при розробці моделей і землевпорядних нормативів: умов інтенсивного використання земель, особливо сільськогосподарських угідь та ін. [1; 10].

Конкретизуючи стан методологічних засад досліджуваного наукового спрямування системи землевпорядкування (на початок ХХІ ст.), зазначимо таке:

1) найбільший розвиток у комплексі системи землевпорядкування, представлений тріадою у складі планування використання і охорони земель, землеустрою, внутріфункціонального землевпорядкування [11] з доповненням земельного кадастру і моніторингу, отримав землеустрій, який становить вагомую частину даного напрямку та одночасно представляє предмет самостійної землевпорядної науки соціально-економічного профілю [12]; при цьому, незважаючи на зниження своєї практичної ролі останніми роками [8], саме землеустрій з його економічним, організаційно-правовим та технологічним змістом здатний успішно розвивати науково-практичні положення щодо забезпечення на землях сільськогосподарського та природоохоронного призначення адекватних умов необхідних режимів та економічних результатів;

2) основним системним принципом зазначеної тріади (планування використання і охорони земель, землеустрою, внутріфункціонального землевпорядкування), яка доповнена четвертою складовою (земельний кадастр та моніторинг земель) слід вважати пріоритет збереження якостей землі й інших природних ресурсів, що є єдиним місцем життєдіяльності людини, та обумовлену цим системність інформаційного забезпечення;

3) основними концепціями землеустрою як найбільш розвиненої частини системи землевпорядкування слід вважати:

— повна відповідність його змісту земельній політиці держави [6; 8];

— розробку необхідних та достатніх заходів щодо реалізації зазначеного вище системного принципу у вигляді норм, правил, методів

Рис. 1. Зміст землеустрою на першому етапі земельної реформи в Україні (1991—2000 рр.)

Джерело: [14].

та технологій, які забезпечують організацію раціонального (збалансованого) використання земельного фонду країни [13].

Отже, постало завдання дослідити основні концепції і закономірності розвитку землеустрою, який трансформується у систему землевпорядкування в незалежній Україні.

Характеризуючи результати, досягнуті землевпорядною наукою на рубежі ХХ—ХХІ ст., відзначимо величезний внесок вітчизняних фахівців — землевпорядників, ґрунтознавців, агрономів, економістів у вирішення завдань, що становлять "золотий" фонд цієї науки та основні передумови розвитку теорії і практики землеустрою як нової соціально-економічної та еколого-технологічної науки ХХІ ст. [1]. На рисунку 1 приведено зміст землеустрою на першому етапі земельної реформи в Україні (1991—2000 рр.).

Основою даної концепції розвитку землеустрою була методологія землевпорядного проектування "територія — землекористування — земельна ділянка і права на неї", яка реалізовувалася через встановлення на місцевості меж сільських (селищних) рад і населених пунктів та роздержавлення і приватизацію земель сільськогосподарських та інших підприємств, громадян.

Разом з тим, із переходом на другий етап здійснення земельної реформи (2001—2010 рр.) виникли нові завдання перед землеустроєм в Україні, які були визначені новою редакцією земельного кодексу України (2001 р.) [15]. В 2003 році Верховною Радою України приймається закон України "Про землеустрій", яким було визначено, що землеустрій проводиться в обов'язковому порядку на землях усіх категорій незалежно від форми власності в разі: а) розробки документації із землеустрою щодо організації раціонального використання та охорони земель; б) встановлення та зміни меж об'єктів землеустрою; в) надання, вилучення (викупу), відчуження земельних ділянок; г) встановлення в натурі (на місцевості) меж земель, обмежених у використанні і обмежених (обтяжених) правами інших осіб

(земельні сервітути); г) організації нових і впорядкування існуючих об'єктів землеустрою; д) виявлення порушених земель і земель, що зазнають впливу негативних процесів, та проведення заходів щодо їх відновлення чи консервації, рекультивативі порушених земель, землювання малопродуктивних угідь, захисту земель від ерозії, підтоплення, заболочення, вторинного засолення, висушення, ущільнення, забруднення промисловими відходами, радіоактивними і хімічними речовинами та інших видів деградації, консервації деградованих і малопродуктивних земель [12]. Це обумовило подальший розвиток теорії і практики землеустрою як соціально-економічної та екологічної науки ХХІ століття. Прийнятим Земельним кодексом України та законом України "Про землеустрій" визначено, що "землеустрій — це сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональної організації території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил" [12; 15].

З метою актуалізації інституційного і технологічного змісту досліджуваної землевпорядної науки звернемося до теоретичних ас-

пектів цієї проблематики (рис. 2). Основою концепції розв'язку землеустрою на цьому етапі стала методологія землевпорядного проектування "земельна ділянка — режим її використання — землекористування як сукупність земельних ділянок — територія", яка реалізовувалася в основному встановленням в натурі (на місцевості) меж земельних ділянок, особливо власників земельних часток (паїв) у сільському господарстві та встановленням меж територій з особливими природоохоронними і заповідними режимами.

Як видно із рис. 2, у сферу функцій (завдань) землеустрою інституційно (законодавчо) включено планування використання та охорони земель, яке функціонально є самостійним видом землевпорядної діяльності, але яке не реалізовувалося на практиці. В законі України "Про землеустрій" (стаття 2) планування віднесено до призначення землеустрою а в земельному кодексі України (2001 р.) воно виділено окремою Главою 30. Відповідно, планування використання та охорони земель, як складова підсистема системи землевпорядкування потребувала самостійного науково-методичного та законодавчого забезпечення.

Із прийняттям в 2011 році Закону України "Про державний земельний кадастр" [16], а в 2020 році Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" [17] та інших подальших змін, зміст землеустрою розширюється. Так, землеустрій доповнюється видами документацій:

- проекти землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад;
- комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад;
- технічна документація із землеустрою щодо резервування цінних для заповідання територій та об'єктів;

Рис. 2. Зміст землеустрою на другому етапі земельної реформи в Україні (2001—2010 рр.)

Джерело: [15].

— технічна документація із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини.

Разом з тим, слід відмітити, що Конституцією України стаття 14 "Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави" передбачено, що право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Зокрема, це право набувається і реалізується відповідно до землевпорядної документації, яка розробляється фахівцями — землевпорядниками відповідно до принципів землеустрою (ст. 6 закону "Про землеустрій") та охорони земель (ст. 3 закону "Про охорону земель").

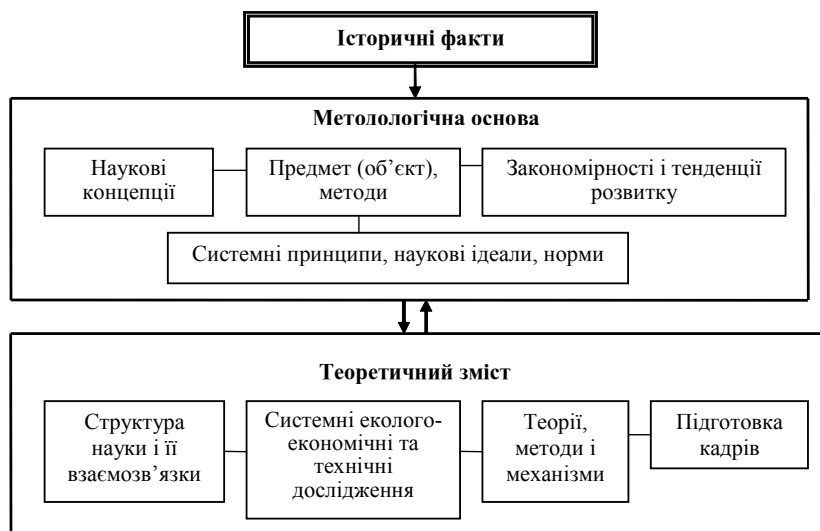

Рис. 3. Логічно-змістовна схема структури наукового знання землевпорядної науки

Одночасно, статтею 1 закону України "Про землеустрій" визначено, що стале землекористування це використання земель, що визначається тривалим користуванням земельною ділянкою без зміни її цільового призначення, погіршення її якісних характеристик та забезпечує оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій (отже, йде мова про збалансування і узгодження в проектах землеустрою екологічних, соціальних та економічних інтересів громадян, територіальних громад та держави в цілому, що відноситься до соціально-поведінкових наук для визначення та оцінки адекватності реальних явищ і уявлень про розвиток землекористування).

У сучасному розумінні соціально-економічна і еколого-технологічна наука, на відміну від геодезії і природознавства, вивчає продукти людської діяльності, тобто об'єктів землевпорядкування, в яких необхідно виділити та дослідити те, що створене людиною (і формує ренту II, III та інші земельні ренти) [5; 11]. Зазначений аспект, на наш погляд, повністю відповідає досліджуваній землевпорядній науці, а також, значною мірою, "чистому" землевпорядкуванню як системі й інституції [5], що характеризується очевидним соціально-економічним та техніко-технологічним змістом і процедурним характером його реалізації.

Отже, основним завданням землевпорядної науки та створеної на її основі інституціонального середовища і технологій є забезпечення людини можливістю стати більш ефективною, знизити її реальні фізичні та емоційні навантаження, сприяти більшій комфортності її життєдіяльності на основі реалізації різноманітних галузей еколого-економічного і техні-

ного знання, в тому числі про землевпорядкування, та обумовленої ними практикою, що забезпечують врахування людських потреб, ефективність створюваних правил, технологій і техніки, надійність, простоту та безпеку їх використання, економічну та суспільну ефективність.

Зазначені аспекти відображає схема структури наукового знання землевпорядної науки (рис. 3), що представляє один із результатів нашого дослідження.

Схему складено з урахуванням теоретичних положень здійснених досліджень "Землевпорядкування в Україні: розвиток на засадах новітньої інституціо-

нально-поведінкової теорії" [5] та в обґрунтуванні змісту розвитку землевпорядної науки в праці "Теоретичний генезис землевпорядкування і його значення в системі наукових знань" [11]. Принциповий аспект зазначених положень полягає у виділенні методологічних підстав та теоретичного змісту землевпорядної науки, що взаємодіють на основі прямих та зворотних зв'язків.

Визначаючи принципи, закономірності та концепції досліджуваної нами землевпорядної науки, слід врахувати основоположні результати сучасних фахівців вітчизняного землеустрою, кадастру та моніторингу земель, які зробили узагальнення в цій галузі [5; 11; 18], що послужили основою наших пропозицій щодо принципів, концепцій обумовлених теорій, закономірностей та тенденцій розвитку.

Першим визначено системний принцип, що розкриває роль і основний зміст досліджуваного наукового напрямку: землевпорядна наука є однією із соціально-поведінкових та наук про Землю інституціонального і технологічного характеру, що базується на соціально-економічних, природничо-наукових, техніко-технологічних та правових засадах низки наук, власному історично визначеному змісті, що забезпечують її саморозвиток та самоорганізацію, сучасні та потенційні можливості у вирішенні наукових та науково-практичних завдань у галузі земельних, майнових, екологічних, містобудівних та інших відносин.

Інші позиції у подібному переліку можуть зайняти зокремлині принципи, що визначають роль об'єктів та механізмів землевпорядної науки у науковій та практичній сферах. Одним з таких є принцип, що визначає роль сучасного

територіально-просторового планування розвитку землекористування і земельного кадастру — та представленими наступним положенням: єдиною документованою і повністю підтримуваною державою формою визнання існування кожного об'єкта землекористування як нерухомості (аграрної, природної, майнової) з усього їх різноманіття на території України. Із зазначенням переліку, що постійно актуалізується, який ідентифікує характеристики таких об'єктів, є державний інформаційний ресурс національного рівня (державний земельний кадастр) який забезпечує стабільність широкого спектра суспільних відносин, функціонування земельного ринку та іншої нерухомості.

Як основна закономірність розвитку на пряму землевпорядної науки запропоновано положення, близьке за формою до відомого формулювання закономірності розвитку землекористування [11]: зміст, види та форми на пряму землевпорядкування повинні повністю відповідати цілям, завданням та характеру просторового розвитку країни як концентрованого виразу динаміки її державного та земельного устрою, земельно-майнових, екологічних та містобудівних відносин, рівню науково-технічного прогресу, необхідної та можливої взаємодії з близькими (науково-практичного характеру) дисциплінами.

Основні концепції (і теорії) землевпорядної науки і практики нами коротко сформульовані таким чином:

— концепція розвитку системи землевпорядкування на засадах інституціонально-поведінкової теорії, яка базується на парадигмі: перехід існуючої методології землевпорядного проектування "земельна ділянка — режим її використання — землекористування як сукупність земельних ділянок — територія" до новітньої — "простір — територія — система землекористування — режим землекористування — земельна ділянка";

— концепція геопросторового відображення земельного устрою та типів (підтипів) землекористування країни, що однозначно ідентифікується, в межах її державних кордонів з метою забезпечення її сталого розвитку на основі суворого дотримання конституційних норм і положень, що відповідають принципам і механізмам правової держави, у тому числі стосовно її громадян та їх об'єднань;

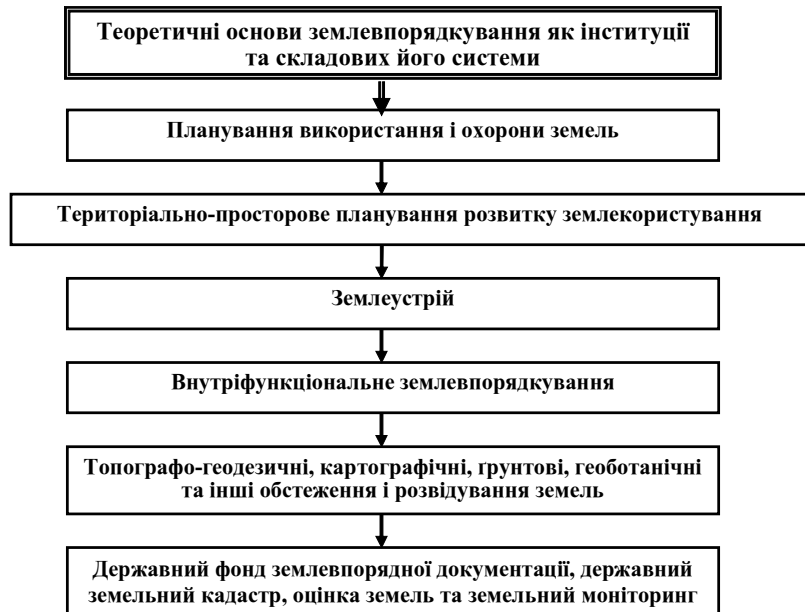

Рис. 4. Логічно-змістовна модель авторської концепції розвитку системи землевпорядкування як інституції

— основна концепція землевпорядкування ґрунтується на його рівневій організації з виявленням, оцінкою та прогнозуванням параметрів стану земельних та інших природних ресурсів, організації земельного устрою та типів (підтипів) землекористування, що визначають можливості використання відповідних земельних угідь, земельних ділянок, їх груп та територій у вирішенні завдань просторового розвитку територій та сталого (збалансованого) розвитку їх землекористування.

Відповідно, пропонується нова концепція системи землевпорядкування, складові якої нами приведені на рис. 4.

Основою концепції розвитку системи землевпорядкування на цьому етапі стає методологія землевпорядного проектування "простір — територія — система землекористування — режим землекористування — земельна ділянка", яка реалізовується в основному через територіально-просторове планування розвитку землекористування територіальних громад, де базовою основою є зонування земель за типами (підтипами) землекористування. При цьому, деталізований основний зміст землеустрою, що впливає із приведеної концепції системи землевпорядкування як інституції описаний у праці "Трансформація закону України "Про землеустрій": проблеми і перспективи" [19].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Опрацьовано та подано матеріали у співавторстві до науково-фахового журналу категорії Б "Агросвіт" під назвою "Концепції і за-

кономірності розвитку землеустрою в Україні". В процесі дослідження встановлено, що в різні періоди проведення земельної реформи в незалежній Україні теоретичні основи землеустрою наповнювалися різним змістом. Зокрема, на першому етапі земельної реформи в Україні (1991—2000 рр.), основою концепції розвитку землеустрою була методологія землевпорядного проектування "територія — землекористування — земельна ділянка і права на неї", яка реалізовувалася через встановлення на місцевості меж сільських (селищних) рад й населених пунктів та роздержавлення і приватизацію земель сільськогосподарських та інших підприємств, громадян. На другому етапі земельної реформи в Україні (2001—2010 рр.), основою концепції розвитку землеустрою стала методологія землевпорядного проектування "земельна ділянка — режим її використання — землекористування як сукупність земельних ділянок — територія", яка реалізовувалася в основному встановленням в натурі (на місцевості) меж земельних ділянок, особливо власників земельних часток (паїв) у сільському господарстві та встановленням меж територій з особливими природоохоронними і заповідними режимами. Третьому етапу передувало прийняття в 2011 році закон України "Про державний земельний кадастр" та в 2020 році закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" та інших подальших змін, які вплинули, що зміст землеустрою розширюється. Так, основою концепції розвитку системи землевпорядкування на цьому етапі стає методологія землевпорядного проектування "простір — територія — система землекористування — режим землекористування — земельна ділянка", яка реалізовується в основному через територіально-просторове планування розвитку землекористування територіальних громад, де базовою основою є зонування земель за типами (підтипами) землекористування. В процесі дослідження, авторами запропоновано схему структури наукового знання землевпорядної науки та логічно-змістовну модель концепції розвитку системи землевпорядкування як інституції.

Подальші дослідження заключаються у дослідженні розвитку складових системи землевпорядкування на засадах запропонованої концепції.

Література:

1. Третяк А.М. Землеустрій: підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 520 с.

2. Criticism and the Growth of Knowledge. Edited by I. Lakatos, A. Musgrave. Cambridge: Cambridge at the University Press, 1970. 282 p.

3. Третяк А.М., Третяк В.М., Гунько Л.А., Третяк Н.А. Поняття та класифікація (структурування) прикладних наук сфери землекористування як фундаментальної науки. Агросвіт. 2023. № 11. С. 1—10.

4. Паспорт спеціальності 05.24.04 — кадастр і моніторинг земель: Постанова президії ВАК України від 09 квітня 2008 року № 23-08/4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v23_0330-08/.

5. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Гунько Л.А., Третяк Н.А. Землевпорядкування в Україні: розвиток на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії: монографія / [за заг. ред. А.М. Третяка]. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2023. 224 с.

6. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Капінос Н.О., Третяк Н.А. Стратегічні напрями земельної політики в Україні до 2030 року. Економіка та держава. 2021. № 8. С. 28—36.

7. Третяк А.М., Третяк В.М., Капінос Н.О. Понятійні аспекти і сутність термінів "землеустрій" та "землевпорядкування" в Україні. Землевпорядний вісник. 2021. № 4. С. 18—23.

8. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Земельна реформа в Україні: оцінка результатів у контексті якості життя і безпеки населення. Землевпорядний вісник. 2018. № 11. С. 28—33.

9. Третяк А.М., Прядка Т.М., Гетманчик І.П. Історія земельних відносин і землеустрою в Україні: підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. 420 с.

10. Третяк А.М., Прядка Т.М. Філософія землегосподарювання та землевпорядкування: авторські роздуми щодо розвитку земельного устрою в Україні у повоєнний період. Агросвіт. 2023. № 3—4. С. 64—73.

11. Третяк А.М., Третяк В.М., Гунько Л.А., Прядка Т.М., Третяк Н.А. Теоретичний генезис землевпорядкування і його значення в системі наукових знань. Агросвіт. 2024. № 2. С. 3—11.

12. Про землеустрій: Закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>.

13. Третяк А.М., Третяк В.М., Трофименко П.І., Прядка Т.М., Трофименко Н.В. Стале (збалансоване) землекористування: понятійний базис та методологія інституціоналізації. Агросвіт. 2021. № 24. С. 11—22.

14. Земельний кодекс Української РСР від 18 грудня 1990 року № 561-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12/>.

15. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

16. Про державний земельний кадастр: Закон України від 7 липня 2011 року № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>.

17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель: Закон України від 17 червня 2020 року № 711-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text>.

18. Дорош Й.М., Мартин А.Г., Новаковська І.О. Розвиток землевпорядної науки в Україні: історія, сучасність, перспективи. Вісник аграрної науки. 2021. № 4. С. 67—76.

19. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А., Прядка Т.М., Гунько Л.А. Трансформація закону України "Про землеустрій": проблеми і перспективи. Ефективна економіка. 2024. № 4. <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/142>.

References:

1. Tretiak, A.M. (2014), Zemleustriy [Land management], OLDI-PLYUS, Kherson, Ukraine.

2. CUP (1970), Criticism and the Growth of Knowledge, Cambridge at the University Press, Cambridge.

3. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Gunko, L.A. and Tretiak, N.A. (2023), "Concepts and classification (structuring) of applied sciences in the field of land use as a fundamental science", Agrosvit, vol. 11, pp. 1—10.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2008), Resolution of the Presidium of the Central Committee of Ukraine Specialty passport 05.24.04 — land cadastre and monitoring", available at: (Accessed 22 May 2024).

5. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Pryadka, T.M., Gunko, L.A. and Tretiak, N.A. (2023), Zemlevporiadkuvannya v Ukraini: rozvytok na zasadakh novit'oi instytutsional'no-povedinkovoi teorii [Land management in Ukraine: development based on the latest institutional and behavioral theory], Belotserkivdruk LLC, BilaTserkva, Ukraine.

6. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Priadka, T.M., Kapinos, N.O. and Tretiak, N.A. (2021), "Strategic directions of land policy in Ukraine until 2030", Ekonomika ta derzhava, vol. 8, pp. 28—36.

7. Tretiak, A. Tretiak, V. and Kapinos, N. (2021), "Conceptual aspects and essence of the terms "land organization" and "land planning" in Ukraine", Land Management Bulletin, vol. 4, pp. 18—23.

8. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M. and Tretiak, N.A. (2018), "Land reform in Ukraine: evaluation

of results in the context of quality of life and security of the population", Land Management Journal, vol. 11, pp. 28—33.

9. Tretiak, A., Priadka, T. and Hetmanchyk, I.P. (2017), Istoriia zemel'nykh vidnosyn i zemleustroiu v Ukraini [The history of land relations and land management in Ukraine], OLDI-PLYUS, Kherson, Ukraine.

10. Tretiak, A. & Priadka, T. (2023), "Philosophy of land management and land planning: the author's thoughts on the development of the land system in Ukraine in the post-war period", Agrosvit, vol. 3—4, pp. 64—73.

11. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Pryadka, T.M., Gunko, L.A. and Tretiak, N.A. (2024), "Theoretical genesis of land management and its importance in the system of scientific knowledge", Agrosvit, vol. 2, pp. 3—11.

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On land management", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15> (Accessed 22 May 2024).

13. Tretiak, A., Tretiak, V., Trofymenko, P., Priadka, T. and Trofimenko, N. (2021), "Sustainable (balanced) land use: conceptual basis and institutionalization methodology", Agrosvit, vol. 24, pp. 11—22.

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (1990), "Land Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12/> (Accessed 10 May 2024).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/print1509602912924405> (Accessed 10 May 2024).

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "About the state land cadastre", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> (Accessed 22 May 2024).

17. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding land use planning", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> (Accessed 22 May 2024).

18. Dorosh, Y., Martyn, A. and Novakovska, I. (2021), "Development of land management science in Ukraine: history, modernity, prospects", Bulletin of Agricultural Science, vol. 99 (4), pp. 67—76.

19. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Pryadka, T.M., Gunko, L.A. and Tretiak, N.A. (2024), "Transformation of the law of Ukraine "On land organization": problems and prospects", Efektyvna ekonomika, vol. 4, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/142> (Accessed 22 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 04.07.2024 р.

УДК 658.001:65.012.32

Б. І. Пшик,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансових технологій та консалтингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7930-0791>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.14.12

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МОНІТОРИНГУ ESG-АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

B. Pshyk,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Financial Technologies and Consulting, Lviv National Ivan Franko University

SOME ASPECTS OF MONITORING THE ESG ACTIVITY OF ENTERPRISES

У статті обґрунтовано роль моніторингу в процесах управління ESG-активністю підприємств та висвітлено способи його здійснення. Під моніторингом ESG-активності підприємства розуміємо процес безперервного контролю за процесами функціонування та розвитку підприємства з позицій відповідального ставлення до довкілля, забезпечення високого рівня соціальної відповідальності та ефективного корпоративного управління, що включає збирання даних та проведення контрольних заходів, які відстежують динаміку зміни стану підприємства та виявлення тенденцій його розвитку. Подано характеристику методів його здійснення, а саме: ESG-аудиту, комплексної перевірки ESG, ESG-сертифікації та комплаєнс-контролю.

Обґрунтовано доцільність використання в ході моніторингу ESG-активності підприємства технологій штучного інтелекту та сучасних програмних продуктів, які дозволяють виявляти та аналізувати неструктуровані дані, автоматизувати процеси моніторингу, а також поліпшити систему управління портфелем ESG-проектів.

Виявлено основні проблеми моніторингу ESG-активності в Україні: є проблеми розбіжності в ESG-даних і потреби в стандартизації, інтеграції різноманітних джерел даних, постійна мінливість у сфері ESG. Їх вирішення лежить у площині регуляторних зусиль на уніфікації (стандартизації) процесів розкриття ESG-інформації українськими компаніями.

The article substantiates the role of monitoring in the processes of managing the ESG activity of enterprises and highlights the methods of its implementation. By monitoring the ESG activity of the enterprise, we understand the process of continuous control over the processes of the operation and development of the enterprise from the standpoint of a responsible attitude to the environment, ensuring a high level of social responsibility and effective corporate governance, which includes data collection and conducting control measures that monitor the dynamics of changes in the state of the enterprise and identify trends of its development.

It is argued that monitoring ESG activity makes it possible to collect, accumulate, summarize data containing information about the environmental, social and management aspects of the enterprise's development, as well as demonstrate its commitment to responsible business conduct and contribution to achieving the goals of sustainable development. This allows us to respond promptly and in time to the current situation, obtain maximum information about the state of ESG objects, warn of possible threats, and create prerequisites for effective management of sustainable development. The methods of its implementation are described, namely: ESG audit, comprehensive ESG review, ESG certification and compliance control.

The expediency of using artificial intelligence and modern IT products in the course of monitoring the company's ESG activity, which allow identifying and analyzing unstructured data, automating monitoring processes, and improving the ESG project portfolio management system, is justified. Their use makes it possible to analyze large amounts of information and identify patterns, which can help in creating uniform indicators and automating the process of data integration, providing companies' management with consistent and accurate ESG reporting.

The main problems of monitoring ESG activity in Ukraine were identified: there are problems of discrepancies in ESG data and the need for standardization, integration of various data sources, constant variability in the field of ESG. Their solution lies in the plane of regulatory efforts to unify (standardize) processes of disclosure of ESG information by Ukrainian companies.

Ключові слова: ESG-активність, ESG-звітність, компанія (підприємство), моніторинг, управління, цілі сталого розвитку.

Key words: ESG activity, ESG reporting, company (enterprise), monitoring, management, sustainable development goals.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом у наукових та фінансових колах, а також у соціальних мережах та суспільно-політичних медіа дедалі більше уваги приділяється питанням впливу на різні аспекти людського буття широкої сукупності так званих ESG-чинників, які передбачають відповідальне ставлення до довкілля (E — environment), високий рівень соціальної відповідальності (S — social) та ефективне корпоративне управління (G — governance). Зокрема, цю тенденцію можна спостерігати, наприклад, ознайомившись із популярністю терміну "ESG" у глобальних пошуках сервісу "Google" за останні 5 років.

Насправді ці фактори більше не розглядаються виключно як питання етики чи просто питання соціально-екологічної відповідальності. Протягом кількох останніх років інвестиційні фонди і компанії, банки, корпорації, установи багатостороннього розвитку розглядали та реалізовували ці питання виходячи зі стратегічних позицій, наприклад, впливу, який можуть спричинити ESG-критерії на їхню операційну діяльність, репутацію, процес залучення інвестицій або для задоволення зростаючих соціальних очікувань щодо питань у сфері ESG. Ще більш репрезентивними є прогнози щодо зростання ESG-активів до 50,0 трлн доларів США із зафіксованого 2018 році їх обсягу на рівні 30,6 трлн доларів США [1, с. 53].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для установ та організацій, які сформували значний портфель ESG-проектів, вирішення цих проблем не є тривіальним. Для забезпечення своєчасного розгляду та врахування екологічних, соціальних та управлінських аспектів необхідні належні оцінки та моніторинг ESG-активності впродовж усього операційного та/або інвестиційного циклу, що зумовлює актуальність дослідження проблематики, якій присвячена ця стаття.

Дослідженню сучасних проблем у сфері формування та реалізації механізмів управління ESG-активності приділено чимало уваги у наукових роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників, а саме виділяємо J. Ahlberg, K. Jonner, C. Kauffman, M. Robinson, T. Zarsky, Болгар Т., Макаренко І., Пластун О., Пшенична М., Ткаченко А. та багато інших. Незважаючи на певний рівень теоретичних розробок, наявність наукових напрацювань та практичного досвіду у напрямку реалізації цілей сталого розвитку, проблематика моніторингу ESG-активності підприємств досі залишається недостатньо вивченою, що потребує наукових досліджень та належного висвітлення у науковій літературі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування ролі моніторингу в процесах управління ESG-активністю підприємств та висвітлення способів його здійснення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Вітчизняна та зарубіжна практика засвідчила, що організація ефективного моніторингу є одним із найважливіших елементів управління процесами розвитку будь-якого рівня соціально-економічних систем. В економічній літературі поняття "моніторинг" розглядають з різних позицій:

— вид управлінської діяльності, який передбачає спостереження за станом, параметрами та характеристиками певного об'єкта з метою формування інформаційної бази щодо його поведінки та прийняття обґрунтованих управлінських рішень [2, с. 382];

— сукупність процедур щодо вивчення об'єкта, його оцінки, контролю, прогнозування, за результатами яких відбувається розробка ре-

Таблиця 1. Основні ESG-індикатори у розрізі об'єктів і напрямів моніторингу

Об'єкт	Напрямок моніторингу	Показник
E – відповідальність стосовно до екології (environment)	Шкідливі викиди	Обсяг викидів парникових газів
		Валове скорочення викидів парникових газів
		Обсяг викидів шкідливих речовин у повітря за видами
	Енергоефективність	Обсяг споживання енергії
		Частка джерел відновлюваної енергії у обсязі споживання енергії
	Водні ресурси	Обсяги споживання води
	Поводження з відходами	Сукупний обсяг відходів
		Обсяги і частка утилізації і переробки відходів
	Екологічні інвестиції	Обсяги капітальних інвестицій в екологічні проекти
		Обсяги поточних і додаткових витрат на екологічні заходи
	Продукція	Частка доходів від реалізації продукції органічного походження
	Пакування	Загальний обсяг пакувального матеріалу
Використання пакувального матеріалу на одиницю продукції		
Витрати на пакувальні матеріали		
Частка витрат на пакування у собівартості продукції		
S – соціальна відповідальність (social)	Соціальне партнерство	Кількість програм соціального партнерства, які реалізуються за участю компанії
		Обсяги і частка інвестицій на напрямом соціального партнерства
	Працівники	Чисельність, вікова та гендерна структура персоналу
		Коефіцієнт плинності кадрів
		Обсяги витрат на навчання та підвищення кваліфікації
		Кількість осіб, що пройшли навчання (підвищення кваліфікації)
		Середня кількість годин на навчання 1 працівника
		Середні витрати на навчання 1 особи
	Стимулювання персоналу	Кількість прийнятих нових працівників
		Сума виплачених бонусів, разом
		Сумарна кількість працівників, що отримали 90 % від загальної суми виплачених бонусів
	G – корпоративне управління (governance)	Гендерний аспект
Частка жінок, що працюють не керівних посадах		
Дохід компанії		Частка доходу компанії
		Темп зростання доходу компанії
Інновації		Частка інноваційних інвестицій у загальних інвестиціях
		Відношення обсягу інноваційних інвестицій до сукупного доходу компанії
		Обсяг витрат на дослідження
Санкції		Витрати та штрафи, пов'язані з антиконкурентними позовами
Корупція		Кількість годин навчання з етики і боротьби з корупцією під час найму нових працівників
		Частка працівників, які пройшли навчання з питань етики і боротьби з корупцією
		Доходи компанії в регіонах з низьким рівнем корупції
Споживачі		Частка задоволених користувачів компанії
Ланцюги постачання	Структура постачальників за обсягами	
	Частка трьох найбільших постачальників	

Джерело: таблицю складено на основі опрацювання джерел [5 — 9].

комендацій та прийняття управлінських рішень, спрямованих на доведення об'єкта до оптимального стану [3];

— процес регулярного збору та фіксації даних про ключові елементи реалізації програм розвитку підприємства задля виявлення проміжних результатів і досягнень, своєчасного виявлення проблем та відхилень від намічених результатів і здійснення необхідних коригувань, використання результатів моніторингу

для вдосконалення управління сталим розвитком підприємства [4, с. 122];

Теорія і практика економічного моніторингу може бути ефективно використана в різних сферах господарської та фінансової діяльності підприємств. Наприклад, для аналізу кон'юнктури ринку продукції, діагностики та оцінювання показників фінансового стану підприємства, процесів управління підприємською або інноваційною діяльністю. Хоча кожен з цих напрямків має свою оригінальну методологічну і методичну основу дослідження, їх об'єднує єдиний підхід до організації та проведення моніторингу. По-перше, при моніторингу важливим є вибір часового горизонту його здійснення, що розглядається у практичній площині. По-друге, йому притаманні такі ключові характеристики: поточне спрямування, періодичний та діяльнісний характер, обмеженість періоду здійснення, інформаційна спрямованість. По-третє, метою моніторингу діяльності підприємства є орієнтація управлінського процесу на досягнення поставлених цілей розвитку підприємства. По-четверте, спрямованість моніторингу на виконання низки завдань відповідно до поставленої мети (інформаційна підтримка процесу прийняття управлінських рішень щодо розвитку підприємства).

забезпечення функціонування загальної інформаційної системи процесу управління розвитком підприємства; діагностика очікуваного рівня розвитку підприємства; забезпечення раціональності процесу управління розвитком підприємства). По-п'яте, залежність результатів моніторингу від якості та повноти інформаційного забезпечення щодо діяльності підприємства. По-шосте, необхідність здійснення витрат часових, фінансових та інших ре-

Таблиця 2. Напрями ESG-аудиту постачальників

Напрямок ESG-аудиту	Характеристика напрямів ESG-аудиту
1	2
Виявлення невідповідностей	ESG-аудит допомагає виявити будь-які невідповідності чинним кодексам поведінки, екологічним нормам, трудовому законодавству, стандартам прав людини та іншим ESG-вимогам. Ретельно вивчаючи діяльність, процеси та документацію постачальників, аудит може виявити сфери невідповідності, які можуть становити ризики для ESG-факторів.
Оцінка практик постачальників	Можливість оцінити практики та результати діяльності постачальників у сфері ESG. Це включає вивчення їхнього впливу на навколишнє середовище, наприклад, споживання ресурсів, управління відходами, викиди та заходи з контролю забруднення. Також можливо оцінити соціальні аспекти, такі як трудові практики, протоколи охорони здоров'я та безпеки, добробут працівників, а також ініціативи щодо різноманітності та інклюзивності.
Заохочення до прозорості	ESG-аудит сприяє прозорості, вимагаючи від постачальників надання точної та вичерпної інформації про їхні ESG-практики. Це допомагає організаціям отримати уявлення про свої ланцюги постачання та гарантує, що постачальники несуть відповідальність за свої дії та розкриття інформації. Прозора звітність також дозволяє зацікавленим сторонам, зокрема клієнтам, інвесторам і регуляторним органам, приймати обґрунтовані рішення та притягувати постачальників до відповідальності.
Встановлення орієнтирів та стандартів	Допомагає у встановленні орієнтирів, стандартів та показників для ESG-діяльності постачальників. Встановлюючи чіткі очікування за допомогою критеріїв аудиту, організації можуть донести свої вимоги до постачальників і стимулювати вдосконалення ESG-практик. Ці критерії можуть ґрунтуватися на галузевих стандартах, міжнародних настановах або власних цілях організації у сфері сталого розвитку.
Сприйняття постійного вдосконалення	ESG-аудити слугують інструментом для постійного вдосконалення шляхом виявлення слабких місць або невідповідностей у ланцюгу постачання. Результати аудитів можуть бути використані для розробки планів коригувальних дій та спільної роботи з постачальниками для усунення виявлених ризиків і недоліків. Регулярні аудити забезпечують підзвітність і заохочують постачальників до постійного вдосконалення своїх показників у сфері ESG.
Покращення управління ризиками	Створення завдяки ESG-аудитам надійної системи управління ризиками шляхом проактивного виявлення ESG-ризиків у ланцюгу постачання. Оцінюючи практики та результати діяльності постачальників, аудит допомагає організаціям виявити потенційні вразливі місця, такі як неетичні трудові практики, екологічні порушення або неефективне управління. Це дає змогу організаціям вжити проактивних заходів для зменшення ризиків, захисту своєї репутації та забезпечення відповідності ESG-вимогам.

Джерело: таблицю складено на основі опрацювання джерел [6; 10].

сурсів для запровадження системи моніторингу в системі управління розвитком підприємства потребує витрат часу, коштів та інших ресурсів. Тому й не випадково моніторинг вважається окремим видом управлінської діяльності та складовою контрольною функцією в системі менеджменту підприємства [2, с. 383; 4].

Здійснення моніторингу є важливою складовою процесу управління ESG-активністю підприємницьких структур. Під моніторингом ESG-активності підприємства слід розглядати процес безперервного контролю за процесами функціонування та розвитку підприємства з позицій відповідального ставлення до довкілля, забезпечення високого рівня соціальної відповідальності та ефективного корпоративного управління, що включає збирання даних та проведення контрольних заходів, які відстежують динаміку зміни стану підприємства та виявлення тенденцій його розвитку. Для нього теж є характерними усі зазначені вище особливості щодо організації та проведення. Однак з огляду на чіткість об'єктів ESG в діяльності підприємств, специфіку ESG-проектів, а також види і характер прояву ризиків, які їх супроводжують, необхідно звернути увагу на деякі відмінні риси у моніторингу ESG-активності підприємств.

Так, зважаючи на характер об'єктів і напрямів моніторингу ESG-активності підприємств, доцільно виокремити низку показників, за якими слід проводити моніторинг. Поданий у таблиці 1 перелік основних індикаторів ESG-активності підприємства є не вичерпним і може доповнюватися чи звужуватися з огляду на вплив різних чинників, а особливо сфери функціонування підприємства.

Наступною у моніторингу ESG-активності підприємств є відмінність у методах його здійснення. Окрім опитування, анкетування, спостереження та аналізу фінансової і нефінансової звітності, у цьому напрямку мають місце окремі специфічні методи моніторингу, а саме: ESG-аудит, комплексна пе-

ревірка ESG, ESG-сертифікація та комплекс.

ESG-аудит — це оцінювання практик компанії з позиції екологічних, соціальних та управлінських аспектів, зокрема в частині відповідності її діяльності стандартам сталого розвитку, впливу на різних стейкхолдерів (включаючи працівників, громади, клієнтів, інвесторів, а також суспільство та окремі екосистеми), а також виявлення та оцінки ризиків, які можуть мати місце в ході ESG-активності підприємства. Метою ESG-аудиту є проведення об'єктивного та всебічного аналізу, а також повного розкриття політики і процесів компанії у сфері ESG-активності. Він допомагає виявити напрями ESG-активності, в яких компанія досягла успіху, а також ті, що потребують вдос-

коналення. Процес аудиту, як правило, включає збір та аналіз відповідних даних, порівняльний аналіз з міжнародними стандартами та надання рекомендацій щодо вдосконалення практик ESG.

Цей вид аудиту може відігравати вирішальну роль у зниженні рівня ESG-ризиків у ланцюгу постачання, надаючи систематичну та всебічну оцінку практик та результатів діяльності постачальників (табл. 2).

Загалом, завдяки аудиту відбувається напруження структурованого підходу до оцінки та зменшення ESG-ризиків у ланцюгу постачання. Сприяючи прозорості, підзвітності та постійному вдосконаленню, ESG-аудит сприяє більш сталому та відповідальному веденню бізнесу.

Одним із напрямів ESG-аудиту є оцінювання точності, надійності та повноти ESG-даних і розкриття інформації компанії. При цьому важливим є надання зацікавленим сторонам, таким як інвестори, регуляторні органи та громадськість, впевненості в ESG-інформації, що надається компанією. Під час процесу підтвердження аудитор оцінює політику, процедури та практики компанії у сфері ESG, щоб визначити, чи відповідають вони встановленим стандартам, керівним принципам або рамкам, таким як Глобальна ініціатива зі звітності (GRI), Рада зі стандартів бухгалтерського обліку в галузі сталого розвитку (SASB), Європейські стандарти звітності в галузі сталого розвитку (ESRS) або Цільова група з розкриття фінансової інформації, пов'язаної з кліматом (TCFD). Аудиторська фірма також перевіряє процеси збору даних та звітності компанії, перевіряє точність звітних показників ESG та оцінює ефективність внутрішнього контролю, пов'язаного з ESG-інформацією. Після завершення оцінки аудиторська фірма видає заяву про підтвердження або звіт, який містить висновок про надійність і точність ESG-інформації, наданої компанією. Ця заява допомагає зацікавленим сторонам приймати поінформовані рішення, надаючи їм незалежну оцінку ESG-показників компанії. Також ESG-аудит є важливим заходом забезпечення дотримання кодексів поведінки, конвенцій з прав людини та екологічних стандартів.

Проведення ESG-аудиту стає з часом дедалі важливішим, оскільки зростає попит на прозору та надійну ESG-інформацію. Це допомагає компаніям підвищити свій авторитет, управляти ризиками та будувати довіру між зацікавленими сторонами, які все більше зосереджуються на сталому та відповідальному веденні бізнесу.

Наступним методом моніторингу управління ESG-активністю підприємств є комплексна перевірка ESG — процес аналізу та оцінки екологічних, соціальних та управлінських ризиків і можливостей, пов'язаних з діловим партнером, цільовою компанією або активом. У більш широкому сенсі, аудит належної обачності може проводитися щодо бізнес-партнерів усіх видів як інструмент для оцінки ризиків і можливостей, пов'язаних з ESG [10]. У багатьох країнах вже запроваджено або перебуває в процесі запровадження законодавство про комплексну перевірку дотримання прав людини та екологічну перевірку.

Фактори ESG набули значного значення в останні роки, оскільки інвестори, регулятори та зацікавлені сторони все більше визнають вплив нефінансових ризиків і можливостей на результати діяльності та довгострокову стійкість бізнесу. Інтеграція ESG міркувань у комплексну перевірку допомагає зрозуміти потенційні ризики, зобов'язання та фактори, що впливають на вартість компанії, пов'язані з її ESG показниками. Проводячи комплексну перевірку ESG, компанії можуть отримати уявлення про показники ESG бізнес-партнера/активів і приймати обґрунтовані рішення, беручи до уваги як фінансові, так і нефінансові фактори. Це також допомагає забезпечити відповідність нормам ESG, галузевим стандартам та очікуванням зацікавлених сторін.

Важливим інструментом контролю, спрямованим на забезпечення імплементації нових ESG-вимог, який використовують керівники, зокрема наглядові ради підприємств для досягнення цілей сталого розвитку є комплаєнс. Саме ті організації, які сформували раніше систему комплаєнс-контролю, на сьогодні значною мірою відповідають базовим ESG-вимогам. Більшість великих компаній мають у своїй структурі службу комплаєнс, а за умов розгалуженої філійної мережі у структурних підрозділах працюють комплаєнс-координатори, які підзвітні та підпорядковані керівнику служби (комплаєнс-офіцеру). До сфери їх відповідальності належить розробка методології та реалізація внутрішніх контролів в управлінні корупційним ризиком, інсайдерською інформацією та ситуацій, пов'язаних із конфліктом інтересів. Водночас, підрозділ комплаєнс, за підтримки керівництва компанії, може стати координатором та контролером зусиль, спрямованих на імплементацію ESG-вимог у її діяльність.

Питання комплаєнс-культури і здатності продемонструвати прихильність до відповідального ведення бізнесу залишається одним

із пріоритетних напрямів для українських компаній. Адже обов'язковою умовою отримання зовнішніх інвестицій є підтвердження стійкості комплаєнс-функції. Тому наявність сформованої комплаєнс-системи та постійне розширення її впливу відповідно до ESG-підходів роблять компанію привабливішою для зовнішніх інвесторів, фінансових установ та відкриває можливості для залучення додаткового фінансування.

Також варто звернути увагу на такий метод моніторингу як ESG-сертифікація — процес, за допомогою якого компанії оцінюються та аналізуються на основі їхньої діяльності та відданості принципам сталого та відповідального ведення бізнесу [10]. Фактори ESG використовуються для оцінки впливу компанії на навколишнє середовище, її ставлення до працівників та громад, а також ефективності структури корпоративного управління. Важливо зазначити, що ESG-сертифікація не є стандартизованим процесом, і різні організації можуть мати власні рамки, методології та критерії оцінки. Оскільки практика ESG продовжує набувати все більшого значення в діловому світі, з'являється все більше ініціатив, стандартів і сертифікатів, доступних для оцінки сталого розвитку та соціальної відповідальності компанії. На сьогодні не існує єдиного стандарту, який може достовірно охопити всі аспекти ESG у всіх галузях і для всіх випадків використання. Натомість ми вважаємо, що стандарти для організації слід обирати після ретельного розгляду багатьох факторів, включаючи очікування зацікавлених сторін, суттєві теми, тип і серйозність впливів, профіль ризиків, галузь, заплановані результати тощо. Таким чином, відправною точкою для будь-якого проекту з сертифікації ESG має бути діалог для розуміння цих моментів.

Додатково до ESG-сертифікація, підприємства за потреби можуть впровадити та здійснити сертифікацію за іншими стандартами ISO, пов'язаними з ESG, а саме: ISO 14001 "Екологічний менеджмент", ISO 45001 "Професійне здоров'я та безпека праці", ISO 50001 "Енергоменеджмент", ISO 14064 "Парникові гази", ISO 26000 "Соціальна відповідальність", ISO 20121 "Події відповідно до принципів сталого розвитку", ISO 37001 "Боротьба з хабарництвом".

Підприємства та установи повинні визначити пріоритети розподілу своїх ресурсів для моніторингу ESG-критеріїв, дотримуючись при цьому принципу пропорційності. Цей принцип полягає у тому, що обсяг ресурсів для контролю за кожною операцією, повинен відповідати

рівню ризику цієї ж операції. Порушення цього принципу може призвести до значних додаткових операційних витрат організації. Моніторинг та оцінка повинні здійснюватися у розрізі кожного ESG-проекту чи заходу, який фінансується організацією. Починаючи ще з передінвестиційної фази, команда проекту спільно з підрозділом ризик-менеджменту повинні оцінити соціально-економічний вплив на діяльність компанії і її стейкхолдерів, а також визначити категорію ризику. Це слугуватиме основою для визначення режиму моніторингу, обсягу необхідних ресурсів та формування команди професіоналів для його здійснення впродовж життєвого циклу ESG-проекту.

З огляду на зазначене вище процеси ESG-моніторингу повинна відповідати вже згаданому нами принципу пропорційності. Однак не слід виключати того, що впродовж життєвого циклу конкретної операції чи проекту певні чинники, на які компанія не має впливу (наприклад зміна соціально-економічної чи політичної ситуації в країні), можуть спричинити посилення або ж пом'якшення дії факторів ризику. Внаслідок таких змін обсяги та структура сформованих ресурсів, попередньо призначених для управління цими ризиками, можуть виявитися недостатніми чи невідповідними поточному стану справ. Для цього в компаніях повинні бути розроблені альтернативні підходи, спрямовані на оптимізацію, періодичний перегляд та коригування ресурсів для оцінки та моніторингу ESG-проектів чи заходів. Ключовою ланкою таких підходів має бути систематизоване управління процесом моніторингу портфеля, яке базується на поєднанні кількісних і якісних методів оцінки.

Також в ході моніторингу ESG-активності компаній доцільно використовувати відповідні інноваційні інструменти, які дозволять виявляти та аналізувати неструктуровані дані, автоматизувати процеси моніторингу, а також поліпшити систему управління портфеля ESG-проектів. Такими інструментами, які почали активно впроваджуватися та використовуватися в управлінні ESG-активністю зарубіжних компаній, є системи штучного інтелекту і машинного навчання [11]. Їх застосування допомагає деталізувати результати перевірки як портфеля загалом, так й у розрізі окремих операцій і заходів на предмет їх відповідності ESG-критеріям, а також ідентифікувати тенденції та здійснити раннє попередження зміни показників ризику та відхилень від узгоджених стратегій і планів. Особливої уваги потребує штучний інтелект, який зі своєю здатністю аналізу-

вати величезні масиви інформації і виявляти закономірності може допомогти у створенні єдиних показників і автоматизації процесу інтеграції даних, забезпечуючи отримання узгодженої та точної ESG-звітності у всіх сферах.

Це дозволяє компаніям на основі проведення комплексної оцінки оптимізувати процес прийняття рішень, особливо з довгостроковим фокусом на поліпшення соціально-економічного ландшафту. Також це дає змогу підприємствам адаптуватися до непередбачених обставин, дозволяючи негайно вирішувати проблеми дотримання вимог або забезпечення критеріїв і показників соціально-екологічної ефективності, уникаючи при цьому репутаційного ризику.

Для моніторингу ESG-активності підприємства пропонуються нині у світі передові технології штучного інтелекту, зокрема технологія "TextReveal®" від компанії "SESAMm" [12]. Використання технологій штучного інтелекту в управлінні ESG-активністю підприємств дає змогу приймати обґрунтовані рішення, а також досліджувати та контролювати практично будь-яку державну чи приватну компанію, щоб зменшити негативний вплив ESG-ризиків. Крім цього, даний інструмент моніторингу дає змогу розширити можливості компаній з управління активами, банків, приватних інвесторів, дозволяючи їм підвищувати рентабельність інвестицій, одночасно ефективно керуючи ESG-ризиками, зменшуючи при цьому потенційні втрати. Основними перевагами даного продукту є такі: 1) широке охоплення компаній для аналізу ESG (платформа охоплює державні та приватні компанії будь-якого розміру, можливість оцінки ESG-ризиків у мережах постачальників і клієнтів більш ніж 100 мовами, забезпечення повної глобальної відповідності ESG-критеріям та вимогам до формування і звітності зі сталого розвитку); своєчасність моніторингу (доступ до даних в режимі реального часу, актуальна інформація для моніторингу і прийняття рішень щодо управління ризиками); прозорість аналізу (можливість відстежувати кожне сповіщення, чітке розуміння процесу управління та моніторингу ESG-активності); експертиза ESG-ризиків (можливість моніторингу ESG-активності з позицій впливу близько 90 ESG-ризиків, ефективний моніторинг портфеля ESG-проектів, підвищення ефективності відповідального інвестування).

Важливим аспектом у здійсненні моніторингу ESG-активності компаній є використання відповідних програмних продуктів, які да-

ють можливість інтеграції принципів сталого розвитку у діяльність конкретних компанії та аналізу ефективності їх функціонування у сфері ESG.

Прикладом такого продукту є "ESG Monitor", який дає змогу отримувати в режимі реального часу інформацію про відповідність компаній (постачальників, клієнтів, партнерів, реципієнтів інвестицій, дочірніх компаній) ESG-критеріям, а також визначеним стандартам та ключовим показникам ефективності (KPI) [13]. Застосування цього продукту в діяльності компаній надає такі переваги: формування інформації у відповідності директивам щодо корпоративної звітності та сталого розвитку; можливості у пошуку кращих постачальників при здійсненні "зелених" закупівель; здійснення моніторингу ланцюга постачання і постачальників, з якими компанія веде бізнес; зниження репутаційного ризику та негативного впливу на весь ланцюг постачання; покращення маркетингових та комунікаційних важелів; збереження конкурентних позицій компанії; допомога у знаходженні нових клієнтів та ін.

Подібний IT-продукт пропонує німецька компанія "Drees & Somer" — SuPerTool [14], за допомогою якого можна оцінити ключові ESG-показники компанії та відстежувати їх у динаміці. Використання цього програмного продукту додатково дає можливість створювати власні KPI, що дозволяє вимірювати та оптимізувати індивідуальні цілі сталого розвитку для компанії.

Не зважаючи на важливість моніторингу ESG-активності підприємств та його роль у сучасному бізнесі, навігація у тонкощах екологічних, соціальних та управлінських аспектів супроводжується низкою перешкод [15]. Першою слід назвати проблему розбіжності в даних і потреби в стандартизації: Оскільки численні компанії та формують та подають дані про ESG-активність у різних форматах, можуть виникати певна невідповідність даних, що ускладнює процес порівняння. Відтак існує потреба в стандартизованому підході до формування звітності на постійній основі, щоб забезпечити достовірність, послідовність і надійність представлених даних.

Наступною є проблема інтеграції різноманітних джерел даних. Компанії часто отримують ESG-дані із цілої низки джерел, які різняться за методологією та показниками. Інтеграція цих даних до уніфікованого формату є непростю справою, що потребує ретельних зусиль для забезпечення узгодженості та точності інформації.

Ще однією проблемою є постійна мінливість у сфері ESG. Так еталонні показники та критерії сталого розвитку постійно трансформуються під впливом глобальних подій, наукових досягнень і зміни суспільних цінностей. Тому для компаній вкрай важливо бути в курсі цих змін, щоб переконатися, що моніторинг їх ESG-активності залишається актуальним і відповідає поточним стандартам.

Така ситуація потребує від вітчизняних органів законодавчої і виконавчої влади, а також фінансових регуляторів значних зусиль у напрямку сприяння обізнаності українського бізнесу ESG-принципів, дотримання чинного законодавства у цій сфері, розробку єдиних підходів до формування та оприлюднення ESG-звітності, а також поширення цієї практики на якомога більшу кількість українських компаній.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підсумовуючи зазначене вище можна зробити такі висновки.

1. Під моніторингом ESG-активності підприємства розуміємо процес безперервного контролю за процесами функціонування та розвитку підприємства з позицій відповідального ставлення до довкілля, забезпечення високого рівня соціальної відповідальності та ефективного корпоративного управління, що включає збирання даних та проведення контрольних заходів, які відстежують динаміку зміни стану підприємства та виявлення тенденцій його розвитку.

2. Моніторинг ESG-активності дає змогу здійснювати збір, накопичення, узагальнення даних, що містять інформацію про екологічні, соціальні та управлінські аспекти розвитку підприємства, а також демонструють його прихильність до відповідального ведення бізнесу та внесок у досягненні цілей сталого розвитку. Це дозволяє оперативно та вчасно реагувати на ситуацію, що склалася, отримувати максимум інформації про стан ESG-об'єкти, попереджувати можливі загрози та формувати передумови для ефективного управління сталим розвитком. Основними способами його проведення є ESG-аудит, ESG-сертифікація, комплексна перевірка ESG та комплаєнс.

3. Використання систем штучного інтелекту в моніторингу ESG-активності компаній дає змогу деталізувати результати перевірки на окремих операцій та портфеля проектів на предмет відповідності ESG-критеріям, прогнозувати зміни показників ризику та відхилень

від узгоджених стратегій і планів. Можливість завдяки штучному інтелекту аналізувати значні масиви інформації і виявляти закономірності може допомогти у створенні єдиних показників і автоматизації процесу інтеграції даних, забезпечуючи для менеджменту компаній отримання узгодженої та точної ESG-звітності.

4. Основними проблемами моніторингу ESG-активності в Україні є проблеми розбіжності в ESG-даних і потреби в стандартизації, інтеграції різноманітних джерел даних, постійна мінливість у сфері ESG. Їх вирішення лежить у площині регуляторних зусиль на уніфікації (стандартизації) процесів розкриття ESG-інформації українськими компаніями.

4. З огляду на постійні зміни базових критеріїв та показників сталого розвитку, що відбуваються під впливом глобальних подій, наукових досягнень і зміни суспільних цінностей, існує потреба у подальшому вдосконаленні існуючих та розроблення нових підходів до моніторингу ESG-активності підприємств. Перспективними напрямками подальших досліджень є деталізація та розвиток інструментарію моніторингу ESG-активності компаній, вдосконалення методичного забезпечення та організаційних механізмів його здійснення.

Література:

1. Пластун О.Л., Філатова Г.П., Пуговкіна Ю.А. Інформаційна прозорість у сегменті відповідального інвестування. Економіка та право. 2023. № 2. С. 52—59.

2. Мельник О. Г., Пецкович М. Д. Моніторинг діяльності підприємства. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку". 2012. № 7. С. 381—386.

3. Ushkarenko Iu., Soloviov A. Conceptual foundations of monitoring sustainable development of socio-economic systems. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2023. № 9. https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_9_2023. (дата звернення 15.05.2024).

4. Стійкий розвиток в умовах соціально-орієнтованої економіки: кол. моногр. / за заг. ред. В.В. Прохорової. Харків: Смугаста типографія, 2016. С. 120—127.

5. Ганусич В. Аналіз ESG-рейтингу компанії. Acta Academiae Beregasiensis. Economica. 2022. № 2. С. 257—265.

6. Посібник для досягнення Цілей сталого розвитку в сфері бізнесу. ООН, 2015. 30 с.

7. Болгар Т.М., Корчагіна Л.Ф. Розвиток науково -методичних підходів до організації ESG-активності підприємств. *ACADEMY REVIEW*. № 1 (60). 2024. С. 7—19.

8. Болгар Т.М., Корчагіна Л.Ф. Науково-методичні засади побудови механізму управління ESG-активністю на підприємстві. *Економіка та суспільство*. 2023. № 5: URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-71> (дата звернення: 02.05.2024).

9. Макаренко І.О. Інкorporація ESG-критеріїв у діяльність компаній у контексті їх інвестиційного скринінгу. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 2 (104). С. 86—93.

10. ESG-аудит для практичних висновків і зниження ризиків: URL: <https://www.dqsglobal.com/uk-ua/sertifikujte/esg-audit#> (дата звернення: 22.05.2024).

11. Monitoring environmental, social and governance (ESG) criteria: trends and operations management strategy. URL: <https://greenfinancelac.org/resources/articles/monitoring-environmental-social-and-governance-esg-criteria-trends-and-operations-management-strategy/> (дата звернення 31.05. 2024).

12. Leverage the power of AI to research and monitor ESG controversies within your target and portfolio companies. URL: <https://www.sesamm.com/esg-insights>. (дата звернення 25.05. 2024).

13. ESG Monitor. URL: <https://ecomate.eu/en/esg-monitor>. (дата звернення 25.05. 2024).

14. KPI Monitoring. URL: <https://esg-supertool.com/en/kpi-monitoring> (дата звернення 22.05. 2024).

15. ESG Systems: The road to simplified sustainability monitoring. URL: <https://vasscompany.com/en/insights/blogs-articles/esg-systems/> (дата звернення 28.05. 2024).

References:

1. Plastun, O.L., Filatova, H.P. and Puhovkina YU.A. (2023), "Information transparency in the segment of responsible investment", *Економіка та право*, Vol. 2. pp. 52—59.

2. Melnyk, O. H. and Petkovych, M. D. (2012), "Monitorynh diialnosti pidpryiemstva", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. Seriya: "Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku", vol. 7. S. 381—386.

3. Ushkarenko, Iu. and Soloviov, A. (2023), "Conceptual foundations of monitoring sustainable development of socio-economic systems", *Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya: ekonomika ta upravlinnya*, available at: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_9_2023.

(Accessed 15 May 2024).

4. Prokhorova, V.V. and et. (2016), *Stiyyky rozvytok v umovakh sotsial'no-oriyentovanoï ekonomiky* [Sustainable development in the conditions of a socially-oriented economy], *Smuhasta typohrafiya*, Kharkiv, Ukraine

5. Hanusych, V. (2022), "Analysis of the company's ESG rating", *Acta Academicae Beregsiensis. Economics*, vol. 2, pp. 257—265.

6. UN. (2015), *Posibnyk dlya dosyahnennya Tsiley staloho rozvytku v sferi biznesu* [The guide for business action on the SDGs], OON, Ukraine.

7. Bolhar, T.M. and Korchahina, L.F. (2024), "Development of scientific and methodical approaches to the organization of ESG activities of enterprises", *ACADEMY REVIEW*, 1 (60), pp. 7—19.

8. Bolhar, T.M. and Korchahina, L.F. (2023), "Scientific and methodological principles of building a mechanism for managing ESG activity at the enterprise", *Економіка та суспільство*, 5, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-71>. (Accessed 02 May 2024).

9. Makarenko, I.O. (2023), "Incorporation of ESG criteria into the activities of companies in the context of their investment screening", *Економіка, управління та адміністрування*, Vol. 2(104), pp. 86—93.

10. DQS. (2024), "ESG audit for actionable insights and risk mitigation", available at: <https://www.dqsglobal.com/uk-ua/sertifikujte/esg-audit#>. (Accessed 22 May 2024).

11. GLF.(2024), "Monitoring environmental, social and governance (ESG) criteria: trends and operations management strategy", available at: <https://greenfinancelac.org/resources/articles/monitoring-environmental-social-and-governance-esg-criteria-trends-and-operations-management-strategy/>. (Accessed 31 May 2024).

12. SESAMM. (2024), "Leverage the power of AI to research and monitor ESG controversies within your target and portfolio companies", available at: <https://www.sesamm.com/esg-insights>. (Accessed 25 May 2024).

13. Ecomate. (2024), "ESG Monitor", available at: <https://ecomate.eu/en/esg-monitor>. (Accessed 25 May 2024).

14. Drees & Somer. (2024), "KPI Monitoring", available at: <https://esg-supertool.com/en/kpi-monitoring>. (Accessed 22 May 2024).

15. VASS. (2024), "ESG Systems: The road to simplified sustainability monitoring", available at: <https://vasscompany.com/en/insights/blogs-articles/esg-systems/> (Accessed 28 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 04.07.2024 р.

УДК 330.65:056

К. С. Жадько,
д. е. н., професор, завідувач кафедри підприємництва та економіки підприємства,
Університет митної справи та фінансів
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2650-1431>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.14.21

УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ- ПОСТАЧАЛЬНИКІВ ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

K. Zhadko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Entrepreneurship
and Enterprise, Economics University of Customs and Finance

MANAGEMENT OF INFORMATION SECURITY FOR ENTERPRISES PROVIDING ELECTRONIC COMMUNICATION SERVICES

Автором розглянуто кіберзагрози, які представляють кіберзлочинці для державних та приватних організацій. Відмічено важливість регулярного оцінювання з боку компаній своїх систем безпеки, проведення навчання персоналу та вдосконалення стратегії кіберзахисту. Співпраця між державними установами та приватним сектором також є ключовим фактором у боротьбі з кіберзлочинністю. На думку автора, ефективне управління інформаційною безпекою вимагає інтеграції технічних засобів захисту з організаційними заходами, а також постійного вдосконалення на основі нових загроз і викликів. Лише такий підхід дозволить забезпечити надійний захист інформаційних ресурсів в умовах швидкоплинного технологічного розвитку і глобальних змін. Запропоновано розглянути основні компоненти комплексної системи інформаційної безпеки, які складаються з: законодавчої, економічної, програмно-технічної та адміністративно-управлінської складової. У межах єдиної системи забезпечення інформаційної безпеки корпорацій можна виділити державну та недержавну підсистеми.

The author has examined the cyber threats posed by cybercriminals to both public and private organizations. They noted the importance of regular security system assessments by companies, employee training, and the enhancement of cybersecurity strategies. Collaboration between government agencies and the private sector is also a key factor in combating cybercrime. The analysis of cyberattacks emphasized the necessity of international cooperation in the field of cybersecurity, including sharing information about threats, developing joint protection strategies, and conducting joint training exercises, which could significantly improve the level of readiness for such incidents.

For effective functioning of information security in the context of globalization, it is necessary to view it as a complex interaction between public and private protection systems. Government bodies can provide regulatory and legislative support, develop security standards, ensure compliance, and coordinate actions in case of global cyber threats. Private companies, on the other hand, should invest in modern protection technologies, develop and implement their own security policies, and actively cooperate with government structures.

According to the author, effective information security management requires the integration of technical protection measures with organizational actions, as well as continuous improvement based on new threats and challenges. Only such an approach will ensure reliable protection of information resources in the face of rapid technological development and global changes.

The author has proposed considering the main components of a comprehensive information security system, which consist of legislative, economic, software-technical, and administrative-management components. Within a unified system of corporate information security, both public and private subsystems can be distinguished.

An integrated approach to ensuring information security, including legislative and administrative-management components, will create an effective and reliable system for protecting corporate information resources. This will not only provide protection against cyber threats but also contribute to the sustainable development of the corporate economy in the face of globalization challenges.

Ключові слова: інформаційна безпека, кібератаки, комунікаційні послуги, підприємства електронних комунікаційних мереж та послуг.

Key words: information security, cyber attacks, communication services, enterprises of electronic communication networks and services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Захист важливої інформації компанії вимагає ретельного підходу та збалансованості у виборі заходів інформаційної безпеки. Використання найсучасніших технологій не завжди є панацеєю, оскільки їх ефективність залежить від правильної інтеграції з існуючими системами та процедурами. Навіть велика кількість інструментів може ускладнити управління безпекою, якщо вони не інтегровані в єдину стратегію інформаційної безпеки компанії. Ефективне управління вимагає не лише технічних рішень, але й усвідомлення ризиків і застосування відповідних політик та навчання персоналу.

Часто механізми, що забезпечують постійний моніторинг та аналіз систем інформаційної безпеки, не функціонують належним чином. Це призводить до того, що коригування і вдосконалення системи відбувається нерегулярно або зовсім не відбувається. Відсутність формалізованих процесів управління і забезпечення інформаційної безпеки створює додаткові операційні витрати, оскільки всі виникаючі проблеми вирішуються на індивідуальній основі, без систематичного підходу. Такий підхід не лише підвищує витрати, але й знижує ефективність реагування на загрози.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Праці відомих вчених, зокрема: О. Данилян, Р. Калюжний, С. Ковтун та інших, присвячені етимологічним питанням концепції "інформаційної безпеки" в деяких предметних галузях досліджень. М. Марущак, А. Морозов, Б. Кор-

міч згадують про якісно нові можливості застосування систем інформаційної безпеки разом з іншими методами захисту бізнес-процесів у своїх працях.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Полягає в дослідженні сутності управління інформаційною безпекою підприємств, які надають електронні комунікаційні послуги. Методологічну основу дослідження складають аналіз наукових публікацій, звітів та статистичних даних, що стосуються інструментів управління безпекою цих підприємств. У статті використовуються загальнонаукові методи, зокрема пізнання, узагальнення, системний аналіз та синтез. Під час дослідження здійснюється аналіз наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Телекомунікаційні компанії, медіаорганізації, інтернет-провайдери (ISP), постачальники послуг інформаційних технологій (IT) та вебсайти в Нідерландах стали мішенню нової хвилі кібершпигунства, організованої зловмисником, відомим під псевдонімом Sea Turtle. Атака спричинила загрозу Cosmic Wolf, Marbled Dust, Teal Kurma та UNC1326, була вперше зафіксована аналітиками з Cisco Talos у квітні 2019 року. Компанія Sea Turtle викликає значне занепокоєння серед фахівців з інформаційної безпеки через її складність та широкомасштабність, зловмисниками використовуються різноманітні методи для досягнення цілей, зокрема фішинг, маніпуляції з DNS-записами та експлуатацією вразливостей в інфраструктурі мережі. Основною метою даних атак є отримання

мання несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації, шпигунство та втручання у внутрішні процеси організацій.

Однією з основних цілей Sea Turtle є інтернет-провайдери та ІТ-компанії, які забезпечують послуги зв'язку та обробки даних. Атаки на інфокомунікаційні компанії можуть мати серйозні наслідки, оскільки вони надають критично важливі послуги великій кількості користувачів. Злам інфраструктури таких компаній може призвести до масових витоків даних, порушення роботи мереж та втрати довіри з боку клієнтів.

Медіаорганізації та вебсайти також стають частими мішенями Sea Turtle, що пов'язано із тим, що такі ресурси часто поширюють інформацію, яка може загрожувати репутації державних структур. Злом державних сайтів дозволяє зловмисникам отримати доступ до внутрішньої інформації, а також змінювати або видаляти публікації, маніпулюючи громадською думкою. Важливо відзначити, що діяльність Sea Turtle має явні ознаки підтримки із боку державних організацій, підтвердженням виступає високий рівень підготовки атак, доступ до складних технічних ресурсів та ретельною організацією операцій, що можливо лише за внутрішнього сприяння атаці. Внутрішнє сприяння дозволяє зловмисникам діяти масштабовано, спричиняє до значних пошкоджень у інформаційних та комунікаційних системах підприємств, а інколи й до їх руйнації. Для протидії таким загрозам компанії та організації повинні вживати комплексних заходів з інформаційної безпеки. Це включає регулярні оновлення програмного забезпечення, навчання співробітників методам захисту від фішингу, впровадження багаторівневих систем автентифікації та постійний моніторинг мережевої активності для виявлення можливих атак. Таким чином, кампанія Sea Turtle демонструє зростаючу загрозу кібершпигунства, що вимагає від організацій підвищеної уваги до питань інформаційної безпеки та впровадження передових заходів захисту для збереження своїх даних і забезпечення стабільної роботи.

Міністерство цифрової трансформації України та Міністерство досліджень, інновацій і цифровізації Румунії підписали угоду про співпрацю, спрямовану на розвиток електронних комунікацій, цифровізації та кіберзахисту. Це партнерство відкриває нові можливості для обміну досвідом між фахівцями обох країн, а також реалізацію спільних проєктів, спрямованих на вдосконалення телекомунікаційної інфраструктури, розвиток цифрових послуг і

зміцнення кібербезпеки. Одним із ключових аспектів угоди є створення умов для інтеграції українських спеціалістів у міжнародну спільноту, де вони зможуть отримувати цінний досвід і знання від румунських колег. Цей обмін досвідом сприятиме підвищенню професійного рівня обох сторін і дозволить впроваджувати найсучасніші технологічні рішення в обох країнах. Спільні проєкти, що передбачаються угодою, мають на меті розвиток телекомунікаційної інфраструктури, яка є основою для ефективного функціонування цифрових послуг, що включає модернізацію існуючих мереж, впровадження нових технологій, таких як 5G, а також розвиток широкосмугового доступу до Інтернету в сільських та віддалених районах. Завдяки цьому громадяни обох країн зможуть отримувати доступ до якісних цифрових послуг, незалежно від місця проживання.

Цифровізація є ще одним важливим напрямком співпраці. Угода передбачає розвиток електронного урядування, що дозволить спростити доступ громадян до державних послуг, зменшити бюрократичні процедури і підвищити прозорість урядових процесів. Спільні проєкти в цій сфері можуть включати розробку та впровадження електронних платформ для надання державних послуг, цифрових ідентифікаційних систем та інших інноваційних рішень [1].

Кіберзахист займає особливе місце в угоді, оскільки зростаюча залежність від цифрових технологій вимагає надійного захисту інформаційних систем від кібератак. Україна та Румунія планують обмінюватися знаннями та досвідом у сфері кібербезпеки, спільно розробляти та впроваджувати заходи для захисту критичної інфраструктури, а також проводити спільні навчання та тренінги для підвищення кваліфікації фахівців з кіберзахисту.

У січні 2023 року керівник Департаменту контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки СБУ розкрив деякі деталі масштабної кібератаки проти оператора мобільного зв'язку "Київстар". За його словами, ця атака спричинила "катастрофічні" руйнування та мала на меті завдати значного психологічного удару та зібрати розвіддані. Згідно з інформацією, наданою Вітюком, атака знищила "майже все", включаючи тисячі віртуальних серверів і ПК, що, за його словами, робить її ймовірно першим прикладом деструктивної кібератаки, яка повністю знищила ядро телекомунікаційного оператора. Він також зазначив, що хакери були присутні в системі щонайменше з травня 2023 року, дана ата-

ка стала справжнім шоком для українського суспільства та міжнародної спільноти, оскільки продемонструвала новий рівень кіберзагроз, з якими можуть стикатися країни та їх критичні інфраструктури. Завдані "Київстару" руйнування, не лише порушили роботу одного з найбільших операторів мобільного зв'язку в Україні, але й вплинули на мільйони користувачів, які втратили доступ до зв'язку та інтернет-послуг, що в свою чергу, підкреслило необхідність посилення кібербезпеки та захисту критичних інфраструктур. Наслідки атаки були масштабними і багатоаспектними. Руйнування тисяч віртуальних серверів та ПК паралізували операційну діяльність "Київстар", що ускладнило відновлення нормальної роботи. Клієнти компанії відчули значні перебої у зв'язку, що призвело до зниження рівня довіри до надійності послуг оператора.

Окрім фізичних руйнувань, атака мала потужний психологічний ефект. Втрата контролю над телекомунікаційною інфраструктурою створила атмосферу невпевненості та тривоги серед населення. Люди, які звикли до безперервного зв'язку, були змушені шукати альтернативні способи комунікації, що вплинуло на їхній щоденний побут та роботу [2; 3]. Однією з головних цілей атаки було збирання розвіданих. Проникнення хакерів у системи "Київстар" дозволило їм отримати доступ до величезної кількості конфіденційної інформації, включаючи дані про користувачів, комерційні та технічні дані, що створило додаткові ризики для національної безпеки та приватності громадян. Хакери перебували в системі щонайменше з травня 2023 року, що свідчить про високий рівень підготовки і складність атаки. Така тривала присутність дозволила зловмисникам ретельно підготуватися і здійснити атаку, яка принесла максимальні руйнування.

Ця атака підкреслила важливість розробки та впровадження більш ефективних стратегій кібербезпеки. Українським та міжнародним організаціям слід посилити співпрацю у сфері кіберзахисту, обмінюватися інформацією про загрози та спільно розробляти контрзаходи. Крім того, важливо регулярно проводити аудити та перевірки систем, щоб виявляти вразливості та забезпечувати швидке реагування на будь-які спроби проникнення.

Посилення навчання та підвищення кваліфікації фахівців з кібербезпеки також є ключовим елементом захисту. Співробітники компаній та державних установ повинні бути обізнані про новітні загрози та методи їх протидії [4].

Таким чином, атака на "Київстар" стала уроком для всіх країн та організацій, що займаються захистом критичної інфраструктури, а також продемонструвала, що сучасні кіберзагрози можуть завдати катастрофічних наслідків, і вимагатиме посиленого підходу до безпеки та співпраці на міжнародному рівні.

Генеральний директор Монобанк у січні 2023 року підтвердив атаку на банк, яка включала 580 мільйонів запитів, зазгачивши, що Монобанк є однією з найбільш атакованих ІТ-цілей в Україні. Незважаючи на масштаби атаки, робота послуг онлайн-банку не була порушена, хоча ця атака стала другою за останній тиждень, після аналогічної DDoS-атаки. Існує висока вірогідність загроз, з якими стикається банківський сектор. Здатність Монобанк витримати такі атаки без втрати працездатності демонструє надійність їхніх систем безпеки та готовність до подібних інцидентів. Того ж року великі компанії: Нафтогаз України, Державна служба України з безпеки на транспорті, Укрпошта та Укрзалізниця повідомили про технічні збої у роботі своїх сайтів та електронних послуг, причиною цих збоїв стала кібератака на датацентр "Парковий". Дані інциденти підкреслюють значний вплив кібератак на повсякденне життя громадян і економіку країни. Відмова у наданні послуг даних підприємств піднімає питання про безпеку критичних інфраструктур і необхідність їхньої постійної захищеності.

Процес відновлення сервісів Нафтогазу, який тривав до 28 лютого, свідчить про складність відновлювальних робіт після масштабних кібератак. Цей випадок підкреслює важливість мати ефективні плани відновлення та резервні системи для мінімізації наслідків подібних інцидентів. Відновлення послуг після атаки займає значний час і ресурси, що вимагає координації між різними відомствами та компаніями. Це також ставить питання про ефективність існуючих систем захисту та необхідність їхнього вдосконалення [5].

Ці атаки демонструють постійну загрозу, яку представляють кіберзлочинці для державних та приватних організацій. Важливо, щоб організації регулярно оцінювали свої системи безпеки, проводили навчання персоналу та вдосконалювали свої стратегії кіберзахисту. Співпраця між державними установами та приватним сектором також є ключовим фактором у боротьбі з кіберзлочинністю [6].

Кібератаки такого масштабу підкреслюють необхідність міжнародної співпраці в сфері кібербезпеки. Обмін інформацією про загрози, розробка спільних стратегій захисту та спільні

навчання можуть значно підвищити рівень готовності до подібних інцидентів. Україна повинна активно залучатися до міжнародних ініціатив з кібербезпеки та співпрацювати з іншими країнами для посилення своєї захищеності. Таким чином, кібератаки на Monobank, Нафтогаз України та інші установи демонструють високий рівень загрози та необхідність постійного вдосконалення систем кібербезпеки. Важливо, щоб державні та приватні організації працювали разом для захисту критичної інфраструктури та забезпечення безперебійного надання послуг громадянам.

Дослідження показують, що для ефективного функціонування інформаційної безпеки в умовах глобалізації необхідно розглядати її як комплекс взаємодії державних і приватних систем захисту [7; 8]. Державні органи можуть надавати нормативну та законодавчу підтримку, розробляти стандарти безпеки і забезпечувати їх дотримання, а також координувати дії у випадку глобальних кіберзагроз. Приватні компанії, зі свого боку, повинні інвестувати в сучасні технології захисту, розробляти і впроваджувати власні політики безпеки, а також активно співпрацювати з державними структурами.

Організаційний підхід до інформаційної безпеки передбачає розробку чітких процедур і політик, які регулюють всі аспекти захисту інформації. Це включає регулярні аудити систем безпеки, навчання персоналу, створення планів реагування на інциденти та їх регулярне тестування. Важливо також мати механізми для постійного моніторингу та аналізу роботи системи безпеки, що дозволить своєчасно виявляти і усувати вразливості [9].

Ефективне управління інформаційною безпекою вимагає інтеграції технічних засобів захисту з організаційними заходами, а також постійного вдосконалення на основі нових загроз і викликів. Лише такий підхід дозволить забезпечити надійний захист інформаційних ресурсів в умовах швидкоплинного технологічного розвитку і глобальних змін.

Основними компонентами комплексної системи інформаційної безпеки є кілька важливих елементів: законодавча, економічна, програмно-технічна та адміністративно-управлінська складові. У межах єдиної системи забезпечення інформаційної безпеки корпорацій можна виділити державну та недержавну підсистеми.

Державна система представлена правоохоронними органами, спецслужбами та іншими державними установами, що мають на меті ре-

гулювання та контроль інформаційної безпеки. Ці органи розробляють законодавчі та нормативні акти, забезпечують дотримання стандартів безпеки та координацію дій у випадку масштабних кіберзагроз. Крім того, державні установи часто здійснюють моніторинг критичних інформаційних інфраструктур і надають підтримку в розслідуванні інцидентів. Недержавна система включає приватні охоронні компанії, охоронно-технічні підприємства, комерційні служби безпеки, інформаційні бюро, служби безпеки банків, а також профільні факультети та кафедри вищих навчальних закладів. Ці організації пропонують широкий спектр послуг: від консалтингу та аудиту безпеки до розробки і впровадження програмно-технічних рішень. Вони часто виступають партнерами державних органів у питаннях інформаційної безпеки, забезпечуючи оперативність і гнучкість реагування на нові загрози.

Законодавча складова відіграє ключову роль у створенні нормативно-правової бази, яка регулює аспекти інформаційної безпеки. Ефективні закони і нормативні акти забезпечують правову основу для дій державних та недержавних організацій, встановлюють вимоги до захисту інформації та визначають відповідальність за порушення.

Економічна складова включає фінансування заходів з інформаційної безпеки, розподіл ресурсів на розвиток і підтримку систем захисту, а також оцінку економічної ефективності впроваджених рішень. Інвестиції в інформаційну безпеку повинні бути виправданими та сприяти мінімізації ризиків для бізнесу.

Програмно-технічна складова охоплює впровадження сучасних технологій захисту інформації, розробку і використання програмного забезпечення, яке забезпечує шифрування, автентифікацію, моніторинг і виявлення загроз. Важливою є інтеграція різних технічних рішень у єдину систему, яка дозволяє ефективно управляти інформаційною безпекою.

Адміністративно-управлінська складова включає розробку політик і процедур, навчання персоналу, управління ризиками та координацію дій між різними підрозділами організації. Важливим аспектом є створення культури інформаційної безпеки серед співробітників, що забезпечить їхню залученість і відповідальність за захист інформаційних ресурсів.

Узгоджена взаємодія державної та недержавної систем забезпечення інформаційної безпеки, а також комплексний підхід до вирішення питань захисту інформації є запорукою надійного функціонування корпоративних

інформаційних систем в умовах глобалізаційних викликів.

До законодавчої компоненти слід віднести розроблення єдиної комплексної системо-утворюючої нормативно-правової бази, яка б регулювала функціонування та сприяла стимулюванню розвитку інформаційної безпеки корпоративної економіки. Законодавча база повинна включати стандарти, правила, положення та інструкції, що забезпечують правовий захист інформації, а також відповідальність за порушення цих норм. Це важливо для встановлення чітких рамок діяльності як для державних, так і для приватних установ, що забезпечують інформаційну безпеку.

Таким чином, інтегрований підхід до забезпечення інформаційної безпеки, що включає законодавчу та адміністративно-управлінську компоненти, дозволить створити ефективну та надійну систему захисту інформаційних ресурсів корпорацій. Це забезпечить не лише захист від кіберзагроз, але й сприятиме стійкому розвитку корпоративної економіки в умовах глобалізаційних викликів.

Значну увагу слід приділити економічній складовій, яка в умовах сучасної глобалізації повинна відігравати ключову роль у забезпеченні стабільного економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності корпоративного сектору. Це включає створення умов для залучення інвестицій, забезпечення необхідних ресурсів для розвитку інформаційної безпеки та сприяння загальному економічному розвитку.

Економічна складова також має забезпечувати стабільне економічне зростання та підвищення конкурентоспроможності компанії; забезпечення пошуку та виділення необхідних ресурсів для розвитку інформаційної безпеки. Основною складовою для забезпечення інформаційної безпеки, на нашу думку, є програмно-технічна компонента. Загалом, інтеграція економічної та програмно-технічної компонент у стратегію інформаційної безпеки забезпечить надійний захист інформаційних ресурсів, сприятиме сталому економічному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності корпоративного сектору в умовах глобалізації.

Необхідний рівень інформаційної безпеки забезпечується комплексом політичних, економічних та організаційних заходів, спрямованих на попередження, виявлення та нейтралізацію факторів і дій, що можуть завдати шкоди або перешкодити реалізації інформаційних прав, потреб та інтересів держави та її громадян. Ці заходи мають охоплювати всі аспекти управлі-

ння інформаційною безпекою, забезпечуючи всебічний захист від можливих загроз.

З цього випливає, що для досягнення належного рівня інформаційної безпеки корпоративної економіки необхідно застосовувати широкий спектр політичних, економічних, організаційних та інших заходів. Ці заходи повинні сприяти реалізації інформаційних прав та інтересів корпорацій, забезпечуючи їхню безпеку та стійкий розвиток.

Впровадження процедур управління і забезпечення інформаційної безпеки компаній дозволяє: оптимізувати і обґрунтувати витрати на інформаційну безпеку; підвищити ефективність забезпечення інформаційної безпеки; забезпечити відповідність інформаційної безпеки як законодавчим, галузевим, внутрішньо-корпоративним вимогам, так і бізнес-цілям; знизити операційні витрати за рахунок формалізації і стандартизації управління інформаційною безпекою; підвищити довіру партнерів і клієнтів компанії; підвищити капіталізацію і вартість акцій корпорації; підвищити міжнародні рейтинги корпорації, необхідні для залучення зарубіжних інвестицій і виходу на міжнародні ринки; захистити інвестиції.

Таким чином, забезпечення інформаційної безпеки вимагає комплексного підходу, який включає політичні, економічні та організаційні заходи. Впровадження таких заходів не лише захищає корпоративні активи, але й сприяє сталому економічному розвитку, підвищенню конкурентоспроможності та залученню інвестицій.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аналіз кібератак, підкреслив необхідність міжнародної співпраці в сфері кібербезпеки, обміну інформацією про загрози, розробці спільних стратегій захисту та спільні навчання, які могли б значно підвищити рівень готовності до подібних інцидентів. Для ефективного функціонування інформаційної безпеки в умовах глобалізації необхідно розглядати її як комплекс взаємодії державних і приватних систем захисту. Державні органи можуть надавати нормативну та законодавчу підтримку, розробляти стандарти безпеки і забезпечувати їх дотримання, а також координувати дії у випадку глобальних кіберзагроз. Приватні компанії, зі свого боку, повинні інвестувати в сучасні технології захисту, розробляти і впроваджувати власні політики безпеки, а також активно співпрацювати з державними структурами.

Ефективне управління інформаційною безпекою вимагає інтеграції технічних засобів захисту з організаційними заходами, а також постійного вдосконалення на основі нових загроз і викликів. Лише такий підхід дозволить забезпечити надійний захист інформаційних ресурсів в умовах швидкоплинного технологічного розвитку і глобальних змін.

В статті запропоновано розглянути основні компоненти комплексної системи інформаційної безпеки, які складаються з: законодавчої, економічної, програмно-технічної та адміністративно-управлінської складової. У межах єдиної системи забезпечення інформаційної безпеки корпорацій можна виділити державну та недержавну підсистеми. Інтегрований підхід до забезпечення інформаційної безпеки, що включає законодавчу та адміністративно-управлінську компоненти, дозволить створити ефективну та надійну систему захисту інформаційних ресурсів корпорацій. Це забезпечить не лише захист від кіберзагроз, але й сприятиме стійкому розвитку корпоративної економіки в умовах глобалізаційних викликів.

Література:

1. Концепція інформаційної безпеки України. URL: [http://mip.gov.ua/files/banners/Final%20Проект%20концепції%20\(Текст\)%20%2030.09.15.pdf](http://mip.gov.ua/files/banners/Final%20Проект%20концепції%20(Текст)%20%2030.09.15.pdf).
2. Лужецький В. А., Кожухівський А. Д" Войтович О. П. Основи інформаційної безпеки: навч. посіб. Вінниця: ВНТУ, 2013. 221 с.
3. Маркіна І. А., Дячков Д. Н. Основи формування системи менеджменту інформаційної безпеки підприємства. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2016. № 3 (1). С. 80—88.
4. Нашинець-Наумова А. Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія. Київ: Видав. дім "Гельветика", 2017. 168 с.
5. Низенко Е. І., Каленяк Е. І. Забезпечення інформаційної безпеки підприємництва: навч. посіб. Київ: МАУП, 2006. 134 с.
6. Печенюк А. Особливості організації інформаційної безпеки сучасного підприємства. URL: http://sophus.at.ua/publ/2014_04_17_18_kampodilsk/sekcija_4_2014_04_17_18/osoblivosti_organizacii_informacijnoi_bezpeki_suchasnogo_pidpriemstva/54-1-0-931.
7. Сороківська О. А., Гевко Л. В. Інформаційна безпека підприємства: нові загрози та перспективи. Вісник Хмельницького нац. ун-ту. 2010. № 2, т. 2. С. 32—35.
8. Степанов В. Ю. Інформаційна безпека як складова державної інформаційної політики. Державне будівництво. 2016. № 2. С. 19.
9. Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>.

References:

1. Ministry of Information Policy (2015), "The concept of information security of Ukraine", Available at: [http://mip.gov.ua/files/banners/Final%20Проект%20Концепції%20\(Текст\)%20%2030.09.15.pdf](http://mip.gov.ua/files/banners/Final%20Проект%20Концепції%20(Текст)%20%2030.09.15.pdf) (Accessed 25 June 2024).
2. Luzhetskyyi, V. A., Kozhukhivskyyi, A. D., Voytovych, O. P. (2013), *Osnovy informatsiinoi bezpeky*. [Fundamentals of Information Security], VNTU, Vinnytsia, Ukraine.
3. Markina, I. A., Diachkov, D. V. (2016), "Fundamentals of formation of enterprise information security management system", *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva*, vol. 3 (1), pp. 80—88, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2016_3\(1\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2016_3(1)_18) (Accessed 25 June 2024).
4. Nashynets-Naumova, A. Yu. (2017), *Informatsiina bezpeka, pytannia pravovoho rehuliuвання, monohrafiia* [Information security, issues of legal regulation], Helvetyka, Kyiv, Ukraine.
5. Nyzenko, E. I. and Kaleniak, V. P. (2006), *Zabezpechennia informatsiinoi bezpeky pidpriemnytstva*, Navch. posib. [Ensuring information security of entrepreneurship], MAUP, Kyiv, Ukraine.
6. Pecheniuk, A. (2014), "Features of organization of information security of the modern enterprise", available at: http://sophus.at.ua/publ/2014_04_17_18_kampodilsk/sekcija_4_2014_04_17_18/osoblivosti_organizacii_informacijnoi_bezpeki_suchasnogo_pidpriemstva/54-1-0-931 (Accessed 25 June 2024).
7. Sorokivska, O.A. and Gevko, V.L. (2010), "Enterprise Information Security, New Threats and Prospects", *Visnik Hmelnickogo nacionalnogo universitetu*, vol. 2 (2), pp. 32—35.
8. Stepanov, V. Yu. (2016), "Information security as a component of state information policy", *Derzhavne budivnytstvo*, vol. 2, pp. 1—9.
9. President of Ukraine (2016), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of December 29, "On the Doctrine of Information Security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> (Accessed 25 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 10.07.2024 р.

УДК657

М. Ю. Татенко,
аспірант кафедри фінансового аналізу та аудиту,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2456-0240>
В. Ю. Гордополов,
д. е. н., професор,
професор кафедри фінансового аналізу та аудиту,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3151-8035>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.14.28

ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АУДИТУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОБІЗНЕСУ

М. Tatenko,
PhD student of the Department of Financial Analysis and Audit, State University of Trade and Economics
V. Hordopolov,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Financial Analysis and Audit, State University of Trade and Economics

ACCOUNTING SUPPORT OF THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY AUDIT OF AGRIBUSINESS ENTERPRISES

У статті розглянуто основні елементи облікового забезпечення вітчизняних підприємств агробізнесу, в тому числі тих, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність (далі — ЗЕД). Акцентовано увагу на тому, що ефективне здійснення діяльності таких підприємств неможливе без належного обліково-аналітичного забезпечення та бездоганного відображення в обліковій системі усіх операцій, що здійснюються підприємствами даної категорії. Наголошено на необхідності якісного облікового забезпечення для більш ефективного здійснення аудиту підприємств агробізнесу. Крім цього, з'ясовано основні довоєнні ризики агросектору, а також визначено нові виклики для вітчизняних підприємств агробізнесу, спричинені війною, акцентовано увагу на необхідності впровадження цифрових технологій у облікове забезпечення підприємств даної галузі для їх подальшого ефективного функціонування. Охарактеризовано сучасні проблеми, що виникають при використанні облікового забезпечення підприємствами агробізнесу в Україні. Наголошено на необхідності оптимізації сучасного облікового забезпечення для потреб не лише бухгалтерського, а й управлінського обліку. Виділено та охарактеризовано основне обліково — аналітичне програмне забезпечення, яким користуються сучасні суб'єкти господарювання для ведення бухгалтерського обліку та подання звітності. Разом з тим, виділено той факт, що наявність даного програмного забезпечення без урахувань особливостей галузі агробізнесу не сприятиме у повній мірі ефективному веденню обліку на підприємствах даної категорії. Крім цього, охарактеризовано основні галузеві програмні продукти, оптимізовані для потреб агробізнесу. Перелічено комплекс завдань, які поставлено перед сучасними обліковими системами, що використовуються підприємствами агробізнесу. Наголошено на необхідності не лише розвитку такого програмного забезпечення для цілей агробізнесу, але й оптимізації даних галузевих програмних продуктів для цілей ЗЕД. Також акцентовано увагу на тому, що, крім забезпечення програмного обладнання, яке дозволить максимально автоматизувати та оптимізувати облік на підприємстві агробізнесу для різних потреб, слід чітко визначити та удосконалювати інші аспекти облікового забезпечення суб'єктів господарювання даної категорії. Підсумовано основні елементи, наявність яких сприятиме побудові ефективної системи облікового забезпечення вітчизняних підприємств агробізнесу.

The article considers the main elements of accounting support for domestic agribusiness enterprises, including those engaged in foreign economic activity (hereinafter — FEA). It is emphasized that the effective implementation of the activities of such enterprises is impossible without proper accounting and analytical support and perfect reflection in the accounting system of all operations carried out by enterprises of this category. The author emphasizes the need for high-quality accounting support for more efficient auditing of agribusiness enterprises. In addition, the author identifies the main pre-war risks of the agricultural sector, as well as new challenges for domestic agribusiness enterprises caused by the war and emphasizes the need to introduce digital technologies into the accounting support of enterprises in this industry for their further effective functioning. The current problems that arise when using accounting software by agribusiness enterprises in Ukraine are characterized. The need to optimize modern accounting software for the purposes of not only accounting but also management accounting is emphasized. The main accounting and analytical software used by modern business entities for accounting and reporting is allocated and characterized. At the same time, the author emphasizes the fact that the availability of this software without considering the specifics of the agribusiness sector will not fully contribute to the effective accounting at enterprises of this category. In addition, the main industry software products optimized for the needs of agribusiness are characterized. The author lists a set of tasks set for modern accounting systems used by agribusiness enterprises. The author emphasizes the need not only to develop such software for agribusiness purposes, but also to optimize these industry-specific software products for foreign economic activity. It is also emphasized that, in addition to providing software equipment which will allow for maximum automation and optimization of accounting at an agribusiness enterprise for various needs, other aspects of accounting support for business entities in this category should be clearly defined and improved. The article summarizes the main elements, the presence of which will contribute to building an effective accounting system for domestic agribusiness enterprises.

Ключові слова: агробізнес, підприємство агробізнесу, облікове забезпечення, програмне забезпечення, зовнішньоекономічна діяльність, галузеві чинники, документи.

Key words: agribusiness, agribusiness enterprise, accounting software, software, foreign economic activity, industry factors, documents.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, що характерні для України сучасних умовах господарювання, важливу роль у вітчизняному економічному середовищі відіграють підприємства агробізнесу, особливо ті суб'єкти господарювання даної галузі, які здійснюють ЗЕД, що у переважній більшості представлена експортом власної сільськогосподарської продукції, зокрема, насіння, добрив, різних видів олій, м'яса свійських тварин та інших товарів сільськогосподарського призначення, а також імпортом добрив, засобів захисту рослин, насіння посівних культур тощо. Разом з тим, ефективне здійснення діяльності таких підприємств неможливе без належного обліково-аналітичного забезпечення та бездоганного відображення в обліковій системі усіх операцій, що здійснюються підприємствами даної галузі. Крім цього, наявність якісного облікового забезпечення у підприємств даної категорії сприятиме більш ефективним результатам аудиту, адже дані бухгалтерського обліку є одним із основних джерел інформації для проведення зовнішнього та внутрішнього аудиту підприємств будь — якої галузі, в тому числі галузі агробізнесу. При цьому, в сучасних умовах автоматизації облікових процесів постає питання удосконалення тих чи інших елементів об-

лікових систем, які через великі обсяги операцій можуть не зовсім коректно відображати певні категорії операцій та вимагати механічних коригувань зі сторони бухгалтера. Більш того, при аудиті зовнішньоекономічних операцій підприємств агробізнесу можуть виникати труднощі, спричинені недоліками облікової системи суб'єктів господарювання даної категорії, пов'язані в першу чергу з вивантаженням облікової інформації, зрозумілим посиланням на документи, що підтверджують дані операції, детальним описом суті операції тощо. І хоча на практиці зусилля та досвід аудиторів разом із комунікацією з клієнтом дозволяють вирішити переважну більшість наведених проблем, витрачений час на такі дії можна заощадити, якщо удосконалити наявну облікову систему підприємства агробізнесу, щодо якого проводиться аудиторська перевірка.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДЖЕРЕЛ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням облікового забезпечення підприємств агробізнесу присвячені роботи Гуренко Т. [1], Мінаєва Д. [3], Свиноус І., Радько В., Н. Свиноус, Н. Присяжнюк, О. Гаврик [4] та інших. Незважаючи на значний внесок наведених наукових дослідників, нерозкритими за-

лишається низка аспектів облікового забезпечення вітчизняних підприємств агробізнесу, зокрема, тих суб'єктів господарювання даної галузі, що здійснюють ЗЕД, для цілей аудиту.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення та характеристика елементів облікового забезпечення підприємств агробізнесу, що здійснюють ЗЕД, правильна побудова яких сприятиме їх ефективному функціонуванню в сучасних економічних умовах, а також забезпечуватиме результативну взаємодію з аудитором при проведенні аудиторських перевірок.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сьогоднішній день діяльність підприємств агробізнесу, особливо тих, що активно здійснюють ЗЕД, зазнала нових ризиків, спричинених війною в Україні. Зокрема, як зазначає К. Шор, [9] якщо до війни основними проблемами агросектору були:

- один із найвищих показників розораності земель — 54% від території;
- близько 8 млн га еродованих земель, що становить майже 20% всіх сільгоспземель;
- проблема з недостатністю волог;
- забрудненість ґрунту та водойм;
- низька ефективність виробництва.

То з початком війни додалися нові виклики та проблеми:

- виключення земель, що знаходяться під окупацією;
- наслідки прямих влучань боєприпасів та загорання;
- мінування полів [9].

Разом з тим, доречно зазначити, що на рівні підприємств агробізнесу на сьогодні існують виклики, пов'язані з:

- безпечним експортом агропродукції, зокрема, морським шляхом;
- мінімізації ризиків, пов'язаних з електропостачанням виробничих потужностей підприємств агробізнесу;

— зберіганням сільськогосподарської продукції, виробництво якої здійснюється в безпосередній близькості від території ведення бойових дій;

— пошуком нових контрагентів, оскільки руйнування наявних довоєнних логістичних шляхів спричинило відтік певної кількості контрагентів, для яких підвищення ризиків, спричинених війною та наявністю нових умов постачання агропродукції змусили шукати більш вигідні умови на світовому ринку сільськогосподарської продукції.

— обліково — аналітичним забезпеченням.

При цьому, обліково — аналітичне забезпечення на підприємствах агробізнесу відіграє провідну роль у багатьох облікових процесах підприємства даної категорії, оскільки саме наявність чіткої, зручної та оптимізованої облікової системи сприятиме як правильному відображенню результатів діяльності у фінансовій звітності, що в свою чергу, триматиме рівень довіри з боку інвесторів та інших зацікавлених користувачів, так і правильному та своєчасному розрахунку за обов'язковими податками та зборами. Не менш важливою є роль обліково — аналітичного забезпечення при здійсненні аудиту ЗЕД підприємств агробізнесу, оскільки наявність чіткої облікової системи може суттєво знизити ризик невиявлення фахівцями з аудиту деяких помилок або викривлень, що особливо актуально при перевірці зовнішньоекономічних операцій.

Разом з тим, впровадження цифрових технологій, спрямованих на розвиток обліково — аналітичного забезпечення, матиме вирішальний вплив на подальше ефективне функціонування підприємств будь — якої галузі, в тому числі і агробізнесу. Зокрема, фахівці КРМГ у своєму дослідженні [2] спостерігають перехід сучасних суб'єктів господарювання до стратегії "розумної промисловості", що змінює традиційну орієнтацію на продукт на клієнтоорієнтовану модель, яка доповнюється цифровими технологіями післяпродажного та сервісного обслуговування. Орієнтовані на майбутнє виробники можуть досягти успіху, якщо зроблять послуги з підтримкою цифрових технологій основою як свого бізнесу, так і операційних моделей [2]. Тому дотримання даної стратегії для підприємств агробізнесу, в тому числі шляхом цифровізації та автоматизації облікового забезпечення у комплексі з іншими заходами сприятиме їх ефективному функціонуванню в сучасних умовах.

Однак, розглядаючи облікове забезпечення як один із факторів інноваційного розвитку підприємств агробізнесу в сучасних умовах, доцільно згадати про сучасні проблеми, що виникають при використанні облікового забезпечення вітчизняними підприємствами агробізнесу. Комплекс проблем та недоліків, які виникають при використанні облікового забезпечення підприємствами агробізнесу в Україні, можна поділити на такі категорії:

1. Галузеві — неврахування галузевих чинників обліковими системами, відсутність субрахунків для обліку операцій, специфічних для галузі агробізнесу, зокрема, аналі-

Таблиця 1. Найпоширеніше програмне обліково — аналітичне забезпечення сучасних суб'єктів господарювання

Програмне забезпечення	Коротка характеристика
SAP	На український ринок компанія SAP вийшла в 1995 році. В Україні клієнтами компанії є понад 250 комерційних і державних організацій, які вже понад 20 років успішно використовують локалізовані для України продукти SAP. В SAP Business One доступні модулі для ведення бухгалтерського і податкового обліку, функціонал для розрахунку і виплати заробітної плати.
BAS	Призначений для автоматизації бухгалтерського і податкового обліку, зокрема й підготовки обов'язкової (регламентованої) звітності, в організаціях, що здійснюють будь-які види комерційної діяльності: гуртову і роздрібну торгівлю, комісійну торгівлю (включно з субкомісією), надання послуг, виробництво тощо. Бухгалтерський та податковий облік ведеться відповідно до чинного законодавства України.
MASTER	Програмний продукт для ведення бухгалтерського та податкового обліку на підприємствах малого та середнього бізнесу і комунальних підприємствах. Створений для українського ринку та відповідає чинному законодавству України. Доступний у хмарному і стаціонарному рішеннях.
M.E.Doc	Система електронного документообігу, яка допоможе в роботі зі звітами, податковими накладними, актами, рахунками та іншими документами. Програма надає функціонал для електронного документообігу та звітності в Україні. Програмне забезпечення надає користувачам зручні веб-рішення для роботи в хмарі, десктопну версію програми, а також можливість інтеграції з будь-якою обліковою системою.
COTA	Вебсервіс, який дозволяє здійснювати електронний документообіг, подання різних форм звітності та ведення касових операцій. Однією із переваг даного сервісу є можливість підпису документів навіть з пристроїв для телефонної комунікації.

Джерело: складено за [7; 8; 10; 20; 22].

тичного відображення процесів вирощування сільськогосподарських культур у розрізі категорій, а також розведення тварин для різних цілей.

2. Документальні — відсутність шаблонів документів для певної категорії операцій, які мають законодавчо затверджену форму або наявність застарілих шаблонів таких документів. Крім цього, до цієї категорії можна віднести неналежне оформлення первинних документів, зокрема, відсутність обов'язкових реквізитів (дати здійснення операції, підписів уповноважених осіб, сум операції тощо), оформлення та отримання первинних документів зі значним запізненням.

3. Недостатня автоматизація відображення операцій, що зумовлює потребу в додаткових робочих місцях для допомоги бухгалтеру в проведенні тих чи інших операцій, або внесення ручних коригувань.

4. Малофункціональність облікової системи, що не містить певні довідники, наприклад умови постачання за "Інкотермс" [5], що призводить до спотворення або неправильного трактування умов поставки, що особливо критично при здійсненні ЗЕД.

5. Неврахування певних умов у договорах з контрагентами, що призводить до певних ускладнень при відображенні операцій в обліку. Для прикладу, неузгодженість в питанні сплати банківських комісій, митних платежів, покриття витрат, що виникають через курсові різниці чи інших витрат, що можуть виникати при здійсненні зовнішньоекономічних операцій, можуть призвести до некоректного чи неповного відображення в облікових регістрах таких операцій, що може призвести до викривлення фінансового результату підприємства агробізнесу.

6. Облікове відображення операцій, які стали характерними в період війни. До прикладу, обліково — аналітичне забезпечення сучасних вітчизняних підприємств агробізнесу може не мати аналітики для правильного відображення тих активів та виробничих потужностей, доступ до яких втрачено через їх розташування на окупованій території, або які було пошкоджено внаслідок бойових дій.

При цьому важливу роль у обліковому забезпеченні підприємств агробізнесу займає управлінський облік, адже, як зазначила Гуренко Т., система обліково-аналітичного інстру-

Таблиця 2. Провідні програмні продукти для підприємств агробізнесу

Програмний продукт	Вид програмного забезпечення	Коротка характеристика
SAP	S/4HANA Cloud Public Edition	хмарна ERP-система, яка дозволяє враховувати галузеві практики та створювати власні бізнес - моделі
	Intelligent Agriculture	дозволяє оптимізувати та оцифровувати процеси планування та збору урожаю для підвищення ефективності виробництва агропродукції
	Sustainable Agribusiness by msg global	програма, що забезпечує оцифровування процесів виробництва сільськогосподарської продукції та надання послуг у сфері агробізнесу
	Agricultural Contract Management	програмний продукт дозволяє інтегрувати дані та процеси для управління фінансовими ресурсами, запасами та здійснювати управління наявними ризиками, що супроводжують договірні відносинами з контрагентами
	Agricultural Origination Portal	дозволяє здійснювати ефективну комунікацію між компанією та контрагентами (зокрема, фермерськими господарствами), що сприяє забезпеченню прозорості здійснених операцій
	Rural Sourcing Management	дозволяє прослідкувати ланцюги постачання сільськогосподарської сировини та джерел її утворення
	Integrated Business Planning for Supply Chain	програмний продукт працює на базі SAP HANA і дозволяє здійснювати ефективне планування, аналіз та прогнозування продажів продукції (зокрема і агропродукції),
	Business Network Material Traceability	дозволяє прослідкувати весь виробничий цикл продукції, що підвищить довіру потенційних клієнтів
	Dairy Management by msg	дозволяє здійснювати контроль, моніторинг та планування виробництва молочної продукції з урахуванням особливостей, характерних для даної галузі агробізнесу (не треба дод вкладку)
	Meat and Fish Management by msg	програмний продукт розроблений для планування, контролю та моніторингу виробництва і постачання м'ясної, а також рибної продукції (треба дод вкладку)
	Clarifruit	програмний продукт сприяє оцифруванню та автоматизації процесів контролю якості фруктів та овочів (не треба вкладка)
		програмний продукт призначений для автоматизації управління діяльністю середніх і великих підприємств в галузі сільського господарства різних організаційно-правових форм. Автоматизує наступну галузеву специфіку: -планування сільськогосподарського виробництва; -оперативний облік сільськогосподарських робіт і послуг; -розрахунки з пайовиками; -облік на елеваторі
BAS	BAS АГРО. ERP	програмний продукт призначений для автоматизації управління діяльністю середніх і великих підприємств в галузі сільського господарства різних організаційно-правових форм. Автоматизує наступну галузеву специфіку: -планування сільськогосподарського виробництва; -оперативний облік сільськогосподарських робіт і послуг; -розрахунки з пайовиками; -облік на елеваторі
	BAS АГРО. Комплексне управління підприємством	програма дозволяє організувати єдину інформаційну систему для управління різними аспектами діяльності середніх та великих аграрних підприємств, які займаються рослинництвом, тваринництвом, зберіганням, доробкою та переробкою (з урахуванням кількісних та якісних показників) і реалізацією сільськогосподарської продукції
	BAS АГРО. Бухгалтерія	програмний продукт розроблено для вирішення всіх завдань, що стоять перед бухгалтерською службою сільськогосподарських підприємств, які займаються рослинництвом, тваринництвом, птахівництвом, переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції.
	BAS АГРО. Бухгалтерія елеватора, млина і комбікормового заводу	програмний продукт призначено для автоматизації бухгалтерського і податкового обліку, включно з підготовкою обов'язкової (регламентованої) звітності, в організаціях, для яких є важливим автоматизація специфічних задач, характерних для зернової та борошномельної галузі, зокрема для елеваторів, млинів, комбікормових заводів, хлібних комбінатів.
MASTER	MASTER:АГРО	програмний продукт, що розроблений для ведення обліку агропідприємств. Має такі складові: - рослинництво; - тваринництво; - транспорт; - оренда землі.

Джерело: складено за [11; 12; 13; 15; 16; 17; 18; 19; 21; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29].

ментарію повинна бути взаємопов'язана не тільки з показниками фінансової звітності, а й з даними управлінського обліку, оскільки його інформація направлена на визначення стратегії підприємства [1, с. 4]. Тому сучасне облікове забезпечення має бути інтегроване не лише для ефективного ведення бухгалтерського обліку, а й сприяти ефективному веденню управлінського обліку. В контексті даного твердження доцільно розглянути основні обліково — аналітичні системи, якими користуються сучасні суб'єкти господарювання, в тому числі підприємства агробізнесу.

На сьогодні існує багато обліково — аналітичних систем, які використовуються для ведення обліку та подання звітності сучасними суб'єктами господарювання. Основні з них наведено в таблиці 1.

При цьому, наявність даного програмного забезпечення без будь — яких урахувань особливостей галузі агробізнесу не сприятиме у повній мірі ефективному веденню обліку на підприємствах аграрного сектору. Саме тому більшість наведених в таблиці 1 програмних продуктів було удосконалено та оптимізовано для потреб агробізнесу (табл. 2).

Наведена в таблиці інформація свідчить про наявність альтернативних рішень та можливість комплексного підходу у вирішенні питання автоматизації та оптимізації облікового забезпечення вітчизняних підприємств

агробізнесу в сучасних умовах функціонування. При цьому, доцільно виділити ключові завдання, які мають виконувати дані програмні продукти.

Отже, на сьогоднішні сучасні облікові системи, які використовують вітчизняні підприємства агробізнесу, мають виконувати наступний комплекс завдань, що, у свою чергу, сприятиме задоволенню таких потреб користувачів:

- забезпечення максимальної деталізації операцій та своєчасності їх відображення в системі бухгалтерського обліку;

- бути оптимізованими для потреб не лише бухгалтерського, а й управлінського обліку;

- мати потужності для обробки великих масивів даних;

- бути оптимізованими для вивантаження, обробки та аналізу облікових даних для потреб зовнішніх користувачів, в першу чергу аудиторів та податкових консультантів;

- містити опції, що дозволяють враховувати галузеві особливості користувачів. Зокрема, для підприємств агробізнесу це можуть бути облік на окремих аналітичних рахунках біологічних активів, сировинних запасів різних категорій та операцій з іноземними контрагентами в залежності від їх суті або облік на окремих субрахунках операцій з вирощування, заготівлі, транспортування та реалізації різних видів сільськогосподарської продукції.

Наведений комплекс завдань сприятиме задоволенню потреб як внутрішніх користувачів, тобто управлінського персоналу, фахівців з бухгалтерського, управлінського обліку, внутрішнього аудиту та адміністрування, так і зовнішніх користувачів, зокрема фахівців з зовнішнього аудиту, консультантів у сфері оподаткування та інших суміжних спеціальностей, а також інвесторів, які зацікавлені в максимальній прозорості декларованої інформації, що, в свою чергу, можливо досягти шляхом досконалого обліково — аналітичного забезпечення. Разом з тим, незважаючи на значні переваги, що отримує підприємство агробізнесу, використовуючи дані галузеві обліково — аналітичні продукти, слід наголосити на необхідності розвитку такого програмного забезпечення не лише для цілей агробізнесу, але й удосконалити його таким чином, щоб використання наведених програмних продуктів було максимально націлене саме на ЗЕД. Більш того, крім забезпечення програмного обладнання, яке дозволить максимально автоматизувати та оптимізувати облік на підприємстві агробізнесу для різних потреб, слід чітко визначити та удосконалювати інші аспекти облікового за-

безпечення підприємств даної категорії. Це стосується:

- елементів облікової політики. До прикладу, необхідно локалізувати та формалізувати свою облікову політику до вимог вітчизняного законодавства, особливо у сфері податків та зборів. До прикладу, для уникнення додаткових коригувань підприємству агробізнесу нами рекомендується прописати у своїй обліковій політиці критерії визнання основних засобів, які б не суперечили критеріям, зазначеним в Податковому кодексі України [6];

- належного та своєчасного документального оформлення господарських операцій, особливо з нерезидентами. При цьому, необхідно не лише контролювати своєчасність та наявність усіх реквізитів в документах, але і слідкувати за наявністю отримання повного пакету документів від контрагента, в тому числі нерезидента. Зокрема, якщо договірними умовами передбачено наявність додаткових специфікацій, звітів, розшифровок вартості отриманих товарів/робіт/послуг, необхідно здійснювати моніторинг наявності таких додаткових документів, оскільки їх відсутність може бути підставою для оскарження податковими органами певних витрат, що, в свою чергу, може призвести до штрафних санкцій та викривлення фінансового результату діяльності підприємства агробізнесу.

Отже, ефективна система облікового забезпечення вітчизняних підприємств агробізнесу має складатися з таких складових:

- наявності автоматизованих та оптимізованих для потреб агробізнесу обліково — аналітичних продуктів, які при цьому сприяли б ефективному веденню не лише бухгалтерського, а й управлінського обліку;

- наявності оптимізованої облікової політики, яка містила б чіткий та структурований опис усіх потенційно можливих облікових аспектів вітчизняних підприємств агробізнесу;

- моніторингу своєчасності отримання документів, що підтверджують витрати підприємства агробізнесу в процесі здійснення ЗЕД, а також правильності їх оформлення.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

В сучасних економічних умовах діяльність підприємств агробізнесу, в тому числі тих, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, зазнає чимало ризиків. При цьому, на рівні з іншими викликами, на сьогоднішній гостро постає питання облікового забезпечення підприємств даної категорії, адже впровадження ефективного облікового забезпечення на

підприємстві агробізнесу сприятиме як зростанню рівня довіри з боку усіх зацікавлених користувачів фінансової звітності підприємства даної категорії, так і правильному та своєчасному розрахунку за обов'язковими податками та зборами і, разом з тим, мінімізуватиме ризик невиявлення деяких помилок або викривлень при проведенні аудиту ЗЕД підприємств даної галузі.

Також охарактеризовано комплекс проблем та недоліків, які виникають при використанні облікового забезпечення вітчизняних підприємств агробізнесу, серед яких можна виділити такі категорії: галузеві, документальні, недостатня автоматизація відображення операцій, малофункціональність облікової системи, неврахування певних договірних умов, облікове відображення операцій, які стали характерними в період війни. При цьому, виділено той факт, що облікове забезпечення вітчизняних підприємств агробізнесу має бути інтегроване не лише для ведення бухгалтерського, а й управлінського обліку.

На сьогоднішня найпоширенішим програмним забезпеченням, яке використовується сучасними суб'єктами господарювання для ведення обліку та подання звітності є SAP, BAS, MASTER, М.Е.Дос та СОТА [7; 8; 10; 20; 22]. При цьому, облікові програми SAP, BAS та MASTER мають спеціальні галузеві продукти, оптимізовані для потреб підприємств агробізнесу [11; 12; 13; 15; 16; 17; 18; 19; 21; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29].

Окремо виділено комплекс завдань, що мають виконувати сучасні облікові системи, зокрема: сприяти максимальній деталізації операцій та своєчасності їх відображення в бухгалтерського обліку, бути оптимізованими для потреб і бухгалтерського, і управлінського обліку, мати потужності для обробки великих масивів даних, бути оптимізованими для вивантаження, обробки та аналізу облікових даних для потреб зовнішніх користувачів та містити опції, що дозволяють враховувати галузеві особливості користувачів.

Разом з тим, незважаючи на значні переваги, що отримує вітчизняне підприємство агробізнесу, використовуючи наведене програмне забезпечення, слід наголосити на необхідності розвитку таких програмних продуктів не лише для цілей агробізнесу, але й удосконалити їх для цілей ЗЕД.

У підсумку, ефективна система облікового забезпечення українських підприємств агробізнесу має містити такі елементи: наявність автоматизованих та оптимізованих для потреб

агробізнесу обліково-аналітичних продуктів, наявність оптимізованої та чітко прописаної облікової політики, моніторинг своєчасності отримання документів, що підтверджують витрати підприємства агробізнесу в процесі здійснення ЗЕД, а також правильності їх оформлення.

Література:

1. Гуренко, Т. (2023). Обліково-аналітичний інструментарій в управлінні стратегією підприємств агробізнесу. Економіка та суспільство, (51). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-34> (дата звернення: 04.07.2024).
2. Майбутнє "розумних" промислових підприємств. KPMG. URL: <https://kpmg.com/ua/uk/home/insights/2023/09/future-of-smart-industrials.html> (дата звернення: 04.07.2024).
3. Мінаєв Д. Вплив галузевих особливостей агродіяльності на діджиталізацію обліку. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки, 2023. № 9(42). С. 173-185. DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2023.9\(42\).173-185](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2023.9(42).173-185) (дата звернення: 03.07.2024).
4. Свиноус І. В., Радько В. І., Свиноус Н. І., Присяжнюк Н. М., Гаврик О. Ю. Інформаційно-облікове забезпечення управлінням молочним скотарством сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2022. № 9—10. С. 21—28. DOI: 10.32702/2306-6792.2022.9-10.21 (дата звернення: 04.07.2024).
5. Офіційний переклад правил "Інкотермс" 2020 Міжнародної торгової палати. URL: https://vtrade.ua/berries.com/storage/app/public/Incoterms_2020.pdf (дата звернення: 04.07.2024).
6. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI: станом на 1 лип. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 04.07.2024).
7. Програма М.Е.Дос. СОФТКОМ. URL: <https://www.softcom.ua/ua/medoc/programm/> (дата звернення: 04.07.2024).
8. Про компанію. Звітність і документообіг — СОТА. URL: <https://sota-buh.com.ua/page/about> (дата звернення: 04.07.2024).
9. Шор К. Повоєнне відновлення агросектору має стати зеленим — AgroPortal. 2022. URL: <https://agroportal.ua/blogs/povoyenne-vidnovlennya-agrosektoru-maye-stati-zelenim> (дата звернення: 04.07.2024).
10. SAP Business One в Україні. TG Consulting. URL: <https://cutt.ly/IeflmSsS> (дата звернення: 04.07.2024).

11. Agribusiness software — Artificial intelligence. SAP. URL: <https://www.sap.com/ukraine/industries/agribusiness.html#artificial-intelligence> (дата звернення: 04.07.2024)..

12. Agribusiness software — Cloud ERP. SAP. URL: <https://www.sap.com/ukraine/industries/agribusiness.html#cloud-erp> (дата звернення: 04.07.2024).

13. Agribusiness software — Food supply chain management. SAP. URL: <https://www.sap.com/ukraine/industries/agribusiness.html#food-supply-chain-management> (дата звернення: 04.07.2024).

14. Agribusiness software from SAP and our partners. SAP. URL: <https://www.sap.com/ukraine/industries/agribusiness.html#products> (дата звернення: 04.07.2024).

15. Agribusiness software — Origination and trading. SAP. URL: <https://www.sap.com/ukraine/industries/agribusiness.html#origination-trading> (дата звернення: 04.07.2024).

16. BAS АГРО. Бухгалтерія елеватора, мли-на і комбікормового заводу. BAS. URL: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-sectoral/bas-agro-accounting-of-elevator-mill-and-feed-mill/> (дата звернення: 04.07.2024).

17. BAS АГРО. Бухгалтерія. BAS. URL: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-sectoral/bas-agro-accounting/> (дата звернення: 04.07.2024).

18. BAS АГРО. Комплексне управління підприємством. BAS. URL: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-sectoral/bas-agro-integrated-enterprise-management/> (дата звернення: 04.07.2024).

19. BAS АГРО. ERP. BAS. URL: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-sectoral/bas-agro-erp/> (дата звернення: 04.07.2024).

20. BAS Бухгалтерія. BAS. URL: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-mass/bas-accounting/> (дата звернення: 04.07.2024).

21. MASTER: Агро — програмний продукт для ведення обліку агропідприємств. MASTER. URL: <https://masterbuh.com/product/agro> (дата звернення: 04.07.2024).

22. MASTER: Бухгалтерія. MASTER. URL: <https://masterbuh.com/product/buhgalteriya> (дата звернення: 04.07.2024).

23. SAP Agricultural Contract Management. SAP. URL: <https://www.sap.com/ukraine/products/financial-management/agricultural-contract.html> (дата звернення: 04.07.2024).

24. SAP Business Network Material Traceability. SAP. URL: <https://www.sap.com/ukraine/products/business-network/material-traceability.html> (дата звернення: 04.07.2024).

25. SAP Integrated Business Planning. SAP. URL: <https://www.sap.com/ukraine/products/scm/integrated-business-planning.html> (дата звернення: 04.07.2024).

26. SAP Intelligent Agriculture. SAP. URL: <https://www.sap.com/ukraine/products/scm/intelligent-agriculture.html> (дата звернення: 04.07.2024).

27. SAP Meat and Fish Management by msg. SAP. URL: <https://www.sap.com/ukraine/products/scm/management-meat-fish.html> (дата звернення: 04.07.2024).

28. SAP Rural Sourcing Management. SAP. URL: <https://www.sap.com/ukraine/products/scm/agriculture-supply-chain-mgmt.html> (дата звернення: 05.07.2024).

29. SAP S/4HANA Cloud Public Edition. SAP. URL: <https://www.sap.com/ukraine/products/erp/s4hana.html> (дата звернення: 05.07.2024).

References:

1. Gurenko, T. (2023), "Accounting and analytical tools in managing the strategy of agribusiness enterprises", *Economy and Society*, [Online], vol. 51, available at: <https://economyand-society.in.ua/index.php/journal/article/view/2488/2407> (Accessed 04 July 2024).

2. KPMG Ukraine (2023), "The future of smart industrial enterprises", available at: <https://kpmg.com/ua/uk/home/insights/2023/09/future-of-smart-industrials.html> (Accessed 04 July 2024).

3. Minaev D. (2023), "The Impact of Industry-specific Characteristics of Agribusiness on the Digitalization of Accounting", *Central Ukrainian Scientific Bulletin. Economic Sciences*, [Online], vol. 9 (42), pp. 173—185, available at: [https://economics.kntu.kr.ua/pdf/9\(42\)/20.pdf](https://economics.kntu.kr.ua/pdf/9(42)/20.pdf) (Accessed 04 July 2024).

4. Svinous, I., Radko, V., Svinous, N., Prisyazhnyuk, N. and Gavryk, O. (2022), "Information and accounting support for dairy cattle management of agricultural enterprises", *Agrosvit*, [Online], vol. 9—10, pp. 21—28, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/9-10_2022/4.pdf (Accessed 04 July 2024).

5. Incoterms (2020), "ICC rules for the use of domestic and international trade terms", available at: https://vtrade.uaberries.com/storage/app/public/Incoterms_2020.pdf (Accessed 04 July 2024).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), *Tax Code of Ukraine*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 04 July 2024).

7. SOFTCOM (2024), "M.E.Doc", available at: <https://www.softcom.ua/ua/medoc/programm/> (Accessed 04 July 2024).

8. SOTA (2024), "About the company. Reporting and document management", available at: <https://sota-buh.com.ua/page/about> (Accessed 04 July 2024).

9. Shor K (2022), "Post-war recovery of the agricultural sector should be green", AgroPortal, [Online], available at: <https://agroportal.ua/blogs/povoyenne-vidnovlennya-agrosektoru-maye-stati-zelenim> (Accessed 04 July 2024).

10. TG Consulting (2024), "SAP Business One in Ukraine", available at: <https://cutt.ly/IeflmSsS> (Accessed 04 July 2024).

11. SAP (2024), "Agribusiness software — Artificial intelligence", available at: <https://www.sap.com/ukraine/industries/agribusiness.html#artificial-intelligence> (Accessed 04 July 2024).

12. SAP (2024), "Agribusiness software — Cloud ERP", available at: <https://www.sap.com/ukraine/industries/agribusiness.html#cloud-erp> (Accessed 04 July 2024).

13. SAP (2024), "Agribusiness software — Food supply chain management", available at: <https://www.sap.com/ukraine/industries/agribusiness.html#food-supply-chain-management> (Accessed 04 July 2024).

14. SAP (2024), "Agribusiness software from SAP and our partners", available at: <https://www.sap.com/ukraine/industries/agribusiness.html#products> (Accessed 04 July 2024).

15. SAP (2024), "Agribusiness software — Origination and trading", available at: <https://www.sap.com/ukraine/industries/agribusiness.html#origination-trading> (Accessed 04 July 2024).

16. BAS (2024), "BAS AGRO. Accounting of an elevator, mill and feed mill", available at: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-sectoral/bas-agro-accounting-of-elevator-mill-and-feed-mill/> (Accessed 04 July 2024).

17. BAS (2024), "BAS AGRO. Accounting", available at: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-sectoral/bas-agro-accounting/> (Accessed 04 July 2024).

18. BAS (2024), "BAS AGRO. Integrated enterprise management", available at: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-sectoral/bas-agro-integrated-enterprise-management/> (Accessed 04 July 2024).

19. BAS (2024), "BAS AGRO. ERP", available at: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-sectoral/bas-agro-erp/> (Accessed 04 July 2024).

20. BAS (2024), "BAS Accounting", available at: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-mass/bas-accounting/> (Accessed 04 July 2024).

21. MASTER (2024), "MASTER: Agro — a software product for keeping records of agri-

cultural enterprises", available at: <https://masterbuh.com/product/agro> (Accessed 04 July 2024).

22. MASTER (2024), "MASTER: Accounting", available at: <https://masterbuh.com/product/buhgalteriya> (Accessed 04 July 2024).

23. SAP (2024), "SAP Agricultural Contract Management", available at: <https://www.sap.com/ukraine/products/financial-management/agricultural-contract.html> (Accessed 04 July 2024).

24. SAP (2024), "SAP Business Network Material Traceability", available at: <https://www.sap.com/ukraine/products/business-network/material-traceability.html> (Accessed 04 July 2024).

25. SAP (2024), "SAP Integrated Business Planning", available at: <https://www.sap.com/ukraine/products/scm/integrated-business-planning.html> (Accessed 04 July 2024).

26. SAP (2024), "SAP Intelligent Agriculture", available at: <https://www.sap.com/ukraine/products/scm/intelligent-agriculture.html> (Accessed 04 July 2024).

27. SAP (2024), "SAP Meat and Fish Management by msg", available at: <https://www.sap.com/ukraine/products/scm/management-meat-fish.html> (Accessed 04 July 2024).

28. SAP (2024), "SAP Rural Sourcing Management", available at: <https://www.sap.com/ukraine/products/scm/agriculture-supply-chain-mgmt.html> (Accessed 05 July 2024).

29. SAP (2024), "SAP S/4HANA Cloud Public Edition", available at: <https://www.sap.com/ukraine/products/erp/s4hana.html> (Accessed 05 July 2024).

Стаття надійшла до редакції 09.07.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 351; 657

В. М. Жук,

д. е. н., професор, академік НААН, головний науковий співробітник відділу обліку та оподаткування, ННЦ "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1367-5333>

Д. Є. Сторожук,

магістр

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-3354-4202>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.14.37

УДОСКОНАЛЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ АГРОПІДПРИЄМСТВ ЧЕРЕЗ ПОДАТКОВІ КОНСУЛЬТАЦІЇ

V. Zhuk,

Doctor of Economics Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Chief Researcher accounting and taxation department, National Research Center "Institute of Agrarian Economics"

D. Storozhuk,

Master of Economic Sciences

IMPROVEMENT OF TAXATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES THROUGH TAX CONSULTATIONS

У статті розглянуто важливість та необхідність державного регулювання аграрного сектору економіки через удосконалення оподаткування. Досліджено місце та значення податкового консультування, зважаючи на особливості діяльності сільськогосподарських підприємств, часті зміни податкового законодавства та господарювання в умовах війни. Доведено доцільність організації податкового консультування в системі податкового адміністрування як одного із інструментів впливу держави на ефективність оподаткування. Висвітлено ознаки справедливого (адекватного) адміністрування податкових платежів зі сторони податкових органів та аграрних підприємств. Визначено характерні риси індивідуальних і узагальнюючих податкових консультацій та порядок їх надання як інструменту досягнення максимального балансу інтересів держави, суспільства та платників податків. Запропоновано шляхи удосконалення надання індивідуальних податкових консультацій та формування узагальнюючих податкових консультацій в контексті розвитку аграрного сектору в сучасних умовах господарювання.

The article considers the importance and necessity of state regulation of the agricultural sector of the economy through the improvement of taxation, which can have a significant positive and negative impact on both parties. The place and value of tax consulting is studied, taking into account the peculiarities of the activity of agricultural enterprises, frequent changes in tax legislation and management in conditions of war.

The expediency of organizing tax consulting in the tax administration system as one of the tools of the state's influence on the effectiveness of taxation has been proven. The signs of fair (adequate) administration of tax payments by tax authorities and agricultural enterprises are highlighted. The characteristic features of individual and general tax consultations and the procedure for their provision as a tool for achieving the maximum balance of the interests of the state, society and taxpayers have been determined. Individual tax consultations are provided by tax service authorities of all levels; are clarifications and do not relate to normative legal acts; are provided only at the request of taxpayers and are of a purely individual nature (provided and used exclusively by a specific taxpayer); can be presented in oral, electronic or paper form at the choice of the taxpayer; relate to the practical use of certain norms of tax regulation and are formed in the form of conclusions.

The special features of general tax consultations, which are the position of the central executive body that ensures the formation and implementation of state financial policy, are determined; are provided only at his initiative, are the result of periodic summarization of individual tax consultations and analysis of ambiguous individual norms of tax legislation; relate to the practical use of both individual norms and the entire act of legislative and regulatory regulation of taxation; formed in the form of regulations and approved by order.

Ways to improve the provision of individual tax consultations and the formation of general tax consultations in the context of promoting the development of the agricultural sector in modern economic conditions are proposed.

Ключові слова: оподаткування, державне регулювання, податкове консультування, індивідуальні податкові консультації, узагальнюючі податкові консультації.

Key words: taxation, state regulation, tax consulting, individual tax consulting, general tax consulting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Аграрний сектор є базовим для економіки та національної безпеки нашої держави. Стратегічно важливе значення даної галузі передбачає державне регулювання, яке має максимально сприяти його ефективному функціонуванню та подальшому розвитку. Діяльність агропідприємств є нестабільною через особливості виробництва, а сучасний стан ще особливо загострюється через війну в Україні. Для можливості здійснення діяльності та реалізації потенціалу конкурентоспроможного розвитку суб'єктів аграрного бізнесу необхідні державне регулювання, підтримка та інноваційні перетворення. Одним із важливих інструментів державного регулювання діяльності аграрних підприємств є оподаткування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання податків та оподаткування суб'єктів аграрного бізнесу висвітлювалися в працях науковців, серед яких: Атамас О. [1], Буцька О.Ю. [2], Лукова О. С. [3], Міньковська А. [1], Навальнєв О. [4], Проданчук М.А. [3], Чернецька. О. [1], Шерстюк О. А. [3] та інші. У наукових роботах досліджуються аспекти нарахування і сплати податків сільськогосподарських підприємств та їх вплив на діяльність аграрних підприємств та наповнення бюджету.

Проблеми зародження та генезис розвитку податкового консультування в Україні розглядали в своїх роботах Брояков С. В. [5], Вдовічена Л.І. [6], Маринів Н. А. [7], Понура Ю. В. [8], Українська Т. О. [9] та інші.

Незважаючи на значний обсяг наявних досліджень цієї тематики, важливість удосконалення оподаткування аграрного сектора в контексті розвитку таких підприємств та держави потребує постійного моніторингу та більш глибокого аналізу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Головною метою даної роботи є дослідження та систематизація теоретичних і методичних аспектів податкового консультування сільськогосподарських підприємств в контексті розвитку аграрного сектора в сучасних умовах господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аграрний сектор відіграє важливу роль в економіці нашої держави сьогодні та має неocenне стратегічне значення у перспективі. Фінансова та облікова політика суб'єкта господарювання сьогодні не може формуватися без врахування відносин підприємства з державою з питань оподаткування. Тому справедливе та дієве оподаткування суб'єктів аграрного бізнесу, яке виражає взаємовідносини держави та підприємства, може мати значний як позитивний, так і негативний вплив на обидві сторони. Постійний моніторинг та аналіз таких взаємовідносин сприяє розвитку підприємств, благоустрою громад та процвітання держави в цілому. Враховуючи особливості значного впливу на сільське господарство природних умов і, в меншій мірі, якості господарювання, оподаткування сільськогосподарських виробників має бути пільговим. Такий підхід є справедливим і сприятиме розвитку сільськогосподарських підприємств та аграрного сектору в цілому.

Варто зауважити, що спрощена система оподаткування завжди спонукає до більшої прозорості, правильності розрахунків та своєчасності і повноти сплати податкових платежів до бюджету.

Разом з тим, постійні та часті зміни податкового законодавства в нашій країні є незмінним атрибутом нашої економіки і не завжди являються позитивним фактором підприємницької діяльності. В таких умовах податкове консультування стає необхідним інструментом взаємодії суб'єктів сфери оподаткування та практичною потребою сільськогосподарських виробників.

Негативний вплив повномасштабної війни на економіку України та більшості країн світу за більш чим два роки війни є болісним та відчутним. В результаті бойових дій значна кількість сільськогосподарських виробників України вимушено припинила свою роботу повністю або частково. Деякі суб'єкти зазнали серйозних руйнувань. Інші підприємства вимушені були евакуювати свої об'єкти в більш безпечні райони. Землі багатьох підприємств заміновані та засмічені вибухонебезпечними предметами. Крім того, особливість діяльності підприємств сільськогосподарського бізнесу полягає в наявності стаціонарних і великогабаритних об'єктів, які неможливо перемістити та існує тісна прив'язаність до земельних ділянок [10]. Все це призвело до зменшення посівних площ, знищення техніки, повної перебудови логістичних маршрутів експорту агропродукції сільськогосподарських виробників.

Наявність проблем в аграрному секторі [11] та необхідність суттєвого вдосконалення існуючих механізмів функціонування агропромислового сектора, яке необхідне для розвитку сільських територій (інфраструктури, освіти, охорони здоров'я в сільських громадах) [12] потребує комплексного підходу, інноваційного підприємництва [13] та впровадження сучасних стратегій. Надання пільгових кредитів аграріям для відновлення техніки та виробничих потужностей, залучення іноземних інвесторів, впровадження передових технологій, модернізація логістичних маршрутів, справедливе (адекватне) оподаткування необхідні для економічного, соціального та екологічного аспектів забезпечення сталого розвитку нації та держави.

Справедливе (адекватне) адміністрування податкових платежів має передбачати співпрацю та партнерські відносини між податковими органами та аграрними підприємствами-платниками податків. На практиці така співпраця (партнерство) у податковій сфері зі сторони платників податків повинно виражатися через своєчасне та добросовісне:

- нарахування та сплати усіх податкових платежів відповідно до чинного законодавства України;
- складання та подання у встановлені терміни податкової звітності;
- доведення до відома податкових органів усіх обставин господарської діяльності, що мають значення для оподаткування.

В свою чергу, податкові органи мають забезпечувати:

- справедливе (адекватне) оподаткування;
- необхідні докладні роз'яснення з питань податкового законодавства, нарахування і

сплати податків, інших податкових платежів та складання і подання податкової звітності;

- гарантії від переслідування за ймовірні прорахунки або ж помилки, допущені податковими органами;

- надання якісних і своєчасних індивідуальних та узагальнюючих податкових консультацій.

Як зазначає Л.І. Вдовічена, "податкові консультації виступають в якості інформаційних та гарантійних інструментів, за посередництвом яких створюються умови для належної та послідовної реалізації платником податків його прав та обов'язків, навіть у такий, доволі складний, період існування нашої держави" [6, с. 156]. Стаття 14.1.1721 ПКУ визначає індивідуальні податкові консультації як "роз'яснення контролюючого органу, надане платнику податків щодо практичного використання окремих норм податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючий орган, та зареєстроване в єдиному реєстрі індивідуальних податкових консультацій" [14]. Узагальнююча податкова консультація статтею 14.1.173 ПКУ трактована як "оприлюднення позиції центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, щодо практичного використання окремих норм податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, що склалася за результатами узагальнення індивідуальних податкових консультацій, наданих контролюючими органами платникам податків, та/або у разі виявлення обставин, що свідчать про неоднозначність окремих норм такого законодавства" [14].

За допомогою правильної та своєчасної організації методичної та консультаційної податкової допомоги є можливість досягнення максимального балансу інтересів держави, суспільства та платників податків. Характерними рисами індивідуальних податкових консультацій є те, що вони:

- надаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику та його територіальними органами;
- за своєю суттю є роз'ясненнями контролюючого органу платнику податків і не відносяться до нормативно-правових актів;
- надаються за зверненням платників податків;
- мають суто індивідуальний характер і стосуються лише конкретного платника податків (надаються і використовуються виключно платником податків, якому надано таку консультацію);

— можуть бути представлені у паперовій, електронній або усній формі (за вибором платника податків);

— стосуються практичного використання окремих норм законодавчо-нормативного регулювання нарахування, сплати податкових платежів та складання і подання податкової звітності;

— формується у вигляді висновків.

Варто зауважити, що згідно з статтею 52.1 ПКУ звернення на отримання індивідуальної податкової консультації повинно бути оформлено згідно вимог:

зазначається найменування для юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові для фізичної особи, податкова адреса, номер засобу зв'язку та адреса електронної пошти (за наявності);

вказують код відповідно до ЄДРПОУ (для юридичних осіб) або реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) або серію та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідному контролюючому органу і мають відмітку у паспорті);

формулюється практична необхідність отримання податкової консультації (наведення фактичних обставин);

ставлять власноручний підпис або кваліфікований електронний підпис;

зазначають дату звернення [14].

Якщо звернення платника податків оформлено з порушенням вимог, то індивідуальна податкова консультація не надається, а надсилається у паперовій або електронній формі відповідь за підписом керівника (заступника керівника або уповноваженої особи) у порядку та строки відповідно до Закону України "Про звернення громадян" [15].

Крім того, індивідуальна податкова консультація, яка надається у паперовій або електронній формі, підлягає реєстрації в єдиному реєстрі індивідуальних податкових консультацій та розміщується на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику. При цьому зберігається конфіденційність платника податку, оскільки реєстрація здійснюється без зазначення найменування юридичної особи, або прізвища, ім'я, по батькові фізичної особи платника податків, коду відповідно до ЄДРПОУ (реєстраційного номера облікової картки фізичної особи платника податків) та його податкової адреси. Це є позитивним моментом з практичної точки зору, що дозволяє звертати увагу на проблемні питання, робити висновки та накопичувати певний досвід, як суб'єктам господарювання, так і податковій службі.

Також необхідно зазначити, що в усній формі індивідуальні податкові консультації можуть надаватися податковими органами усіх рівнів (центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, його територіальні органи та державними податковими інспекціями), а у паперовій або електронній — усі, крім державних податкових інспекцій.

Узагальнююча податкова консультація:

— є позицією центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної фінансової політики;

— надається за ініціативою центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної фінансової політики;

— формується як результат періодичного узагальнення індивідуальних податкових консультацій, а також в результаті аналізу обставини, що свідчать про неоднозначність окремих норм податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи;

— стосується практичного використання окремих норм або всього акту законодавчо-нормативного регулювання оподаткування;

— в основному направлена для вирішення податкових спірних, конфліктних та неоднозначних питань, які виникають між платниками податків та контролюючими органами;

— формується у вигляді положень та затверджуються наказом.

Порівняння індивідуальних та узагальнюючих податкових консультацій свідчить про пріоритет узагальнюючих податкових консультацій над індивідуальними податковими консультаціями, про що зазначено і в ст. 53.1 ПКУ [14].

Серед науковців склалася думка, що за період незалежності України податкове консультування пройшло два етапи становлення: перший етап — період податкових роз'яснень; другий етап — період податкових консультацій. Податкові роз'яснення як оприлюднене офіційне розуміння положень податкового законодавства контролюючими органами або ж відповідь контролюючого органу на запит зацікавленої особи з питань оподаткування, що не має сили нормативно-правового акту підрозділяли на: власне податкові роз'яснення та узагальнюючі податкові роз'яснення. Тобто, до введення в ПКУ норм щодо податкових консультацій в Україні функціонували податкові роз'яснення, які фактично стали першою формою податкового консультування в незалежній Україні [5, с. 79].

Основною метою оподаткування є досягнення балансу інтересів усіх учасників та осіб, що

беруть участь у податкових процесах у сфері оподаткування. Завдання держави — забезпечити баланс приватних та публічних інтересів. При цьому, і контролюючі органи і платники податків мають як права, так і обов'язки. Незважаючи на сувору регламентованість процесів оподаткування платники податків мають свободу вибору, яке виражається визначенням власної податкової політики в рамках чинного законодавства. Крім того, наявність пільг та преференцій безумовно сприяє досягненню максимального балансу інтересів держави та платників податків.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Впливаючи на економічний, соціальний та екологічний аспекти країни, агропромисловий комплекс України потребує посилення стійкості та ефективності діяльності, що є важливим завданням для забезпечення сталого розвитку нації. Організація податкового консультування в системі податкового адміністрування є одним із інструментаріїв впливу держави на ефективність оподаткування. Платники податків для виконання своїх обов'язків зі сплати податків та зборів мають можливість отримання від держави методичної та консультаційної допомоги з питань оподаткування. Практична необхідність отримання податкових консультацій визначає актуальність та важливість даного напрямку дослідження.

На основі визначення характерних рис індивідуального та узагальнюючого податкового консультування, вважаємо доцільним удосконалення індивідуального податкового консультування через розширення та поглиблення співпраці між податковою службою та аграрними підприємствами. Паралельно доречним є розвиток узагальнюючих податкових консультацій у вигляді наперед сформованих тлумачень неоднозначних положень податкового законодавства, а не лише постфактум спірних та конфліктних питань між платниками податків та контролюючими органами. Індивідуальне податкове консультування повинно мати суто цільову направленість та конкретного адресата. Формування узагальнюючих консультацій має здійснюватися з врахуванням галузевої направленості та особливостей діяльності підприємств.

В розбудові національної системи податкового консультування чільне місце і важлива роль має належати громадським та приватним організаціям. Тому необхідно вивчати та переймати досвід європейських та інших передових країн світу у сфері інформаційного співробітництва між фіскальними органами та податко-

вими консультантами, що є перспективою подальших досліджень.

Література:

1. Чернецька О. В., Міньковська А. В., Атамас О. П. Особливості обліку розрахунків за податками в аграрних підприємствах. Економіка та суспільство. № 32. 2021. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-14>.
2. Буцька О. Ю. Оподаткування сільськогосподарських підприємств в умовах податкових змін. Ефективна економіка. № 12, 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2579>.
3. Актуальні аспекти обліку і оподаткування аграрного підприємництва: колективна монографія [Проданчук М. А., Шерстюк О. А., Лукова О. С. та інші]. К.: ННЦ "ІАЕ", 2023. 184 с.
4. Навальнєв О. Оподаткування агробізнесу: останні новели. Юридична Газета. № 43—44 (645—646). 2018. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mitne-pravo/opodatkovannya-agrobiznesu-ostanni-noveli.html>.
5. Брояков С. В. Генеза розвитку податкових консультацій крізь призму історичної ретроспективи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2020. № 46. С. 79—80. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.46.16>.
6. Вдовічена Л. І. Методологія податкової консультації в аспекті діяльнійшої теорії правозастосування. Електронне наукове видання "Аналітично-порівняльне правознавство". С. 156—161. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.28>.
7. Маринів Н. А. Актуальні проблеми податкових консультацій та шляхи їх вирішення. International scientific and practical conference "Actual trends of modern scientific research". 2020. MDPC Publishing, Munich, Germany.
8. Понура Ю. В. Організація податкового консультування в системі податкового адміністрування: теоретико-методичний аспект. Ефективна економіка. 2019. № 5. DOI: [10.32702/2307-2105-2019.5.40](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.40).
9. Українська Т. О. Податкова консультація: допомога платнику податків чи фіскальний інструмент податкового органу. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 1. С. 211—214.
10. Андросчук І. О., Рябоволик Т. Ф., Рябоволик Ю. В. Роль аграрного сектору економіки в забезпеченні продовольчої безпеки України та світу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2022. Вип. 45. С. 10—14.
11. Томашук І. В., Борболюк Є. А. Значення аграрного сектору економіки у забезпеченні

продовольчої безпеки України. Економіка та суспільство. Випуск 58. 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-26>.

12. Гончарук І. В., Томашук І. В. Формування стратегії економічного розвитку сільськогосподарського підприємства для підвищення його конкурентоспроможності. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. № 4 (62). С. 7—24. DOI: [10.37128/2411-4413-2022-4-1](https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-4-1).

13. Бойко А. О. Пріоритети розвитку підприємництва зі створенням інноваційних продуктів. Агросвіт. 2020. № 15. С. 41—47. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.15.41>.

14. ПКУ. Документ 2755-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 25.05.2024).

15. Про звернення громадян: Закон України. Документ 393/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 20.05.2024).

References:

1. Chernetska, O. Minkovska, A. and Atamas, A. (2021), "Peculiarities of Accounting of Tax Settlements in Agricultural Enterprises", *Economy and Society*, vol. 32, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-14>.

2. Butska, O.Y. (2013), "Taxation of Agricultural Enterprises in Terms of Tax Changes", *Efektivna ekonomika*, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2579>, (Accessed 27 May 2024).

3. Prodanchuk, M.A. Sherstiuk, O.L. Lukova, O.S. Popko, Ye.Yu. and Bezdushna Yu.S. (2023), *Aktualni aspekty obliku i opodatkuvannia aharnoho pidpriemnytstva* [Current aspects of accounting and taxation of agrarian entrepreneurship], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.iae.org.ua/activity/books/3798>, (Accessed 27 May 2024).

4. Navalniev, O. (2018), "Taxation of agribusiness: the latest novels", *Yurydychna Hazeta*, vol. 43—44 (645—646), available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mitne-pravo/opodatkuvannya-agrobiznesu-ostanni-noveli.html>, (Accessed 30 May 2024).

5. Broiakov, S. (2020), "The Genesis of Tax Consulting Through the Prism of a Historical Retrospective", *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence*, vol. 46, pp. 79—80, DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.46.16>.

6. Vdovichenko, L. (2022), "Methodology of tax consultation in the aspect of activity theory of law-

enforcement", *Analytical and Comparative Jurisprudence*, vol. 3, pp. 156—161, DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.28>.

7. Maryniv, N.A. (2020), "Current problems of tax consultations and ways to solve them", *The 3rd International Scientific and Practical Conference "Actual trends of modern scientific research"*, MDPC Publishing, Munich, Germany, September 13—15, pp. 228—234, available at: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/09/ACTUAL-TRENDS-OF-MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-13-15.09.20.pdf>, (Accessed 30 May 2024).

8. Ponura, Yu.V. (2019), "Organization of Tax Advisory in the Tax Administration System: Theoretical and Methodical Aspect", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.40>.

9. Ukrainska, T.O. (2014), "Tax Advice: Assistance to Taxpayers or Fiscal Tool Tax Authorities", *Porivnialno-analitychne pravo*, vol. 1, pp. 211—214, available at: <https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2021/11/1-2014.pdf>, (Accessed 30 May 2024).

10. Androshchuk, I. Riabovolyk, T. and Riabovolyk, Yu. (2022), "The Role of the Agricultural Sector of the Economy in Ensuring Food Security in Ukraine and the World", *Uzhorod National University Herald. Series: International Economic Relations and World Economy*, vol. 45, pp. 10—14, DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-45-2>.

11. Tomashuk, I. and Borboliuk, Ye. (2023), "The Significance of the Agricultural Sector of the Economy in Ensuring the Food Security of Ukraine", *Economy and Society*, vol. 58, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-26>.

12. Honcharuk, I. and Tomashuk, I. (2022), "Development of an Agricultural Enterprise's Economic Development Strategy to Increase its Competitiveness", *Economy, finances, management: Topical issues of science and practice*, vol. 4 (62), pp. 7—24, DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-4-1>.

13. Boiko, L. (2020), "Priorities of Entrepreneurial Development with the Creation of Innovative Products", *Agrosvit*, vol. 15, pp. 41—47, DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.15.41>.

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>. (Accessed 25 May 2024).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), *The Law of Ukraine "On Citizens' Appeals"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80?lang=en#Text>, (Accessed 20 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 12.07.2024 р.

УДК 005.2:005.3:005.7:338.1:338.4:631.1

О. С. Прокопишин,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування,

Львівський національний університет природокористування, м. Львів

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7027-3499>**Н. В. Приймак,**

к. е. н., завідувач кафедри менеджменту, фінансів та бізнес-адміністрування,

ПЗВО "Міжнародний європейський університет", м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0206-2577>**Н. В. Трушкіна,**

к. е. н., старший дослідник, старший науковий співробітник сектору промислової політики та інноваційного розвитку відділу промислової політики та енергетичної безпеки,

Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, м. Харків

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6741-7738>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.14.43

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

O. Prokopyshyn,

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv National Environmental University, Lviv

N. Pryimak,

PhD in Economics, International European University, Kyiv

N. Trushkina,

PhD in Economics, Senior Research Fellow,

Research Center for Industrial Problems of Development of the NAS of Ukraine, Kharkiv

STRATEGIC MANAGEMENT OF FARMS' INNOVATIVE DEVELOPMENT

У статті обґрунтовано концептуальні засади стратегічного управління інноваційним розвитком фермерських господарств в Україні. Проведено статистичний аналіз діяльності суб'єктів господарювання у сфері сільського господарства. Встановлено, що ефективне функціонування суб'єктів господарювання в аграрному секторі гальмується сукупністю бар'єрів, які пов'язано з повномасштабним вторгненням росії на територію України, а саме: нестабільною політичною та економічною ситуацією; загрозами продовольчій безпеці; погіршенням зовнішньоекономічного стану та інвестиційного клімату; блокуванням морських портів; обмеженням обсягом фінансових ресурсів; руйнуванням і пошкодженням об'єктів критичної інфраструктури (енергетичної, логістичної, транспортної, агропромислової); недостатньо чіткою стратегією інноваційного розвитку тощо.

Побудовано структурно-логічну схему процесу стратегічного управління інноваційним розвитком фермерських господарств в Україні. Її імплементація у практичній площині сприятиме прийняттю своєчасних, науково обґрунтованих та ефективних управлінських рішень щодо стратегічних напрямів інноваційного розвитку фермерських господарств в умовах нестабільності й мінливості зовнішнього середовища та кризових ситуацій.

At this stage, farms operate in a fairly dynamic competitive environment, characterized by the unpredictable behaviour of stakeholders, the necessary improvement of methods and models of innovative development, and the changing needs of agricultural market participants. Therefore, in order to maintain functioning and further development, farms must adapt to changes in both the exogenous and endogenous environment. The choice of the strategic direction of management of their innovative activities ensures the achievement of the tasks set by them and adaptation to new economic conditions. This issue is especially relevant in the conditions of war.

In this regard, the purpose of this study is to substantiate the conceptual foundations of strategic management of innovative development of farms in Ukraine.

The article provides a statistical analysis of the activities of economic entities in the field of agriculture, namely, the dynamics of the volumes of sold products are analysed; capital investments in the development of agriculture; the number of active economic entities in the field of agriculture, including individual entrepreneurs; the number of innovatively active food and beverage production enterprises; the number of enterprises that introduced new or significantly improved products; the number of enterprises that implemented innovative processes; the number of enterprises that implemented new organizational methods; the number of enterprises that introduced new marketing methods; volumes of implemented innovative products; the number of employees involved in scientific research and development in the field of agriculture; expenditure on applied scientific research in the field of agriculture; expenditure on scientific research and development by funding sources.

As a result of the study, it was established that the effective functioning of economic entities in the agricultural sector is hampered by a set of barriers that are associated with the full-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine, namely: the unstable political and economic situation; threats to food security; deterioration of the foreign economic situation and investment climate; blockade of seaports; limited amount of financial resources; destruction and damage to critical infrastructure facilities (energy, logistics, transport, agro-industrial); insufficiently clear strategy of innovative development, etc.

A structural and logical diagram of the process of strategic management of innovative development of farms in Ukraine has been built. Its implementation on a practical level will contribute to the adoption of timely, scientifically based and effective management decisions regarding the strategic directions of innovative development of farms in conditions of instability and variability of the external environment and crisis situations.

Ключові слова: національна економіка, агропромисловий комплекс, фермерське господарство, інноваційний розвиток, інноваційний підхід, стратегічне управління, стратегування, конкурентоспроможність.

Key words: national economy, agro-industrial complex, farming, innovative development, innovative approach, strategic management, strategizing, competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У стратегічній перспективі із посиленням загроз і ризиків, спричинених глобальними викликами, які пов'язано із зниженням рівня продовольчої безпеки, актуалізуються питання розроблення й реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємств агропромислового комплексу. При цьому сьогодні спостерігається тенденція кардинальної зміни цілей і завдань інноваційного розвитку фермерських господарств з точки зору підвищення ефективності їх господарської діяльності.

Варто відзначити, що інновації є не лише критерієм ефективності структури фермерського господарства, засобом підвищення ефективності аграрного виробництва, а й адаптації суб'єктів господарювання до змін економічного, політичного, соціального та природного середовища, формування їх конкурентоспроможності.

В умовах активізації глобалізаційних процесів впровадження інноваційної моделі передбачає не лише оновлення матеріально-технічної бази, модернізацію діяльності фермерських господарств, а й потребує комплексного використання принципово нових прогресивних тех-

нологій, які впливають на процеси соціально-економічного розвитку суб'єктів господарювання. Широке застосування інновацій є найбільш ефективним способом вирішення гострих соціально-економічних проблем аграрного сектора, пов'язаних із пошуком механізмів підвищення ефективності діяльності фермерських господарств, одним з яких можна розглядати стратегічне управління інноваційним розвитком цих об'єднань.

Отже, на організацію інноваційних процесів в агропромисловому комплексі суттєво впливають такі чинники, як глобалізація, інтелектуалізація, економіка знань, конкурентна боротьба за нові ринки збуту та сировини, переміщення виробництва в інші країни. З огляду на це, вдалий вибір стратегії інноваційного розвитку відіграє важливу роль у забезпеченні досягнення стратегічних цілей фермерських господарств в умовах стрімких економічних перетворень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження теоретичних і методологічних питань, пов'язаних із розкриттям суті й змісту стратегічного управління, особливостями, тенденціями й закономірностями його прояву, зробили такі провідні за-

рубіжні вчені, як D. Aaker, D. McLoughlin [1]; H. Ansoff [2]; G. Hamel [3]; R. Hoskisson et al. [4]; S. Jofre [5]; P. Lorange, R. Vacil [6]; H. Mintzberg et al. [7]; D. Schendel, K. Hatten [8]; G. Steiner [9]; C. Stern, M. Deimler [10]; A. Thompson, A. Strickland [11]; I. Wilson [12]).

Зазначимо, що у сучасній науковій думці відсутнє єдине трактування понять "стратегія", "стратегічний розвиток", "стратегічне управління". Це обумовлено тим, що дослідники є представниками різних наукових шкіл, які базуються на застосуванні різних економічних теорій, мають свою специфіку, відмінності та підходи. Як правило, під стратегічним управлінням розуміється аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища компанії; формування місії та цілей компанії; вибір і розроблення стратегій; проектування організаційної структури підприємства; стилі управління; процес прийняття управлінських рішень; розроблення місії, цілей і способів їх досягнення; розроблення політики та тактики компанії тощо.

При цьому в останніх публікаціях з менеджменту зарубіжні дослідники (H. Dzwigol [13]; D. Horvata et al. [14]; M. Koseoglu et al. [15]; M. Kurtyka, G. Roth [16]; A. Kwilinski [17]; R. Sliwinski [18]) приділяють особливу увагу пошуку сучасних підходів, форм, методів і механізмів стратегічного управління.

Окремі питання інноваційного розвитку українського аграрного сектору, створення і трансферу інновацій присвячено працям багатьох вітчизняних вчених-економістів (О. Єрмаков та ін. [19]; В. Волощук [20]; Ю. Вітковський [21]; К. Желуденко [22]; Ю. Сагачко та Л. Тешева [23]; В. Скрипник [24]; А. Михайлов та ін. [25]; Л. Кучер та ін. [26]; Т. Сус та ін. [27]; О. Гуторова та О. Гуторов [28]; Н. Єфремова [29]), які проводили дослідження з метою виявлення тенденцій і закономірностей функціонування підприємств агропромислового комплексу в умовах інноваційно-орієнтованого функціонування та стратегічного розвитку.

Як стверджують вчені О. Гуторова та О. Гуторов [28], подальший розвиток інноваційних процесів в агропромисловому комплексі неможливий без глибокого і всебічного аналізу сучасного стану інноваційної діяльності в галузі. Це, у свою чергу, дозволило б оцінити й виробити реальну інноваційну політику, реалізація якої сприятиме забезпеченню науково-технічного прогресу в агропромисловому виробництві. При цьому розроблення теоретичних основ інноваційної діяльності передбачає з'ясування сутності інноваційного процесу, поняття інноваційної діяльності, їх цілей, особ-

ливостей і завдань для агропромислового виробництва, виявлення перспективних видів інноваційної діяльності в аграрному секторі.

На думку науковця Ю. Вітковського [21], під інноваційним потенціалом аграрного виробництва слід розуміти спроможність до інноваційного розвитку, формування якої є результатом забезпеченості та/або доступності необхідних ресурсів, здатності їх використовувати для забезпечення його інноваційного розвитку. До складових інноваційного потенціалу включено науково-інформаційну (інновативну), матеріально-технічну, технологічну, кадрову, фінансову, управлінську та маркетингову.

Дослідниця К. Желуденко [22] відмічає, що важливим елементом діяльності підприємств аграрного сектору є розроблення інноваційної політики, яка містить тактичні та стратегічні аспекти. Вона має два спрямування: орієнтація на потреби ринку й споживачів, концентрація на ресурсах; досягнення у науковій і виробничій сферах, технологіях, механізмах управління. У роботі [22] запропоновано алгоритм інноваційної діяльності аграрних підприємств, елементами якого є: визначення цілей діяльності, аналіз середовища функціонування суб'єкта господарювання, виявлення проблем у діяльності, формування цілей інноваційного розвитку, аналіз складових інноваційного розвитку (матеріально-технічні, фінансові, маркетингові, інформаційні ресурси), розрахунок економічної доцільності впровадження інновацій, формування стратегії інноваційного розвитку, впровадження стратегії інноваційного розвитку, аналіз результатів інноваційної діяльності.

Різноманітні аспекти стратегічного управління інноваційним розвитком сільськогосподарських підприємств висвітлено у наукових публікаціях українських дослідників (Я. Костецький [30]; М. Зось-Кіор та ін. [31]; Н. Чернікова та ін. [32]; О. Луцій та Т. Корнійчук [33]; Н. Бондарчук та ін. [34]).

Науковці О. Луцій та Т. Корнійчук [33] наголошують, що системне узагальнення пріоритетності впровадження інновацій дало змогу запропонувати таку послідовність дій підприємства аграрного сектору при прийнятті рішення щодо формування стратегії інноваційного розвитку: 1) аналіз завдань, які ставить перед собою підприємство, обираючи стратегію інноваційного розвитку; 2) аналіз конкурентного середовища у потенційно привабливих напрямках діяльності; 3) оцінка результативності існуючих альтернатив інноваційної діяльності;

4) моніторинг наявності необхідного ресурсно-компетенційного потенціалу; 5) ретельне вивчення можливих ризиків і втрат унаслідок формування стратегії інноваційного розвитку; 6) вибір оптимального напрямку формування стратегії інноваційного розвитку з урахуванням ресурсних можливостей і тенденцій розвитку цільового ринку.

Вчені М. Зось-Кіор, В. Ільїн та І. Жмурко [31] розробили механізм стратегічного інноваційного розвитку аграрного підприємства, який має включати такі етапи: визначення вектору структурних перетворень, бажаного структурного типу з низки альтернатив і відповідних йому цілей; моделювання стратегії розвитку та структурних перетворень; конкретизація шляхів реалізації інноваційної стратегії з урахуванням специфіки та конкурентних переваг агропідприємства; формування системи важелів, методів, інструментів регулювання та контролю, які забезпечать у подальшому неперервну реалізацію програми інноваційних перетворень залежно від вибраної моделі стратегічного інноваційного розвитку.

З точки зору науковців Н. Бондарчук, А. Васильєвої та А. Мінковської [34], стратегію інноваційного розвитку аграрного підприємства можна визначити як систему управлінських, організаційних та інноваційних рішень, спрямованих на реалізацію поставлених перед ним завдань. Це узагальнююча модель дій, необхідних для досягнення поставленої мети підприємства на основі вибраних критеріїв (показників).

Водночас, відаючи належне науковим напрацюванням зарубіжних і вітчизняних вчених у дослідженні обраної проблематики, потрібно відзначити, що деякі питання стратегічного управління інноваційним розвитком фермерських господарств потребують подальших розробок і пошуку шляхів їх вирішення. Це, у першу чергу, обумовлено тим, що для більшості фермерських господарств відсутність можливостей впровадження інновацій у господарську діяльність пояснюється впливом багатьох негативних чинників, а саме обмеженістю інвестиційних ресурсів, недостатньо чіткими орієнтирами інноваційного розвитку, недосконалістю організаційно-економічних механізмів стимулювання та інструментів реалізації інноваційних процесів тощо. Існуючі проблеми характеризуються наявністю невирішених дискусійних питань, що зумовлюють актуальність вибраної теми дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Означена проблема зумовила мету даної статті, яка полягає в обґрунтуванні концептуальних засад стратегічного управління інноваційним розвитком фермерських господарств в Україні.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення економічної теорії, теорій систем, інформаційного суспільства, мережевої економіки, інфраструктури ринку; концепції стратегічного та інноваційного менеджменту; проблеми економіки аграрних підприємств; статистики, моделювання і прогнозування соціально-економічних та інноваційних процесів.

У процесі дослідження використовувалися такі загальнонаукові методи: аналізу й синтезу; індукції й дедукції; спостереження, порівняння, формалізації; експертних оцінок; статистичного аналізу; структурно-логічного узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аграрну сферу визнано одним із стратегічних пріоритетів державної політики України і драйвером національної економіки. У довоєнний період сільське господарство формувало у середньому 12,4% валової доданої вартості і 9,3% загальноукраїнського ВВП [35]. За оцінками Міністерства економіки України, до початку повномасштабної війни щорічне зростання аграрного сектору становило 5—6%, частка сільськогосподарського виробництва у ВВП — 10%, а разом із переробкою сільськогосподарської продукції 16%. Торгівля сільськогосподарською продукцією та продовольчими товарами приносила Україні щорічно близько 22 млрд дол. США та становила 41% загальноукраїнського обсягу експортних поставок.

За 2010—2021 рр. частка підприємств в аграрному секторі, які одержали прибуток, збільшилася на 19,4 відсоткових пункти або з 69,3 до 88,7% загальної кількості підприємств за всіма видами економічної діяльності. Рівень рентабельності всієї діяльності підприємств агропромислового комплексу зріс на 20,4 відсоткових пункти, а від операційної діяльності підприємств у сфері сільського господарства — на 17,4 в.п.

Питома вага обсягу реалізованої продукції суб'єктів господарювання у сфері сільського господарства збільшилася у 2022 р. порівняно з 2010 р. на 3,1 відсотковий пункт або з 2,6 до 5,7% загальноукраїнського обсягу за всіма ви-

дами економічної діяльності. Частка обсягу реалізованої продукції фізичних осіб-підприємств є незначною і майже не змінювалася, складаючи у 2022 р. 1,2% загального обсягу реалізованої продукції ФОП за всіма видами економічної діяльності (табл. 1).

В Україні у довоєнний період спостерігалася тенденція зростання обсягів інвестування розвитку сільського господарства. За 2010—2022 рр. частка капітальних інвестицій у розвиток аграрного сектору збільшилася на 6,1 відсоткових пункти або з 6 до 12,1% загального обсягу капітальних інвестицій за всіма видами економічної діяльності.

Питома вага капітальних інвестицій у нематеріальні активи сільськогосподарських підприємств зросла у 2022 р. порівняно з на 1,8 в.п. або з 0,3 до 2,1% загального обсягу капітальних інвестицій у розвиток аграрного сектору. При цьому значно скоротилася частка капітальних інвестицій у концесії, патенти, ліцензії, торговельні марки — на 24,2 в.п. або з 24,3 до 0,1% загального обсягу капітальних інвестицій у нематеріальні активи підприємств агропромислового комплексу, а у придбання програмного забезпечення — на 22,2 в.п. або з 28,2 до 6% (табл. 2).

Однак, як показує статистичний аналіз, кількість діючих суб'єктів господарювання у вітчизняному аграрному секторі зменшилася за 2010—2022 рр. на 33,4%. Кількість фізичних осіб-підприємців у сільському господарстві скоротилася на 29,7%, а їх частка у загальній кількості підприємств агропромислового комплексу, навпаки, зросла на 1,8 в.п. або з 32,5 до 34,3% (табл. 3).

Варто зазначити, що у статистичних бюлетенях та офіційному сайті Державної служби статистики України відсутні дані, які відображають інноваційну діяльність підприємств агропромислового комплексу (у тому числі фермерських господарств). Тому проаналізуємо сучасний стан інноваційного забезпечення організації діяльності підприємств з виробництва харчових продуктів і напоїв. Це можна пояснити тим, що згідно з КВЕД-2010 діяльність підприємств з виробництва харчових продуктів тісно пов'язано з господарською діяльністю аграрних підприємств.

За інформаційно-аналітичними матеріалами Державної служби статистики України, кількість інноваційно активних підпри-

Таблиця 1. Обсяг реалізованої продукції суб'єктів господарювання у сфері сільського господарства

Показники	Роки				
	2010	2015	2020	2021	2022
Обсяг реалізованої продукції у сфері сільського господарства, млн грн	97725,9	357384,2	601972,5	910302,2	652998,8
з них у фізичних осіб-підприємців	2878,2	7641,3	14155,8	19213,7	1010,1
Частка обсягу реалізованої продукції підприємствами агропромислового комплексу, %	2,6	6,3	5,3	6,0	5,7
з них фізичних осіб-підприємців, %	1,2	1,9	1,4	1,4	1,2

Джерело: складено на підставі статистично-аналітичних матеріалів, які розміщено у розділі "Діяльність підприємств" на офіційному сайті Державної служби статистики України.

Таблиця 2. Капітальні інвестиції у розвиток сфери сільського господарства, млн грн

Роки	Загальний обсяг капітальних інвестицій у розвиток сільського господарства	У тому числі обсяг капітальних інвестицій у нематеріальні активи	З них	
			у концесії, патенти, ліцензії, торговельні марки та аналогічні права	у придбання програмного забезпечення
2012	18564,2	60,6	14,7	17,6
2015	29309,7	169,8	3,8	22,6
2017	63400,7	598,4	10,8	49,6
2019	58555,4	1396,6	41,2	38,3
2020	50189,4	890,0	5,6	43,6
2021	67992,6	1680,0	9,8	103,9
2022	49612,0	1045,4	1,3	62,4

Джерело: складено на підставі статистично-аналітичних матеріалів, які розміщено у розділах "Діяльність підприємств" і "Капітальні інвестиції" на офіційному сайті Державної служби статистики України.

ємств з виробництва харчових продуктів і напоїв скоротилася за 2016—2020 рр. на 60,8% унаслідок зниження кількості підприємств, що впроваджували нову або значно вдосконалену продукцію, на 20,3%; які впроваджували нові організаційні методи — на 75,8%; які впроваджували нові методи маркетингу — на 77,8%. Але частка інноваційно активних підприємств з виробництва харчових продуктів і напоїв збільшилася на 4 в.п. або з 9,9 до 13,9% загальноукраїнської кількості підприємств за усіма видами економічної діяльності. Це обумовле-

Таблиця 3. Кількість діючих суб'єктів господарювання у сфері сільського господарства, тис. осіб

Показники	Роки				
	2010	2015	2020	2021	2022
Кількість підприємств у сфері сільського господарства	72,7	70,7	67,1	64,9	48,4
З них фізичні особи-підприємці	23,6	25,8	19,4	18,9	16,6

Джерело: складено на підставі статистично-аналітичних матеріалів, які розміщено у розділах "Сільське, лісове та рибне господарство", "Діяльність підприємств" на офіційному сайті Державної служби статистики України.

Таблиця 4. Показники інноваційної діяльності підприємств з виробництва харчових продуктів і напоїв

Показники	Роки	
	2016-2018	2018-2020
Кількість інноваційно активних підприємств з виробництва харчових продуктів і напоїв	809	317
З них: кількість підприємств, що впроваджували нову або значно вдосконалену продукцію	266	212
Кількість підприємств, що впроваджували інноваційні процеси	258	259
Кількість підприємств, що впроваджували нові організаційні методи	310	75
Кількість підприємств, що впроваджували нові методи маркетингу	598	133
Загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції підприємств з виробництва харчової продукції та напоїв, <i>млн грн</i>	6642,6	7071,9
У тому числі: обсяг реалізованої інноваційної продукції нової для ринку, <i>млн грн</i>	2398,8	965,5
обсяг реалізованої інноваційної продукції нової лише для підприємства, <i>млн грн</i>	4243,8	6106,4
Кількість інноваційно активних підприємств з виробництва харчових продуктів	708	275
Частка кількості інноваційно активних підприємств з виробництва харчових продуктів у загальній кількості підприємств даного виду економічної діяльності, %	37,2	14,8
Загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції підприємств з виробництва харчової продукції, <i>млн грн</i>	4415,3	6032,1
У тому числі: обсяг реалізованої інноваційної продукції нової для ринку, <i>млн грн</i>	1163,5	908,7
обсяг реалізованої інноваційної продукції нової лише для підприємства, <i>млн грн</i>	3251,8	5123,4

Джерело: складено на підставі статистичного збірника "Наукова та інноваційна діяльність України у 2020 році" [36].

но зростанням частки підприємств з виробництва харчових продуктів і напоїв, що впроваджували інноваційні процеси, на 1,9 в.п. або з 11,9 до 13,8%; які впроваджували організаційні методи — на 4,8 в.п. або 7,3 до 12,1%; які впроваджували інноваційні методи маркетингу — на 6,8 в.п. або з 11,2 до 18% загальної кількості підприємств за всіма видами економічної діяльності.

За 2016—2020 рр. кількість інноваційно активних підприємств з виробництва харчових продуктів зменшилася на 61,2%. Частка кількості інноваційно активних підприємств з виробництва харчових продуктів у загальній кількості підприємств даного виду економічної діяльності знизилася на 22,4 в.п. або з 37,2 до 14,8%.

Як показує аналіз, частка обсягу реалізованої інноваційної продукції підприємств з виробництва харчових продуктів і напоїв зменшилася на 5,1 в.п. або з 17 до 11,9% загальноукраїнського обсягу реалізованої інноваційної продукції за всіма видами економічної діяльності. Це пов'язано із скороченням питомої ваги обсягу реалізованої інноваційної про-

дукції нової для ринку — на 6 в.п. або з 14,9 до 8,9%; нової лише для підприємства — на 5,9 в.п. або з 18,4 до 12,5% загального обсягу реалізованої інноваційної продукції за всіма видами економічної діяльності. Питома вага обсягу реалізованої інноваційної продукції підприємств з виробництва харчових продуктів знизилася на 1,2 в.п. або з 11,3 до 10,1% загальноукраїнського обсягу реалізованої інноваційної продукції за всіма видами економічної діяльності. Це відбулося унаслідок зменшення частки обсягу реалізованої інноваційної продукції нової лише для підприємства — на 3,6 в.п. або з 14,1 до 10,5% загального обсягу реалізованої інноваційної продукції за всіма видами економічної діяльності (табл. 4).

У 2018 р. витрати на науково-дослідні роботи, які виконано власними силами підприємств у сфері виробництва харчових продуктів і напоїв становили 46,5 млн грн. Це лише 0,6% загальних витрат на інновації підприємств за всіма видами економічної діяльності. У 2020 р. це вже були інші витрати на інновації у розмірі 3187 млн грн або 21,3% загальних витрат на інновації підприємств за всіма видами економічної діяльності в Україні.

У 2020 р. 156 інноваційно активних підприємств з виробництва харчових продуктів і напоїв було залучено до інноваційного співробітництва. Це 49,2% загальної кількості інноваційно активних підприємств за даним видом економічної діяльності. При цьому з них 42 підприємства (13,2%) залучено до виконання науково-дослідної роботи, а 134 (42,3%) — до інноваційної діяльності. За місцем розташування партнерів розподіл відбувається таким чином: в Україні — 143 підприємства (45,1%), країнах ЄС або Європейської асоціації вільної торгівлі — 39 (12,3%), в інших країнах світу — 15 підприємств (4,7%). За типами інноваційного співробітництва розподіл інноваційно активних підприємств з виробництва харчових продуктів і напоїв є таким: постачальники обладнання, матеріалів, програмного забезпечення — 115 підприємств або 36,3% загальної кількості інноваційно активних підприємств за даною сферою економічної діяльності; консультанти, комерційні лабораторії або приватні науково-дослідні інститути — 69 (21,8%); клієнти або замовники підприємства — 36 (11,4%); конкуренти підприємства — 5 (1,6%).

На підставі статистичного аналізу виявлено, що кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, скоро-

тилася у 2023 р. порівняно з 2021 р. на 37,3%. Частка таких працівників несуттєва і становила у 2023 р. тільки 0,3% загальної кількості працівників за всіма видами економічної діяльності. Питома вага витрат на наукові дослідження і розробки у сфері сільського господарства є незначною і складала у 2023 р. лише 0,2% загальноукраїнського обсягу витрат на НДР за всіма видами економічної діяльності. При цьому частка витрат на прикладні наукові дослідження становила у 2023 р. 0,5% загального обсягу цих витрат за всіма сферами економічної діяльності (у 2021 р. — 0,7%). За цей період наукові дослідження і розробки здійснювалися здебільшого за рахунок власних коштів підприємств агропромислового комплексу. Так, питома вага власних коштів суб'єктів господарювання в аграрному секторі на наукові дослідження та розробки збільшилася за 2021—2023 рр. на 43,4 в.п. або з 26,6 до 70% загального обсягу витрат на НДР за відповідним видом економічної діяльності. А частка коштів державного бюджету, навпаки, скоротилася на 43,4 в.п. або з 73,4 до 30% (табл. 5).

Слід відзначити, що повномасштабне вторгнення росії на територію України негативно вплинуло на функціонування й розвиток підприємств агропромислового комплексу, у тому числі фермерських господарств. За дослідженням Київської школи економіки "Огляд збитків і втрат в АПК", прямі збитки для аграрної галузі станом на листопад 2022 р. склали 6,6 млрд дол. Сума непрямих збитків — 34,3 млрд дол., головним чином за рахунок зниження внутрішніх цін через порушення експорту (3,1 млрд дол.), врахування втрат озимих у 2023 році (3,0 млрд дол.), зростання втрат через зниження виробництва продукції рослинництва у 2022 році (4,7 млрд дол.).

З метою виявлення впливу війни на стан аграрної галузі в Україні у січні 2023 р. Міжнародною маркетинговою групою, за підтримки організації Help — Hilfe zur Selbsthilfe в Україні та у співпраці з Українською Радою Бізнесу — було проведено репрезентативне опитування малих фермерських господарств (від 5 до 100 Га) з усіх регіонів України. У ході обстеження встановлено, що серед ключових проблем фермерські господарства виділяють: недостатність кваліфікованих працівників (46% респондентів); проблеми у розрахунках із торговими мережами (27%); ризики, пов'язані із можливістю відімкнення електроенергії (23%); слабкий захист прав власності та рейдерство (22%); не-

Таблиця 5. Показники науково-дослідної та інноваційної діяльності у сфері сільського господарства в Україні

Показники	Роки		
	2021	2022	2023
Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок	244	208	153
Загальний обсяг витрат на наукові дослідження і розробки у сфері сільського господарства, тис. грн	58200,8	35726,6	47345,9
У тому числі витрати на прикладні наукові дослідження, тис. грн	32807,3	20916,4	30421,4
Витрати на наукові дослідження і розробки за джерелами фінансування, тис. грн			
власні кошти	15467,4	16205,4	33148,8
кошти державного бюджету	42733,4	19521,2	14197,1

Джерело: складено на підставі статистично-аналітичних матеріалів, які розміщено у розділі "Наука, технології та інновації" на офіційному сайті Державної служби статистики України.

передбачувані дії держави, постійні зміни законодавства (10% опитаних).

Крім цього, логістична діяльність є окремим викликом у роботі фермерських господарств, особливо це стосується ускладненого доступу до контейнерних перевезень, резервування автотранспорту та відсутність подачі вагонів. За отриманими результатами проведеного опитування фахівцями та експертами рекомендовано звернути увагу на розроблення стратегії розвитку фермерських господарств. Одним із пріоритетних напрямів для розвитку фермерських господарств та агросектору в цілому визнано переробку агросировини в готову продукцію та необхідність впровадження інструментів точного землеробства. Це, у свою чергу, дозволить суттєво підвищити ефективність вирощування, знизити рівень витрат на організацію логістичної діяльності, нівелювати чинник пропускної можливості логістики під час військових дій та збільшити додану вартість у галузі.

У результаті досліджень [35; 37—39] виявлено, що функціонування суб'єктів господарювання в аграрному секторі гальмується бар'єрами, які пов'язано з повномасштабним вторгненням росії на територію України, а саме: нестабільною політичною та економічною ситуацією; загрозами продовольчій безпеці; погіршенням зовнішньоекономічного стану та інвестиційного клімату; блокуванням морських портів; обмеженням обсягом фінансових ресурсів; руйнуванням і пошкодженням об'єктів критичної інфраструктури (енергетичної, логістичної, транспортної, агропромислової); недостатньо чіткою стратегією інноваційного розвитку тощо.

Тому у даній роботі пропонується приділяти особливу увагу питанням стратегічного уп-

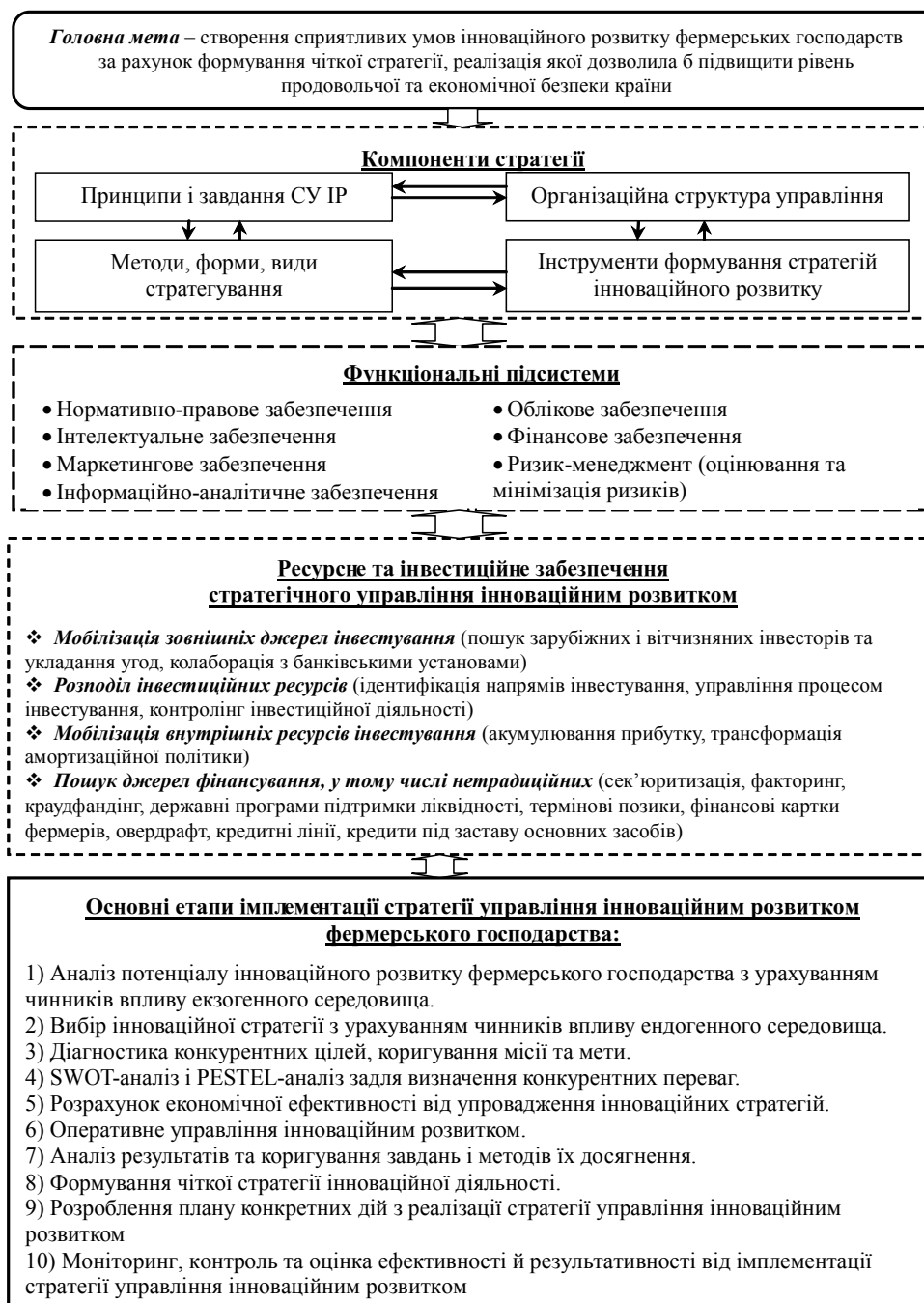

Рис. 1. Структурно-логічна схема процесу стратегічного управління інноваційним розвитком фермерських господарств в Україні

Джерело: побудовано на основі власного опрацювання й узагальнення [20; 21; 30; 33; 34; 38—41].

равління інноваційним розвитком (СУ ІР) фермерських господарств та розробити належну стратегію і комплекс відповідних заходів з її реалізації (рис. 1).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У сучасних умовах для забезпечення ефективного функціонування фермерських госпо-

дарств доцільно приділяти значну увагу інноваційному розвитку. При цьому архіважливим питанням є вибір відповідної стратегії інноваційного розвитку, яка має виступати дієвим засобом стратегічного управління господарською діяльністю фермерських господарств. Крім цього, варто забезпечити стабільність інноваційних процесів фермерських господарств, що є ключовим завданням формування економічної та продовольчої безпеки в Україні.

Таким чином, стратегічне управління інноваційним розвитком фермерських господарств задає параметри бажаного стану їх функціонування, мотивуючи досягнення відповідних показників через систему стимулів. Саме ці стимули і можна вважати як джерела конкурентних переваг на основі інноваційного розвитку, проєкція яких має відбуватися за допомогою обраної стратегії.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні концептуальних положень венчурного фінансування як ефективного інструменту реалізації стратегії управління інноваційним розвитком фермерських господарств в Україні з урахуванням кращих світових практик.

Література:

1. Aaker D. A., McLoughlin D. 2009. *Strategic Market Management: Global Perspectives*. New Jersey: John Wiley & Sons, 2009. 368 p.
2. Ansoff H. I. *Strategic Management*. London: Palgrave Macmillan, 2007. 252 p. <https://doi.org/10.1057/9780230590601>.
3. Hamel G. *Strategy as Revolution*. Harvard Business Review. 1996. July-August. P. 69—82.
4. Hoskisson R. E., Hitt M. A., Wan W. P., Yiu D. W. *Theory and Research in Strategic Management: Swings of a Pendulum*. Journal of Management. 1999. Vol. 25(3). P. 417—456. <https://doi.org/10.1177/014920639902500307>.
5. Jofre S. *Strategic Management: The theory and practice of strategy in (business) organizations*. DTU Management. 2011. No. 1. 94 p.
6. Lorange P., Vacil R. F. *Strategic Planning Systems*. 1st ed. New Jersey: Prentice Hall, 1977. 364 p.
7. Mintzberg H. et al. *Strategy Safari: A Guided Tour Through The Wilds Of Strategic Management*. 1st ed. London: The Free Press, 2005. 416 p.
8. Schendel D. E., Hatten K. J. *Business Policy or Strategic Management: A Broader View for an Emerging Discipline*. Academy of Management Proceedings. 1972. Vol. 1. P. 99—102.
9. Steiner G. A. *Strategic Managerial Planning*. Oxford: Planning Executive Institute, 1977. 796 p.
10. Stern C. W., Deimler M. S. *The Boston Consulting Group on Strategy: Classic Concepts and New Perspectives Hardcover*. 2nd ed. New Jersey: Wiley, 2006. 432 p.
11. Thompson A. A., Strickland A. J. *Strategic Management*. New York: McGraw-Hill, 2003. 450 p.
12. Wilson I. *Strategic planning for the millennium. Resolving the dilemma*. Long Range Planning. 1998. Vol. 31. No. 4. P. 507—513.
13. Dzwigol H. *Methodological and Empirical Platform of Triangulation in Strategic Management*. Academy of Strategic Management Journal. 2020. Vol. 19. No. 4. P. 1—8.
14. Horvata D., Molla C., Weidner N. *Why and How to Implement Strategic Competence Management in Manufacturing SMEs?* Procedia Manufacturing. 2019. Vol. 39. P. 824—832. <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2020.01.422>.
15. Koseoglu M. A., Okumus F., Dogan I. C., Law R. *Intellectual structure of strategic management research in the hospitality management field: A co-citation analysis*. International Journal of Hospitality Management. 2018. Vol. 78. P. 234—250. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.09.006>.
16. Kurtyka M., Roth G. *Zarządzanie zmianą: od strategii do działania. Jak połączyć wizję, ludzi i organizacje, w służbie strategii*. Wydanie IV. Warszawa: CeDeWu Sp. z o.o., 2019. 244 p.
17. Kwilinski A. *Mechanism of Formation of Industrial Enterprise Development Strategy in the Information Economy*. Virtual Economics. 2018. Vol. 1. No. 1. P. 7—25. [https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01(1)).
18. Sliwinski R. *Strategiczne zarządzanie przedsiębiorstwem międzynarodowym*. Warszawa: Difin SA, 2020. 204 s.
19. Єрмаков О. Ю., Гнатенко Є. Ю., Нагорний В. В. *Інноваційне забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні: монографія*. Київ: ФОП Ямчинський О. В., 2019. 184 с.
20. Волощук В. Р. *Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК: монографія*. Житомир: Видавництво ЖНАЕУ, 2020. 392 с.
21. Вітковський Ю. П. *Інноваційний потенціал аграрного виробництва: механізми та стратегії розвитку і використання: монографія*. Харків: Смуґаста типографія, 2020. 320 с.
22. Желуденко К. В. *Інноваційна діяльність як фактор забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств*. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 49. С. 61—66. <https://doi.org/10.32843/bses.49-9>.
23. Саґачко Ю. М., Тешева Л. В. *Інноваційна діяльність підприємств аграрного сектора як критерій ефективності його виробничо-господарського потенціалу*. Проблеми економіки. 2020. № 4. С. 217—223. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-4-217-223>.
24. Скрипник В. В. *Інноваційний розвиток аграрних підприємств України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку*. Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут". 2021. № 20. С. 19—24. <https://doi.org/10.20535/2307-5651.20.2021.25285>.

25. Mykhailov A., Mykhailova L., Kharchenko T., Mohylina L., Shestakova A. Investment instruments for managing innovative transformations of the agricultural sector to ensure sustainable development in the context of globalization. *Estudios de Economia Aplicada*. 2021. Vol. 39 (7). <https://doi.org/10.25115/eea.v39i7.5068>.
26. Кучер Л., Хелдак М., Ороховська Л. Оцінка готовності аграрних підприємств до впровадження інноваційних проєктів. *Agricultural and Resource Economics*. 2023. Vol. 9. No. 1. P. 224—259. <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.01.11>.
27. Сус Т., Судук Н., Ємець О., Мовчун С., Цюпа О. Інноваційний розвиток аграрного сектора: моделі фінансування та оцінка впливу фінансування на регіональному рівні. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2023. Vol. 2 (49). P. 181—193. <https://doi.org/10.55643/fcaptr.2.49.2023.4021>.
28. Гуторова О. О., Гуторов О. І. Особливості розвитку та напрями удосконалення інноваційної діяльності в АПК. *Аграрні інновації*. 2023. № 17. С. 211—217. <https://doi.org/10.32848/agrar.innov.2023.17.32>.
29. Єфремова Н. Організаційно-економічний механізм управління інноваційною діяльністю аграрних підприємств. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 2 (81). С. 115—122. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.02.
30. Костецький Я. І. Стратегія формування і розвитку аграрного сектору України: теорія і практика: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 356 с.
31. Зось-Кіор М. В., Ільїн В. Ю., Жмурко І. О. Управління стратегією підвищення ефективності діяльності аграрного підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 40. С. 193—197. <https://doi.org/10.32843/infrastruct40-34>.
32. Чернікова Н., Бондаренко І., Окопний М. Стратегічне управління інноваційним розвитком сільськогосподарських підприємств на екологічних засадах. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-84>.
33. Луцій О. П., Корнійчук Т. А. Особливості формування стратегії інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору. *Проблеми сучасних трансформацій*. Сер. Економіка та управління. 2022. № 6. С. 1—6. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-04-07>.
34. Бондарчук Н. В., Васильєва Л. М., Міньковська А. В. Стратегічне управління інноваційним розвитком аграрного підприємства для забезпечення його фінансово-економічної безпеки. *Підприємництво та інновації*. 2022. Вип. 23. С. 37—41. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/23.7>.
35. Хаустова В. Є., Трушкіна Н. В. Стратегічне управління розвитком агрокластерних структур: закордонна та вітчизняна практика. *Бізнес Інформ*. 2023. № 7. С. 182—197. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-7-182-197>.
36. Наукова та інноваційна діяльність України у 2020 році: ста. збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2021. 243 с.
37. Kwilinski A., Hnatyshyn L., Prokopyshyn O., Trushkina N. Managing the Logistic Activities of Agricultural Enterprises under Conditions of Digital Economy. *Virtual Economics*. 2022. Vol. 5. No. 2. P. 43—70. [https://doi.org/10.34021/ve.2022.05.02\(3\)](https://doi.org/10.34021/ve.2022.05.02(3)).
38. Гнатишин, А. Б., Прокопишин, О. С., та Трушкіна, Н. В., 2023. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок. *Інвестиції: практика та досвід*, 9. С. 40—46. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.9.40>.
39. Trushkina N., Hnatyshyn L., Prokopyshyn O., Likhota O., Pylypenko K. Development of the Feed Additives Market in the Context of Food Security. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21. Iss. 1. P. 2442—2451. <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.259>.
40. Приймак, Н. В., 2018. Сутнісні характеристики кредиту як основного фінансового інструменту кредитування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство, 18 (3). С. 6—10.
41. Remyha Yu., Pryimak N., Torbenko I. Public-private partnership as the basis of Ukraine's innovation strategy formation. Prospects for sustainable development and ensuring the security of economic system in the geostrategic realities: Scientific monograph. Kosice: Vysoka skola bezpecnostniho manazerstva v Kosiciach, 2023. P. 62—71. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10436298>.

References:

1. Aaker, D. A., and McLoughlin, D. (2009), *Strategic Market Management: Global Perspectives*. John Wiley & Sons, New Jersey, USA.
2. Ansoff, H. I. (2007), *Strategic Management*. Palgrave Macmillan, London, UK. <https://doi.org/10.1057/9780230590601>.
3. Hamel, G. (1996), "Strategy as Revolution", *Harvard Business Review*, July-August, pp. 69—82.
4. Hoskisson, R. E., Hitt, M. A., Wan, W. P., and Yiu, D. W. (1999), "Theory and Research in Strategic Management: Swings of a Pendulum", *Journal*

of Management, vol. 25(3), pp. 417—456. <https://doi.org/10.1177/014920639902500307>.

5. Jofre, S. (2011), "Strategic Management: The theory and practice of strategy in (business) organizations", DTU Management, vol. 1.

6. Lorange, P., and Vacil, R. F. (1977), Strategic Planning Systems. 1st ed. Prentice Hall, New Jersey, USA.

7. Mintzberg, H. and et al. (2005), Strategy Safari: A Guided Tour Through The Wilds Of Strategic Management. 1st ed. The Free Press, London, UK.

8. Schendel, D. E., and Hatten, K. J. (1972), "Business Policy or Strategic Management: A Broader View for an Emerging Discipline", Academy of Management Proceedings, vol. 1, pp. 99—102.

9. Steiner, G. A. (1977), Strategic Managerial Planning. Planning Executive Institute, Oxford, UK.

10. Stern, C. W., and Deimler, M. S. (2006), The Boston Consulting Group on Strategy: Classic Concepts and New Perspectives Hardcover. 2nd ed. Wiley, New Jersey, USA.

11. Thompson, A. A., and Strickland, A. J. (2003), Strategic Management. McGraw-Hill, New York, USA.

12. Wilson, I. (1998), "Strategic planning for the millennium. Resolving the dilemma", Long Range Planning, vol. 31, no. 4, pp. 507—513.

13. Dzwigol, H. (2020), "Methodological and Empirical Platform of Triangulation in Strategic Management", Academy of Strategic Management Journal, vol. 19, no. 4, pp. 1—8.

14. Horvata, D., Molla, C., and Weidnera, N. (2019), "Why and How to Implement Strategic Competence Management in Manufacturing SMEs?", Procedia Manufacturing, vol. 39, pp. 824—832. <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2020.01.422>.

15. Koseoglu, M. A., Okumus, F., Dogan, I. C., and Law, R. (2018), "Intellectual structure of strategic management research in the hospitality management field: A co-citation analysis", International Journal of Hospitality Management, vol. 78, pp. 234—250. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.09.006>.

16. Kurtyka, M., and Roth, G. (2019), Zarządzanie zmianą: od strategii do działania. Jak połączyć wizję, ludzi i organizacje, w służbie strategii [Change management: from strategy to action. How to connect vision, people and organizations in the service of strategy], Wydanie IV. CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa, Poland.

17. Kwilinski, A. (2018), "Mechanism of Formation of Industrial Enterprise Development Strategy in the Information Economy", Virtual

Economics, vol. 1, no. 1, pp. 7-25. [https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01(1)).

18. Sliwinski, R. (2020), Strategiczne zarządzanie przedsiębiorstwem międzynarodowym [Strategic management of an international enterprise], Difin SA, Warszawa, Poland.

19. Yermakov, O. Yu., Hnatenko, Ye. Yu., and Nahornyj, V. V. (2019), Innovatsijne zabezpechennia rozvytku sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva v Ukraini [Innovative support for the development of agricultural production in Ukraine], FOP Yamchynskyi O. V., Kyiv, Ukraine.

20. Voloschuk, V. R. (2020), Investytsijne zabezpechennia innovatsijnoho rozvytku pidpryemstv APK [Investment support for innovative development of agribusiness enterprises], Vydavnytstvo ZhNAEU, Zhytomyr, Ukraine.

21. Vitkovs'kyj, Yu. P. (2020), Innovatsijnyj potentsial aharnoho vyrobnytstva: mekhanizmy ta stratehii rozvytku i vykorystannia [Innovative potential of agricultural production: mechanisms and strategies of development and use], Smuhasta typohrafiia, Kharkiv, Ukraine.

22. Zheludenko, K. (2020), "Innovative activity as a factor of ensuring the competitiveness in agriculture enterprises", Black Sea Economic Studies, vol. 49, pp. 61—66. <https://doi.org/10.32843/bses.49-9>.

23. Sahachko, Y. M., and Tesheva, L. V. (2020), "Innovative activity of enterprises in the agricultural sector as the efficiency criterion of its production and economic potential", The Problems of Economy, vol. 4, pp. 217—223. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-4-217-223>.

24. Skrypnyk, V. V. (2021), "Innovative development of agricultural enterprises of Ukraine: current state, problems and development prospects", Economic bulletin of NTUU "Kyiv Polytechnic Institute", vol. 20, pp. 19—24. <https://doi.org/10.20535/2307-5651.20.2021.25285>.

25. Mykhailov, A., Mykhailova, L., Kharchenko, T., Mohylina, L., and Shestakova, A. (2021), "Investment instruments for managing innovative transformations of the agricultural sector to ensure sustainable development in the context of globalization", Estudios de Economia Aplicada, vol. 39 (7). <https://doi.org/10.25115/eea.v-39i7.5068>.

26. Kucher, L., Heldak, M., and Orochovska, L. (2023), "Assessment of the readiness of agrarian enterprises to implement innovative projects", Agricultural and Resource Economics, vol. 9, no. 1, pp. 224—259. <https://doi.org/10.51599/are.2023-09.01.11>.

27. Sus, T., Suduk, N., Yemets, O., Movchun, S., and Tsiupa, O. (2023), "Innovative development of

the agricultural sector: models of financing and assessment of the impact of financing at the regional level", *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, vol. 2 (49), pp. 181—193. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.49.-2023.4021>.

28. Hutorova, O. O., and Hutorov, O. I. (2023), "Features of development and directions for improvement of innovative activity in agriculture", *Agrarian innovations*, vol. 17, pp. 211—217. <https://doi.org/10.32848/agarar.innov.2023.17.32>.

29. Yefremova, N. (2023), "Organizational and economic mechanism of management of innovative activity of agricultural enterprises", *Galician Economic Journal*, vol. 2 (81), pp. 115—122. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.02.

30. Kostets'kyj, Ya. I. (2017), *Strategy of formation and development of the agricultural sector of Ukraine: theory and practice [Stratehiia formuvannia i rozvytku ahrarnoho sektoru Ukrainy: teoriia i praktyka]*, TNEU, Ternopil', Ukraine.

31. Zos-Kior, M., Ilin, V., and Zhmurko, I. (2020), "Management of the strategy of increasing the efficiency of the agricultural enterprise", *Market Infrastructure*, vol. 40, pp. 193—197. <https://doi.org/10.32843/infrastructure40-34>.

32. Chernikova, N., Bondarenko, I., and Okopnyi, M. (2021), "Strategic management of innovative development of agricultural enterprises on ecological grounds", *Economy and Society*, vol. 34. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-84>.

33. Lutsii, O. P., and Korniiichuk, T. A. (2022), "Peculiarities of forming a strategy for the innovative development of enterprises in the agrarian sector", *Problems of modern transformations. Ser. Economics and Management*, vol. 6, pp. 1—6. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-04-07>.

34. Bondarchuk, N. V., Vasilieva, L. M., and Minkovska, A. V. (2022), "Strategic management of innovative development of an agrarian enterprise to ensure its financial and economic security", *Entrepreneurship and Innovation*, vol. 23, pp. 37—41. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/23.7>.

35. Khaustova, V., and Trushkina, N. (2023), "Strategic management of the development of agrocluster structures: foreign and domestic practice", *Business Inform*, vol. 7, pp. 182—197. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-7-182-197>.

36. State Statistics Service of Ukraine (2021), *Naukova ta innovatsijna diial'nist' Ukrainy u 2020 rotsi [Scientific and innovative activity of Ukraine in 2020]*, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.

37. Kwilinski, A., Hnatyshyn, L., Prokopyshyn, O., and Trushkina, N. (2022), "Managing the Logistic Activities of Agricultural Enterprises under Conditions of Digital Economy", *Virtual Economics*, vol. 5, no. 2, pp. 43—70. [https://doi.org/10.34021/ve.2022.05.02\(3\)](https://doi.org/10.34021/ve.2022.05.02(3)).

38. Hnatyshyn, L. B., Prokopyshyn, O. S., and Trushkina, N. V. (2023), "Information and analytical support for the management of the activities of enterprises participating in the feed additives market", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 9, pp. 40—46. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.9.40>.

39. Trushkina, N., Hnatyshyn, L., Prokopyshyn, O., Likhota, O., and Pylypenko, K. (2023), "Development of the Feed Additives Market in the Context of Food Security", *Review of Economics and Finance*, vol. 21, no. 1, pp. 2442—2451. <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.259>.

40. Pryimak, N. V. (2018), "Essential characteristics of credit as the main financial instrument of lending", *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Ser.: International Economic Relations and World Economy*, vol. 18 (3), pp. 6—10.

41. Remyha, Yu., Pryimak, N., and Torbenko, I. (2023), "Public-private partnership as the basis of Ukraine's innovation strategy formation", *Prospects for sustainable development and ensuring the security of economic system in the geo-strategic realities*, *Vysoka skola bezpechnostniho manazerstva v Kosiciach*, Kosice, pp. 62—71. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10436298>.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 338.439

Д. Ю. Калініченко,
к. т. н., Національний університет біоресурсів
і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3689-3467>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.14.55

РЕНТНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ: ПРОБЛЕМИ, ПРІОРИТЕТИ ТА ПРИРОДООХОРОННИЙ АСПЕКТ

D. Kalinichenko,
PhD in Technical Sciences, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

RENT RELATIONS IN THE SYSTEM OF LOCAL FINANCES: PROBLEMS, PRIORITIES AND ENVIRONMENTAL ASPECT

Обґрунтовано, що в умовах поглиблення бюджетно-фіскальної децентралізації та завершення процесу створення мережі укрупнених територіальних громад важливого значення набуває підвищення дієвості впливу природних ресурсів на темпи соціально-економічного піднесення територіальних утворень, що потребує перегляду принципів рентних відносин, пов'язаних з освоєнням природно-ресурсних активів та розподілом рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів. Дослідження показали, що у 2015—2021 роках спостерігається значний варіаційний розмах між номінальними надходженнями рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів і надходженнями даного фіскального інструменту у порівнянних цінах на початок 2015 року до місцевих бюджетів, що зумовлено прискореними темпами інфляційно-девальваційних процесів, які супроводжувалися щорічною індексацією ставок рентної плати. Виявлено, що невисокий відсоток рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у сукупній величині податкових надходжень до місцевих бюджетів свідчить про те, що природні ресурси так і не стали вагомим чинником зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад. Доведено, що ключовим елементом перегляду базових принципів трансформації рентних відносин в системі місцевих фінансів виступає корекція розподілу природно-ресурсної ренти між державним бюджетом та бюджетами сільських територіальних громад, оскільки сільські території виступають основним ареалом концентрації природних ресурсів і значною мірою благополуччя цих громад залежить від еквівалентності розподілу рентної плати і плати за використання інших природних ресурсів. Обґрунтовано, що трансформація рентних відносин в системі місцевих фінансів має передбачати як збільшення частки відрахувань природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів, в першу чергу до бюджетів сільських територіальних громад, так і урізноманітнення форм комерціалізації комунальних природно-ресурсних активів, щоб забезпечити формування цільових публічних фондів фінансування відтворення природно-ресурсного потенціалу та охорони навколишнього природного середовища.

It is substantiated that in the context of deepening fiscal decentralisation and completion of the process of creating a network of enlarged territorial communities, it is important to increase the effectiveness of the impact of natural resources on the pace of socio-economic development of territorial entities, which requires a review of the principles of rent relations related to the development of natural resource assets and the distribution of rent and fees for the use of other natural resources. The research has shown that in 2015—2021, there was a significant variation between the nominal revenues of rent and fees for the use of other natural resources and the revenues of this fiscal instrument in comparable prices at the beginning of 2015 to local budgets, due to the accelerated pace of inflation and devaluation processes, which were accompanied by annual indexation of rent rates. It is revealed that the low percentage of rent and fees for the use of other natural resources in the total amount of tax revenues to local budgets indicates that natural resources have not become a significant factor in strengthening the financial self-sufficiency of territorial communities. It is proved that a key element of revising the basic principles of transformation of rent relations in the system of local finance is the correction of the

distribution of natural resource rent between the state budget and the budgets of rural territorial communities. The rural areas are the main area of concentration of natural resources and the well-being of these communities depends largely on the equivalence of the distribution of rent and fees for the use of other natural resources. It is substantiated that the transformation of rent relations in the system of local finance should include both an increase in the share of natural resource rent payments to local budgets, primarily to the budgets of rural territorial communities, and a diversification of forms of commercialisation of communal natural resource assets to ensure the formation of targeted public funds for financing the reproduction of natural resource potential and environmental protection.

Ключові слова: рентні відносини, місцеві фінанси, природні ресурси, сільські територіальні громади, рентна плата, природоохоронна діяльність.

Key words: rent relations, local finances, natural resources, rural territorial communities, rent payment, environmental protection activities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У територіальних утвореннях, де не має достатньої концентрації об'єктів промислового виробництва, природні ресурси виступають базовим чинником зміцнення господарської та фінансової самодостатності територіальних громад базового рівня. Водночас підвищення дієвості впливу природних ресурсів на темпи соціально-економічного піднесення територіальних громад залежить від перегляду принципів рентних відносин, пов'язаних з освоєнням та розподілом природно-ресурсних активів. У нинішніх умовах удосконалення рентних відносин в системі місцевих фінансів передбачає підвищення частки відрахувань рентної плати і плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів, в першу чергу до бюджетів сільських територіальних громад, що відповідає вимогам бюджетно-фіскальної децентралізації в цілому. Трансформація рентних відносин на місцевому рівні таким чином також створить додаткові бюджетні можливості для публічного фінансування пріоритетів природоохоронної діяльності, що у підсумку зміцнить потенціал природних біогеоценозів продукувати широкий спектр екосистемних послуг, що за умови інституційо-

налізації сучасних форм їх комерціалізації збільшить потоки природно-ресурсної ренти у місцеві бюджети.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Доцільність удосконалення системи рентного регулювання в контексті зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад повною мірою обґрунтовується В. Голяном. На його думку, у зв'язку з проголошенням курсу на децентралізацію влади та реформу місцевого самоврядування зростає роль природних ресурсів у розвитку територіальних громад. Одним з основних чинників господарської та фінансової самодостатності утворень базового рівня виступають надходження до місцевих бюджетів фіскальних платежів за спеціальне використання природних ресурсів та користування природними та природно-господарськими активами [1, с. 8]. З огляду на це місцеве самоврядування та регіональна виконавча влада мають забезпечити ідентифікацію реальної бази нарахування рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів. Заінтересованість в такій ідентифікації буде тим більшою, чим більша частка природно-ресурсної ренти спрямовуватиметься у місцеві бюджети, в першу чергу у бюджети місцевого самоврядування.

А. Кольоса, говорячи про вагомість вилучення природно-ресурсної ренти на користь місцевих бюджетів, виходить з того, що основним ареалом концентрації природно-ресурсних благ виступають сільські території. На переконання вченої, природні ресурси можуть дієвіше впливати на розвиток сільських населених пунктів як через удосконалення системи фіскального регулювання спеціального природокористування та збільшення відсотку відрахувань у бюджети сільських територіальних громад акумульованої в процесі цього природно-ресурсної ренти, так і через запровадження певного набору стимулів щодо підвищення рівня комплексності залучення природної сировини та екосистемних послуг, продуктованих біогеоценозами, у відтворювальний процес [3, с. 46]. Виходячи з приведеного міркування та враховуючи структурні особливості сільської економіки, можна стверджувати, що природно-ресурсна рента виступає одним з ключових чинників зміцнення фінансової самодостатності сільських територіальних громад. Рентна плата за спеціальне використання природних ресурсів має стимулювати комплексне використання природно-ресурсних активів, щоб поряд із залученням у відтворювальний процес природної сировини забезпечувати комерціалізацію корисних властивостей природних біогеоценозів.

Н. Мединська проблему удосконалення рентних відносин в контексті нарощення потенціалу місцевих фінансів через призму розроблення набору обмежувальних та стимулюючих підойм, які даватимуть змогу забезпечувати ощадливе та збалансоване природокористування і упереджуватимуть прояви негативного і шкідливого впливу на довкілля [5, с. 98]. У нинішніх умовах у зв'язку з надмірною уніфікованістю інструментів рентного регулювання процесів господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу досягти даної цілі надто проблематично. Стимули щодо ощадливого та збалансованого природокористування також потрібні для того, щоб забезпечити перманентне відтворення комунальних природно-ресурсних активів як передумови активізації ділової активності та бази нарахування рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування перспективних напрямів удосконалення рентних відносин в системі місцевих фінансів на основі аналізу надходжень рентної плати та

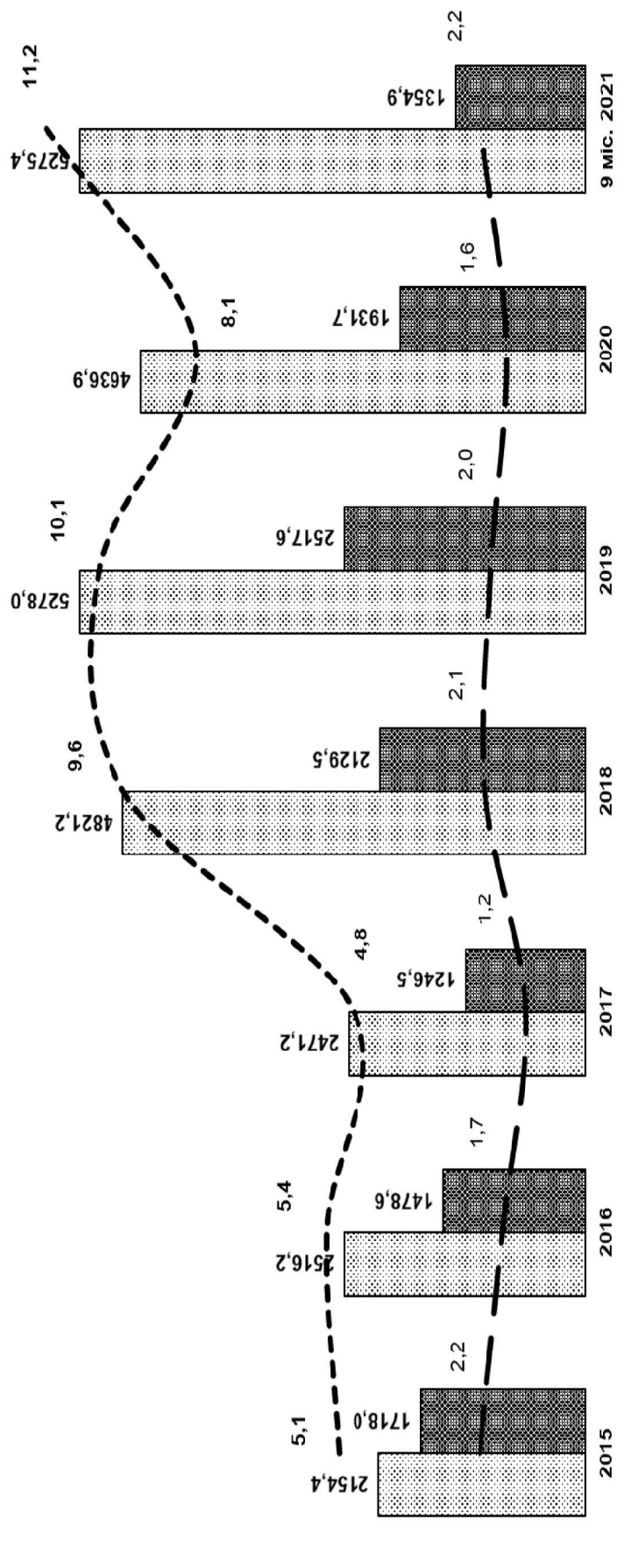
плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів з прив'язкою до пріоритетів фінансування природоохоронної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нинішня система рентного регулювання природокористування є свого роду рудиментом як командно-адміністративної моделі централізованого управління природними ресурсами та охороною довкілля, так і тієї моделі, яка сформувалася в 90-ті роки минулого століття і функціонує донині. Це не дає можливості повною мірою вилучати на користь українського народу ту частину ренти, яка утворюється під дією природного чинника, а також формувати фонди відтворення природно-ресурсного потенціалу.

Перспективна модель рентного регулювання природокористування має також забезпечувати ув'язку між надходженнями природно-ресурсної ренти до публічних бюджетів та інвестиційним забезпеченням відновлення, відтворення та охорони природних ресурсів і модернізації природно-господарської та природоохоронної інфраструктури. Така ув'язка можлива за рахунок акумуляції частини природно-ресурсної ренти за спеціальне використання природних ресурсів у спеціальних фондах природоохоронного спрямування. В умовах децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування, коли центр тяжіння в управлінні соціально-економічними процесами поступово переміщується на рівень територіальної громади, удосконалення методологічного забезпечення стягнення рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів виступає однією з передумов зміцнення фінансової самодостатності територіальних утворень, особливо у сільській місцевості [1, с. 8].

Незважаючи на поглиблення бюджетно-фіскальної децентралізації в царині рентних відносин й надалі спостерігається надмірна централізація. Це досягається за рахунок того, що основна складова рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів, котрою виступає рентна плата за користування надрами, майже стовідсотково надходить до держбюджету. З огляду на це у 2015—2021 роках частка місцевих бюджетів у розподілі рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів є незначною. Недостатньо високою є також питома вага природно-ресурсної ренти в загальних податкових надходженнях, котрі спрямовуються до місцевих бюджетів.

Відходи від рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів України, млн грн

Відходи від рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів України у порівнянні з початком 2015 року, млн грн

Відсоток до загальної суми

Відсоток до загальної суми

Рис. 1. Характеристика надходжень рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів України у 2015-2021 роках*

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

Надходження рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів України зростали впродовж аналізованого періоду (2015—2021 роки). Так, у 2015 році даний показник становив 2154,4 млн грн, у 2016 році — 2516,2 млн грн, у 2017 році — 2471,2 млн грн, у 2018 році — 4821,2 млн грн, у 2019 році — 5278,0 млн грн, у 2020 — 4636,9 млн грн, у 2021 році (за 9 місяців) — 5275,4 млн грн. Надходження рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів України у 2021 році (за 9 місяців) порівняно з 2015 роком зросли на 3121 млн грн або у 2,45 рази. Надходження рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів України мали найбільше значення 2021 році (5275,4 млн грн), а найменше — у 2015 році (2154,4 млн грн) (рис. 1).

Інші тенденції спостерігаються в динаміці надходжень рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів у порівняних цінах на початок 2015 року. Надходження рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів України у порівняних цінах на початок 2015 року знижувалися до 2017 року, а потім відновився тренд до зростання. Так, у 2015 році даний показник становив 1718,0 млн грн, у 2016 році — 1478,6 млн грн, у 2017 році — 1246,5 млн грн, у 2018 році — 2129,5 млн грн, у 2019 році — 2517,6 млн грн, у 2020 — 1931,7 млн грн, у 2021 році (за 9 місяців) — 1354,9 млн грн. Надходження рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів України у 2021 році (за 9 місяців) порівняно з 2015 роком знизилися на 363,1 млн грн або на 21,13%. Надходження рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів України мали найбільше значення 2019 році (2517,6 млн грн), а найменше — у 2017 році (1246,5 млн грн).

Значний варіаційний розмах між мінімальними надходженнями рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів та надходженнями даного фіскального інструменту у порівняних цінах на початок 2015 року зумовлений прискореними темпами інфляційно-девальваційних процесів, що супроводжувалося щорічною індексацією ставок рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів.

Питома вага місцевих бюджетів у надходженнях рентної плати та плати за використання інших ресурсів до Зведеного бюджету України відображала хвилюподібне зростання з

просіданням у 2017 і 2020 роках. Так у 2015 році даний показник становив 5,1%, у 2016 році — 5,4%, у 2017 році — 4,8%, у 2018 році — 9,6%, у 2019 році — 10,1%, у 2020 році — 8,1%, у 2021 році (за 9 місяців) — 11,2%. Питома вага місцевих бюджетів у надходженнях рентної плати та плати за використання інших ресурсів до Зведеного бюджету України у 2021 році порівняно з 2015 роком зросла на 6,1% або у 2,19 рази. Найбільше значення питома вага місцевих бюджетів у надходженнях рентної плати та плати за використання інших ресурсів до Зведеного бюджету України мала місце у 2021 році (11,2%), а найменше — у 2017 році (4,8%). Поступове зростання питомих ваг місцевих бюджетів у загальних надходженнях рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до Зведеного бюджету України зумовлено тим, що процеси бюджетно-фіскальної децентралізації певною мірою і торкнулися сфери природокористування.

Питома вага рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у податкових надходженнях місцевих бюджетів відображала хвилюподібне падіння зі зростанням у 2018 і 2021 році. Так у 2015 році даний показник становив 2,2%, у 2016 році — 1,7%, у 2017 році — 1,2%, у 2018 році — 2,1%, у 2019 році — 2,0%, у 2020 році — 1,6%, у 2021 році (за 9 місяців) — 2,2%. Питома вага рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у податкових надходженнях місцевих бюджетів у 2021 році порівняно з 2015 роком не змінилася. Найбільше значення рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у податкових надходженнях місцевих бюджетів було у 2015 і 2021 роках (по 2,2%), а найменше — у 2017 році (1,2%). Такий відсоток рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у сукупній величині податкових надходжень до місцевих бюджетів свідчить про те, що природні ресурси так і не стали вагомим чинником зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад, в першу чергу сільських територіальних громад, оскільки саме сільські території — основний ареал концентрації природно-ресурсних благ.

Виходячи з викликів воєнного часу та вимог децентралізації влади необхідним є перегляд принципів розподілу рентної плати і плати за використання інших природних ресурсів між державними та місцевими бюджетами. Перегляд співвідношення між державним та місцевими бюджетами в розподілі природно-ресурсної ренти виступає ключовим елементом трансформації економічного механізму приро-

докористування в цілому [2; 4; 6]. Механічне зростання частки відрахувань рентної плати і плати за використання інших природних ресурсів до місцевих бюджетів забезпечує лише збільшення можливостей регіональної виконавчої влади та місцевого самоврядування фінансувати проекти соціально-економічного розвитку, але не гарантує зростання видатків на відтворення природно-ресурсного потенціалу та охорону навколишнього природного середовища. Частина природно-ресурсної ренти, яка надходить до місцевих бюджетів, має концентруватися у спеціальних фондах відтворення природного багатства. За таких умов місцеве самоврядування матиме можливість фінансувати природоохоронну діяльність, спрямовану на запобігання забрудненню навколишнього природного середовища та відтворення природної сировини і корисних властивостей природних біогеоценозів.

Ключовим елементом перегляду базових принципів побудови рентних відносин в системі місцевих фінансів виступає корекція розподілу природно-ресурсної ренти між державним бюджетом та бюджетами сільських територіальних громад, оскільки сільські території виступають основним ареалом концентрації природних ресурсів і значною мірою благополуччя цих громад залежить від еквівалентності розподілу рентної плати і плати за використання інших природних ресурсів. Також результативність надходжень природно-ресурсної ренти до бюджетів сільських територіальних громад залежить від активного використання угод публічно-приватного партнерства при використанні комунальних природно-ресурсних активів.

Укрупнення сільських територіальних громад створило умови для підвищення концентрації публічних коштів, акумульованих в результаті спеціального природокористування, що за умови внесення відповідних змін у бюджетне законодавство дасть змогу підвищити результативність фінансування реалізації природоохоронних проєктів у сільській місцевості. Розширення переліку видів природокористування щодо яких можуть укладатися угоди публічно-приватного партнерства дасть змогу кошти публічних бюджетів доповнити коштами суб'єктів підприємницької діяльності як резидентів, так і нерезидентів.

Підвищення рівня концентрації коштів природоохоронного спрямування дасть змогу вчасно фінансувати проєкти збереження та примноження біорізноманіття, що забезпечить підвищення рівня результативності продуку-

вання біогеоценозами екосистемних послуг, а це розширить територіальний та просторовий базис розвитку сільського та зеленого туризму і тим самим сприятиме структурній перебудові сільської економіки та соціально-економічному піднесенню сільських територій [3, с. 50]. В спектрі угод публічно-приватного партнерства щодо користування комунальними природно-ресурсними активами доцільно використати угоди, котрі передбачають створення нестатутних об'єднань кластерного типу, а також угоди, які передбачають передачу комунальних природно-ресурсних активів у тимчасове користування на принципах платності та строковості. Перший тип угод робить органи місцевого самоврядування безпосередніми учасниками процесу залучення природних ресурсів у відтворювальний процес, а другий — робить обов'язковими поліпшення інфраструктури природоохоронної діяльності.

Тому трансформація рентних відносин в системі місцевих фінансів має передбачати як збільшення частки відрахувань природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів, в першу чергу до бюджетів сільських територіальних громад, так і урізноманітнення форм комерціалізації комунальних природно-ресурсних активів, що дасть змогу збільшити надходження природно-ресурсних платежів у бюджети місцевого самоврядування за трансакції з природними ресурсами.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Поглиблення децентралізації влади та формування мережі укрупнених територіальних громад вимагають удосконалення рентних відносин в системі місцевих фінансів, щоб усунути наявні інституційні розриви між пріоритетами бюджетно-фіскальної децентралізації в цілому та міжбюджетним розподілом рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів. У 2015—2021 роках відсутня чітка висхідна тенденція у надходженнях природно-ресурсної ренти у порівнянних цінах до місцевих бюджетів, що зумовлено нееквівалентністю оціночних показників та ставок рентної плати, а також відсутністю реальних позитивних зрушень в ідентифікації бази нарахування рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів. В цілому відсоток природно-ресурсної ренти, яка спрямовувалася до місцевих бюджетів, в загальних надходженнях даного інструменту до Зведеного бюджету України є невисоким. Також рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів займає

незначну частку у податкових надходженнях місцевих бюджетів, що свідчить про те, що природні ресурси так і не стали дієвим чинником зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад, в першу чергу сільських територіальних громад. Доцільно підвищити частку природно-ресурсної ренти, яка надходить до бюджетів сільських територіальних громад, а також урізноманітнити форми комерціалізації комунальних природно-ресурсних активів, щоб збільшити потоки природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів і сформувати цільові публічні фонди фінансування природоохоронної діяльності.

Література:

1. Голян В.А. Плата за природні ресурси в умовах децентралізації: інвестиційний аспект. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 7. С. 7—16.
2. Данилишин Б.М., Хвесик М.А., Голян В.А. Економіка природокористування. Підручник. Київ. "Кондор", 2009. 465 с.
3. Кольоса Л.Л. Природні ресурси як фактор зміцнення фінансової самодостатності сільських територіальних громад. Агросвіт. 2023. № 19. С. 45—51.
4. Мединська Н.В., Голян В.А., Заставний Ю.Б. Удосконалення економічного механізму природокористування в умовах інституціональних трансформацій: цілі, глобальні та національні детермінанти. Бізнес Інформ. 2022. № 7. С. 122—132.
5. Мединська Н.В. Економічний механізм природокористування в умовах децентралізації: сутнісна характеристика, типи, ієрархія. Економіка та держава. 2022. № 2. С. 97—102.
6. Міщенко В.С. Економічний механізм природокористування в Україні. Економіка України. 2001. № 10. С. 32—37.

References:

1. Golyan, V. (2016), "Charge for natural resources in the face of decentralization: investment aspect", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 7, pp. 7—16.
2. Danylyshyn, B.M. Khvesyk, M.A. and Holian, V.A. (2009), Ekonomika pryrodokorystuvannya [Economics of nature use], Kondor, Kyiv, Ukraine.
3. Kol'osa, L.L. (2023), "Natural resources as a factor in strengthening the financial self", Ahrosvit, vol. 19, pp. 45—51.
4. Medyns'ka, N.V. Holian, V.A. and Zastavnyj, Yu.B. (2022), "Improvement of the economic mechanism of nature use in conditions of insti-

tutional transformations: goals, global and national determinants", Biznes Inform, vol. 7, pp. 122—132.

5. Medynska, N. (2022), "Economic mechanism of nature management in the context of decentralization: essential characteristics, types, hierarchy", Ekonomika ta derzhava, vol. 2, pp. 97—102.

6. Mischenko, V.S. (2001), "Economic mechanism of nature use in Ukraine", Ekonomika Ukrainy, vol. 10, pp. 32—37.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2024 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з **ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ** (Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 33.336.1:352

Ю. В. Біляк,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9766-4780>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.14.62

ВПЛИВ ВАЛЮТНОГО КУРСУ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Y. Biliak,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

THE INFLUENCE OF THE EXCHANGE RATE ON THE FINANCIAL SECURITY OF THE STATE

Вплив валютного курсу на фінансову безпеку держави є однією з ключових проблем у сучасній економічній науці та політиці. Стабільність валютного курсу є важливим фактором для забезпечення економічної стабільності та фінансової безпеки держави. Нестабільність валютного курсу може призводити до великих коливань на фінансових ринках, зростання інфляції, втрати конкурентоспроможності експорту та імпорту, а також загрози для фінансової системи країни. Валютний курс визначається як співвідношення між національною валютою та іншими світовими валютами на міжнародних валютних ринках і має величезний вплив на економічні процеси в країні.

Дослідження впливу валютного курсу на фінансову безпеку держави є важливим для розуміння механізмів, що впливають на економічну ситуацію в країні та для розробки ефективних стратегій управління економікою. Це може допомогти уникнути негативних наслідків від валютних коливань і забезпечити стає економічне зростання та соціальну стабільність в країні.

Основною метою даної статті є аналіз впливу валютного курсу на фінансову безпеку держави. У статті розглядається вплив валютного курсу на фінансову безпеку держави в контексті сучасних економічних умов. Досліджено ключові аспекти, які включають в себе вплив валютного курсу на зовнішньоторговельний баланс, інфляцію, економічне зростання та фінансову стабільність. Особлива увага приділяється механізмам передачі змін валютного курсу на реальний сектор економіки та соціально-економічні наслідки таких коливань. Результати дослідження підкреслюють важливість стабільності валютного курсу для забезпечення економічної стабільності та фінансової безпеки країни. Після проведеного дослідження основних аспектів впливу валютного курсу стає очевидним, що він є критичним фактором фінансової безпеки держави.

In modern conditions, the state security system, in particular financial security, plays a key role as the main component of the country's economic stability. This is due to the openness of foreign economic relations, the growth of financial globalization, the reduction of state control over monetary relations, the increase in international capital mobility, and especially the increase in the importance of currency relations and the influence of the currency sphere on the real sector of the economy. In such conditions, the exchange rate of the national currency is a key link connecting the national economy to the global system, and it affects the health of the foreign trade and balance of payments, the price level, general supply and demand, international capital flows, as well as income and expenses of the state budget. The importance of exchange rate stability for the national interests and financial security of the country is extremely important and cannot be underestimated.

Therefore, the influence of the exchange rate on the financial security of the state is one of the key problems in modern economic science and politics. The exchange rate is defined as the ratio between the national currency and other world currencies on the international currency markets and has a huge impact on the economic processes in the country.

The stability of the exchange rate is an important factor for ensuring the economic stability and financial security of the state. The instability of the exchange rate can lead to large fluctuations in financial markets, the growth of inflation, the loss of competitiveness of exports and imports, as well as threats to the country's financial system. Studying the impact of the exchange rate on the financial security of the state is important for understanding the mechanisms affecting the economic situation in the country and for developing effective strategies for managing the economy. This can help avoid the negative consequences of currency fluctuations and ensure sustainable economic growth and social stability in the country.

The main goal of this article is to analyze the impact of the exchange rate on the financial security of the state. The article examines the influence of the exchange rate on the financial security of the state in the context of modern economic conditions. The key aspects, which include the influence of the exchange rate on the foreign trade balance, inflation, economic growth and financial stability, are studied. Special attention is paid to the mechanisms of transmission of exchange rate changes to the real sector of the economy and the socio-economic consequences of such fluctuations. The results of the study emphasize the importance of exchange rate stability to ensure economic stability and financial security of the country. After conducting a study of the main aspects of the influence of the exchange rate, it becomes obvious that it is a critical factor in the financial security of the state.

Ключові слова: фінансове забезпечення, валютний курс, міжнародні фінанси, національна валюта, інфляція, експорт, імпорт, валютні коливання, фінансова безпека.

Key words: financial support, exchange rate, international finance, national currency, inflation, export, import, currency fluctuations, financial security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах система безпеки держави, зокрема фінансова безпека, відіграє ключову роль як основна складова економічної стійкості країни. Це обумовлено відкритістю зовнішньоекономічних зв'язків, зростанням фінансової глобалізації, зменшенням державного контролю над грошово-кредитними відносинами, збільшенням міжнародної мобільності капіталу та особливо підвищенням важливості валютних відносин і впливу валютної сфери на реальний сектор економіки. У таких умовах курс національної валюти є ключовим зв'язком, що з'єднує національну економіку з глобальною системою, і він впливає на здоров'я зовнішньоторговельного та платіжного балансів, рівень цін, загальний попит і пропозицію, міжнародні капітальні потоки, а також доходи і витрати державного бюджету. Стабільність валютного курсу для національних інтересів і фінансової безпеки країни є надзвичайно важливою і не може бути недооціненою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми, пов'язані з фінансовою стійкістю країни, були предметом досліджень і аналізу як зарубіжними, так і вітчизняними науко-

вцями. Вітчизняні науковці і практики, такі як А. Барсегян, Я. Белінська, О. Береславська, Т. Вахненко, Н. Горшкова, В. Геєць, А. Гриценко, А. Гальчинський, А. Гриценко, О. Дзюблюк, І. Крючкова, С. Кораблін, З. Луцишин, Б. Лапчук, О. Пасічник, О. Рогач, І. Співак, Т. Шемет, О. Шаров, О. Щербакова досліджували проблему валютної політики держави. Різноманітні аспекти фінансової безпеки висвітлено у наукових працях О. Барановського [1], І. Бінька, Є. Ведути, О. Василика, М. Єрмошенка [2], Н. Кравчука [3], В. Мунтіяна, Г. Пастернака-Таранушенка [4], В. Шлемка та інших дослідників. Незважаючи на важливість отриманих результатів, слід відзначити, що науковці обмежились лише окремими аспектами проблеми валютно-курсової політики у контексті забезпечення фінансової безпеки держави. Ця тема не була досліджена в комплексі, що вимагає подальших наукових досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідження впливу валютного курсу на фінансову безпеку держави є актуальним і важливим для розуміння механізмів, які впливають на стабільність економічного розвитку та фінансову стійкість країн у глобалізованому світі. Основною метою даної статті є аналіз впливу валютного курсу на фінансову безпеку держави.

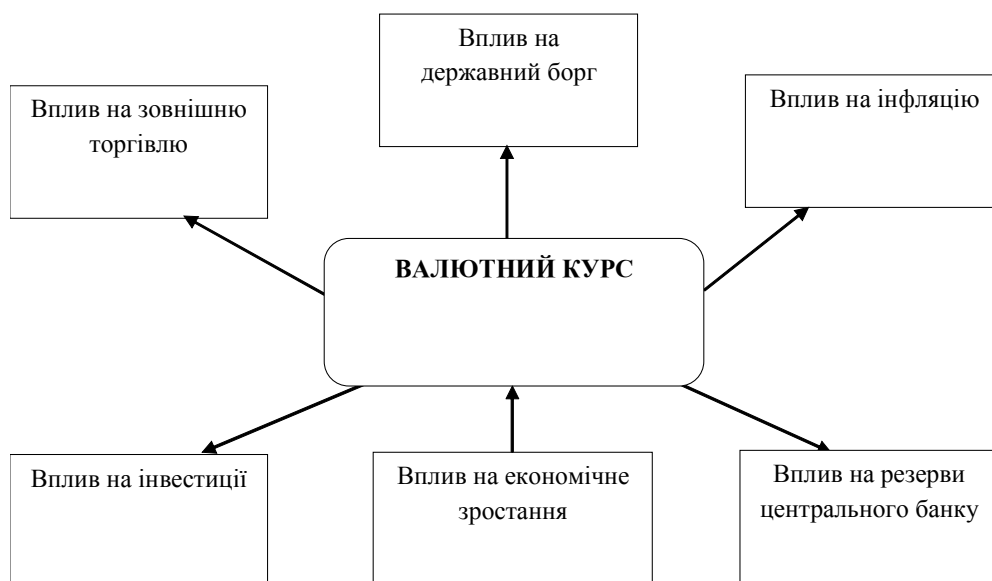

Рис. 1. Напрямки впливу валютного курсу

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сучасному етапі економічного розвитку однією з найважливіших задач державної політики є, безсумнівно, гарантування фінансової безпеки держави. Ця проблема насамперед потребує наукового осмислення економічної сутності цієї концепції.

Фінансова безпека держави — це стан, коли фінансові ресурси країни забезпечують її економічний розвиток та стабільність, а також захищені від зовнішніх і внутрішніх загроз. Фінансова безпека держави включає в себе ефективне управління державними фінансами, стійкість фінансової системи, адекватний рівень валютного курсу, здатність до відповіді на економічні кризи та забезпечення національних інтересів у міжнародному фінансовому середовищі.

Виходячи із визначення, валютний курс є важливим економічним показником, який має значний вплив на фінансову безпеку держави. Вплив валютного курсу можна розглянути з декількох аспектів (Рис. 1).

Розглянемо кожний напрямок впливу валютного курсу більш детально.

Отже, валютний курс має значний вплив на рівень інфляції в економіці через кілька механізмів:

1. Вплив на імпорتنі ціни. Коливання валютного курсу безпосередньо впливають на вартість імпортованих товарів і послуг. Коли національна валюта знецінюється, імпортні товари стають дорожчими, що призводить до підвищення цін на ці товари для споживачів. Це явище називається "імпортованою інфля-

цією". Зокрема, підвищення цін на імпортовані енергоносії та сировинні матеріали може мати ланцюговий ефект на всі інші ціни в економіці.

2. Вплив на витрати виробництва. Зростання вартості імпортованих сировинних матеріалів та компонентів збільшує виробничі витрати для місцевих компаній. Ці підвищені витрати часто перекладаються на споживачів у вигляді вищих цін на кінцеві товари та послуги, що також підвищує загальний рівень цін.

3. Вплив на споживчий попит. Знецінення валюти зменшує купівельну спроможність населення, оскільки заробітні плати та доходи не встигають за зростанням цін. Це може зменшити попит на товари та послуги, особливо на імпортовані товари. Проте, якщо імпортні товари складають значну частину споживчого кошика, це може призвести до загального зростання цін.

4. Вплив на інфляційні очікування. Коливання валютного курсу можуть впливати на інфляційні очікування населення та бізнесу. Якщо люди очікують, що знецінення валюти призведе до зростання цін, вони можуть почати витратити більше зараз, щоб уникнути вищих витрат у майбутньому. Це підвищує поточний попит і може прискорити інфляційні процеси.

5. Вплив на зовнішній борг. Для країн з великим зовнішнім боргом, деномінованим в іноземній валюті, знецінення національної валюти може збільшити вартість обслуговування цього боргу. Це може призвести до підвищення державних витрат і, відповідно, до збільшен-

ня дефіциту бюджету, що також може стимулювати інфляцію.

6. Механізм передавання цін (pass-through effect). Це термін, який описує ступінь, до якого зміни валютного курсу відображаються на внутрішніх цінах. Високий рівень передавання цін означає, що зміни у валютному курсі швидко і в значній мірі впливають на внутрішні ціни. Низький рівень передавання цін означає, що ці зміни відбуваються повільніше і менш значно.

Таким чином, валютний курс є важливим фактором, який може сприяти інфляції через різні канали. Управління валютним курсом та інфляцією є складними завданнями для центральних банків і урядів, які часто вимагають застосування широкого спектру економічних інструментів та політик.

На зовнішню торгівлю валютний курс впливає через кілька ключових принципів, які впливають на вартість експорту та імпорту товарів і послуг:

1. Вплив на експорт:

— підвищення конкурентоспроможності. Коли національна валюта знецінюється, експортні товари стають дешевшими для іноземних покупців. Це може зробити експорт більш конкурентоспроможним на міжнародних ринках, збільшуючи попит на товари і послуги країни. Наприклад, якщо гривня знецінюється щодо долара США, українські товари стають дешевшими для американських споживачів, що може збільшити експорт до США.

— підвищення доходів від експорту. Знецінення національної валюти може збільшити доходи експортерів у національній валюті. Наприклад, якщо український експортер продає товар за долари, знецінення гривні означає, що при конвертації доларів у гривні експортер отримає більше гривень за ту ж суму доларів.

2. Вплив на імпорт:

— підвищення вартості імпорту. Коли національна валюта знецінюється, імпортні товари стають дорожчими для місцевих споживачів. Це може зменшити попит на імпортовані товари та послуги, оскільки вони стають менш доступними для споживачів і підприємств. Наприклад, якщо гривня знецінюється, імпортовані товари з Європи стають дорожчими для українських споживачів.

— зміни в торговельному балансі. Знецінення валюти може покращити торговельний баланс країни, оскільки зростання експорту і зниження імпорту можуть зменшити дефіцит торговельного балансу або навіть призвести до

його профіциту. Проте, це залежить від цінової еластичності попиту на експортні та імпортні товари.

3. Вплив на торговельні угоди та відносини:

— перегляд контрактів. Зміни у валютному курсі можуть спонукати експортерів і імпортерів переглядати умови контрактів, включаючи ціни, обсяги поставок і валюти розрахунків. Це може вплинути на стабільність торговельних відносин і планування бізнесу.

— вплив на довгострокові інвестиції. Країни з нестабільним валютним курсом можуть мати складнощі з залученням іноземних інвестицій у виробничі потужності, орієнтовані на експорт, оскільки інвестори можуть побоюватися валютних ризиків. Стабільний валютний курс сприяє довгостроковому плануванню і стабільності у зовнішньоекономічних відносинах.

4. Вплив на внутрішній ринок:

— замінення імпорту. Знецінення валюти може стимулювати виробництво аналогів імпортованих товарів всередині країни, оскільки імпорт стає дорожчим. Це може сприяти розвитку місцевої промисловості та зменшенню залежності від імпорту.

5. Вплив на міжнародні резерви:

— втручання центрального банку. Для підтримання стабільного валютного курсу центральний банк може втручатися на валютному ринку, використовуючи свої резерви. Це може вплинути на рівень резервів і здатність країни підтримувати свою валюту в довгостроковій перспективі.

Отже, валютний курс є важливим фактором, що впливає на зовнішню торгівлю через зміни у вартості експортних та імпортованих товарів, конкурентоспроможність, торговельний баланс і економічні відносини. Стабільний і передбачуваний валютний курс сприяє сприятливому середовищу для зовнішньоекономічної діяльності, тоді як значні коливання можуть створювати ризики та невизначеність.

Валютний курс має значний вплив на державний борг, особливо якщо значна частина цього боргу номінована в іноземній валюті.

1. Збільшення вартості обслуговування боргу:

— при знеціненні національної валюти. Коли національна валюта знецінюється відносно валюти, в якій номіновано борг (наприклад, долар США або євро), вартість обслуговування цього боргу зростає. Це відбувається тому, що для погашення боргу та виплати відсотків потрібно більше національної валюти. Наприклад, якщо Україна має борг у доларах США,

знецінення гривні означає, що Україні потрібно більше гривень для виплати тієї ж суми в доларах.

2. Вплив на бюджетний дефіцит:

— збільшення бюджетних витрат. Зростання вартості обслуговування зовнішнього боргу при знеціненні національної валюти може призвести до збільшення бюджетних витрат. Це може збільшити бюджетний дефіцит, особливо якщо уряд не має достатніх доходів для покриття додаткових витрат.

— потреба у додаткових запозиченнях. Збільшення бюджетного дефіциту може змусити уряд здійснювати додаткові запозичення, що може створити "боргову спіраль", коли для погашення старих боргів необхідно брати нові позики.

3. Вплив на валютні резерви:

— використання резервів для обслуговування боргу. Знецінення національної валюти може змусити центральний банк використовувати валютні резерви для обслуговування зовнішнього боргу. Це може знизити рівень резервів, що обмежує здатність країни підтримувати стабільність своєї валюти і виконувати свої міжнародні зобов'язання.

4. Вплив на кредитний рейтинг:

— погіршення фінансової стабільності. Знецінення національної валюти і збільшення вартості обслуговування боргу можуть погіршити фінансову стабільність країни. Це може призвести до зниження кредитного рейтингу країни, що підвищує вартість нових запозичень і може обмежити доступ до міжнародних фінансових ринків.

5. Вплив на економічне зростання:

— зменшення інвестицій. Зростання державного боргу і витрат на його обслуговування можуть зменшити можливості уряду інвестувати в економічний розвиток, інфраструктуру та соціальні програми. Це може уповільнити економічне зростання і погіршити економічну ситуацію в країні.

6. Вплив на довіру інвесторів:

— відтік капіталу. Знецінення національної валюти і збільшення боргового навантаження можуть знизити довіру іноземних і внутрішніх інвесторів до економічної стабільності країни. Це може призвести до відтоку капіталу, що ще більше ускладнює фінансову ситуацію.

Вважаємо, доречно навести наступний приклад. Аргентина неодноразово переживала фінансові кризи, частково через знецінення національної валюти, що робило обслуговування зовнішнього боргу надзвичайно дорогим. Це призводило до значного збільшення

бюджетного дефіциту, зниження кредитного рейтингу і втрати довіри інвесторів. Таким чином, валютний курс має значний вплив на державний борг, особливо у випадку зобов'язань в іноземній валюті. Ефективне управління валютним курсом та борговими зобов'язаннями є критично важливим для забезпечення фінансової стабільності і економічного зростання країни.

Валютний курс може значно впливати на інвестиції, як внутрішні, так і зовнішні. Основні процеси цього впливу включають:

1. Вплив на пряму іноземну інвестицію (ПІІ):

— курсовий ризик. Інвестори враховують валютний ризик при ухваленні рішень щодо інвестування. Нестабільний валютний курс може збільшити невизначеність і ризики, пов'язані з інвестиціями. Високі коливання валютного курсу можуть зробити інвестування менш привабливим, оскільки доходи в іноземній валюті можуть значно зменшитися при конвертації у національну валюту.

— вартість активів. Знецінення національної валюти може зробити активи в країні більш доступними для іноземних інвесторів. Це може призвести до збільшення прямих іноземних інвестицій, оскільки іноземні компанії можуть купувати місцеві активи за нижчою ціною.

2. Вплив на портфельні інвестиції:

— прибутковість інвестицій. Коливання валютного курсу можуть впливати на прибутковість портфельних інвестицій. Знецінення національної валюти може зменшити реальну вартість доходів від інвестицій в акції, облігації та інші фінансові інструменти для іноземних інвесторів.

— відтік капіталу. Висока волатильність валютного курсу може призвести до відтоку капіталу, оскільки інвестори можуть прагнути захистити свої активи від потенційних збитків через коливання валют. Це може негативно вплинути на фондові ринки і стабільність фінансової системи країни.

3. Вплив на внутрішні інвестиції:

— вартість імпортованих капітальних товарів. Знецінення національної валюти збільшує вартість імпортованих капітальних товарів, таких як обладнання і технології, необхідні для виробничих інвестицій. Це може знизити обсяги внутрішніх інвестицій у виробничі потужності та інфраструктуру.

— фінансові витрати. Коливання валютного курсу можуть впливати на фінансові витрати компаній, особливо якщо вони мають зобов'язання в іноземній валюті. Знецінення валюти може збільшити вартість обслуговування

боргу, що зменшить доступні ресурси для реінвестування в бізнес.

4. Вплив на довгострокове планування:

— невизначеність і ризики. Стабільний і передбачуваний валютний курс сприяє довгостроковому плануванню і знижує рівень ризиків для інвесторів. Нестабільний курс, навпаки, створює додаткову невизначеність, що може змусити інвесторів відкладати або переглядати свої інвестиційні рішення.

5. Вплив на державні інвестиції:

— бюджетні обмеження. Знецінення валюти може збільшити бюджетні витрати на обслуговування зовнішнього боргу, що зменшує ресурси, доступні для державних інвестицій у розвиток інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та інших сфер.

Наведемо приклад. У багатьох країнах, що розвиваються, нестабільність валютного курсу часто пов'язана з політичною та економічною нестабільністю. Наприклад, країни з високою інфляцією або політичними кризами можуть стикатися зі значними валютними коливаннями, що відлякує інвесторів і призводить до зменшення обсягів як прямих іноземних інвестицій, так і портфельних інвестицій.

Таким чином, валютний курс є важливим фактором, який впливає на інвестиції через різні механізми, включаючи ризики, вартість активів, прибутковість інвестицій та бюджетні обмеження. Ефективне управління валютним курсом є критичним для створення сприятливого інвестиційного клімату і стимулювання економічного зростання.

Валютний курс безпосередньо впливає на резерви центрального банку, які відіграють ключову роль у підтримці фінансової стабільності та забезпеченні довіри до національної валюти. Це відбувається через наступну структуру:

1. Інтервенції на валютному ринку:

— підтримання стабільності валютного курсу. Центральний банк може використовувати свої резерви для проведення інтервенцій на валютному ринку з метою стабілізації валютного курсу. Наприклад, якщо національна валюта швидко знецінюється, центральний банк може продавати іноземну валюту зі своїх резервів і купувати національну валюту, щоб підтримати її курс. Це зменшує обсяги резервів центрального банку.

— запобігання надмірному зміцненню валюти. У випадках, коли національна валюта надмірно зміцнюється, центральний банк може купувати іноземну валюту і продавати національну, щоб уникнути негативних наслідків для

експорту. Це призводить до збільшення резервів центрального банку.

2. Валютні резерви як запобіжний механізм:

— підтримка довіри до національної валюти. Високий рівень валютних резервів може підтримувати довіру до національної валюти і фінансової системи країни. Інвестори та громадяни вважають, що країна з великими резервами краще здатна справлятися з фінансовими кризами і підтримувати стабільність валюти.

— забезпечення ліквідності. Валютні резерви використовуються для забезпечення ліквідності в разі фінансових криз. Вони можуть бути використані для погашення зовнішніх боргів, фінансування дефіциту платіжного балансу або стабілізації банківської системи.

3. Вплив на монетарну політику:

— управління грошовою масою. Купівля і продаж іноземної валюти центральним банком впливають на грошову масу в економіці. Наприклад, продаж іноземної валюти і купівля національної валюти зменшують грошову масу, що може мати антиінфляційний ефект. Зворотні операції збільшують грошову масу, що може стимулювати економічне зростання.

— вплив на процентні ставки. Інтервенції на валютному ринку можуть впливати на процентні ставки. Зменшення резервів центрального банку через продаж іноземної валюти може обмежити його здатність впливати на процентні ставки, що може мати наслідки для кредитування та інвестиційної активності.

4. Вплив на фінансову стабільність:

— валютні ризики. Коливання валютного курсу можуть створювати значні валютні ризики для центрального банку, особливо якщо резерви включають значні обсяги активів в іноземній валюті. Зміна курсу може вплинути на вартість цих активів в національній валюті.

— резерви і зовнішній борг. Центральний банк використовує валютні резерви для обслуговування зовнішнього боргу країни. Знецінення національної валюти може збільшити вартість обслуговування боргу, що зменшує резерви. Високий рівень резервів допомагає країні уникнути дефолту і зберегти фінансову стабільність.

Приклад: криза в Туреччині. У 2018 році Туреччина зіткнулася зі значним знеціненням ліри, що призвело до інтенсивних інтервенцій центрального банку для підтримки валюти. Це суттєво зменшило резерви центрального банку, що в свою чергу вплинуло на довіру інвесторів і спричинило фінансову нестабільність.

Таким чином, валютний курс має значний вплив на резерви центрального банку через

механізми інтервенцій на валютному ринку, управління грошовою масою, підтримання фінансової стабільності та забезпечення ліквідності. Ефективне управління резервами є критично важливим для підтримання стабільності національної валюти та фінансової безпеки країни.

Валютний курс має значний вплив на економічне зростання країни через кілька ключових механізмів:

1. Експорт і імпорт: високий валютний курс може зробити товари і послуги країни дорожчими для іноземних покупців, зменшуючи тим самим конкурентоспроможність експорту. Навпаки, низький валютний курс може збільшити експортні можливості, стимулюючи зовнішню торгівлю та сприяючи економічному зростанню через збільшення обсягів експорту.

2. Інвестиції: стабільний і передбачуваний валютний курс збільшує привабливість країни для іноземних інвесторів, що може призвести до збільшення прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Ці інвестиції сприяють розвитку нових технологій, підвищенню продуктивності та стимулюванню внутрішнього попиту.

3. Внутрішній ринок: валютний курс впливає на ціни імпортованих товарів і послуг, що в свою чергу впливає на інфляційні тиски і споживчі витрати. Стабільний валютний курс може сприяти підтримці стабільності цін і покращенню споживчого попиту.

4. Зовнішнє боргове фінансування: високий валютний курс може зробити зовнішнє боргове фінансування (оскільки борги надаються в іноземній валюті) менш вигідним, що може впливати на фінансову стабільність країни. Низький валютний курс може зробити це фінансування більш доступним.

Отже, валютний курс впливає на різні аспекти економіки, включаючи зовнішню торгівлю, інвестиції, внутрішній ринок і зовнішнє фінансування, що в свою чергу визначає його важливу роль у підтримці економічного зростання країни.

Після дослідження основних аспектів впливу валютного курсу стає очевидним, що він є критичним фактором фінансової безпеки держави. Стабільність валютного курсу є однією з ключових умов для забезпечення економічної стабільності і сталого розвитку країни.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У сучасному світі, де країни дедалі більше інтегруються у глобальні економічні процеси,

валютний курс відіграє ключову роль у забезпеченні конкурентоспроможності експорту та імпорту, а також у проведенні зовнішніх фінансових операцій. Нестабільність валютного курсу може спричиняти фінансові кризи та коливання на фінансових ринках, що суттєво впливає на фінансову систему країни та загальну економічну стабільність. Саме стабільний валютний курс сприяє залученню іноземних інвестицій, що може стимулювати економічне зростання і розвиток внутрішнього ринку. З іншого боку, нестабільність може відлякувати інвесторів та стримувати розвиток економіки. У свою чергу, валютний курс впливає на вартість імпортованих товарів і послуг, що безпосередньо впливає на рівень інфляції в країні. Нестабільний курс може спричиняти коливання цін і погіршувати споживчий попит. Валютний курс також може бути під впливом геополітичних подій та геополітичної нестабільності, що створює додаткові ризики для фінансової безпеки держави.

Література:

1. Барановський О. Фінансова безпека в Україні. Київ: Київський Національний університет внутрішніх справ, 2000. 734 с.
2. Єрмошенко М. Визначення загрози національним інтересам держави у фінансово-кредитній сфері. Економіка України. 2013. № 1. С. 124—132.
3. Кравчук Н. Я., Колісник О. Я., Мелих О. Ю. Фінансова безпека: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Вектор. 2010. 277 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/584/1/book.pdf>
4. Пастернак-Таранушенко Г. Модель для економічної безпеки України. Вісник НАНУ. 2000. № 10. С. 7—10.

References:

1. Baranov'skyj, O. (2000), *Finansova bezpeka v Ukraini* [Financial security in Ukraine], Kyivs'kyj Natsional'nyj universytet vnutrishnikh sprav, Kyiv, Ukraine.
 2. Yermoshenko, M. (2013), "Determination of the threat to the national interests of the state in the financial and credit sphere", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 124—132.
 3. Kravchuk, N.Ya. Kolisnyk, O.Ya. and Melykh, O.Yu. (2010), *Finansova bezpeka* [Financial security], Vektor, Ternopil', Ukraine.
 4. Pasternak-Taranushenko, H. (2000), "Model for economic security of Ukraine", *Visnyk NANU*, vol. 10, pp. 7—10.
- Стаття надійшла до редакції 11.07.2024 р.*

УДК 338.46

М. А. Місевич,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та маркетингу,

Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2018-4834>

А. В. Бессмертний,

магістрант кафедри менеджменту та маркетингу,

Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6891-177X>

Б. М. Грибушин,

магістрант кафедри менеджменту та маркетингу,

Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-2566-5450>

О. Р. Кучер,

магістрант кафедри менеджменту та маркетингу,

Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-7811-4571>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.14.69

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ТОВ "НОВА ПОШТА")

М. Mysevych,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Marketing, Polissya National University, Zhytomyr

A. Bessmertnyi,

Master's student of the Department of Management and Marketing, Polissya National University, Zhytomyr

B. Gribushin,

Master's student of the Department of Management and Marketing, Polissya National University, Zhytomyr

O. Kucher,

Master's student of the Department of Management and Marketing, Polissya National University, Zhytomyr

PECULIARITIES OF THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF LOGISTICS ENTERPRISES OF UKRAINE (ON THE EXAMPLE OF THE COMPANY "NOVA POSHTA")

У статті розкривається сутність та особливості стратегічного розвитку українських логістичних підприємств, досліджується процес стратегічного управління українськими логістичними підприємствами, аналізуються рівні та конкретні ситуації стратегічного управління. Здійснено організаційно-економічну характеристику типового підприємства української логістичної галузі ТОВ "Нова Пошта", проаналізовано фінансові показники підприємства та елементи операційних витрат, проаналізовано стан стратегічного управління підприємством. Визначено сильні та слабкі сторони ТОВ "Нова Пошта", а також потенційні можливості та загрози з боку зовнішнього середовища. Запропоновані напрямки вдосконалення стратегії розвитку українських логістичних компаній, зокрема ТОВ "Нова Пошта", шляхом розширення спектру послуг та вихід на нові сегменти ринку, оптимізація логістичних процесів та підвищення ефективності мережі, цифровізація та автоматизація процесів обслуговування клієнтів, посилення стратегічної співпраці, партнерство та розвиток сервісної екосистеми, підвищення рівня обслуговування та лояльності клієнтів, розвиток міжнародної орієнтації та вихід на нові ринки, впровадження принципів сталого розвитку та зеленої логістики.

The article reveals the essence and features of the strategic development of Ukrainian logistics companies, examines the processes of their strategic management, analyzes the levels of strategic management and their specifics. An organizational and economic characterization of the company "Nova Poshta" as a typical enterprise of the logistics industry of Ukraine was carried out, an analysis of financial results and elements of operating costs of the enterprise was carried out, as well as the state of management of the company's strategic development was assessed. The strengths and weaknesses of the company "Nova Poshta", as well as potential opportunities and threats of the external environment, were identified. Directions for improving the development strategy of logistics companies of Ukraine and Nova Poshta, in particular, are proposed, which include expanding the range of services and entering new market segments, optimizing logistics processes and increasing network efficiency, digitizing and automating customer service processes, strengthening strategic partnerships and developing the service ecosystem, increasing the level of service and customer loyalty, developing an international direction and entering new markets, implementing the principles of sustainable development and green logistics.

Based on the results of the research, the following proposals were formulated for logistics companies of Ukraine in modern economic conditions: to implement a system of strategic controlling to monitor the implementation of the development strategy and timely response to deviations from planned indicators; to strength the integration of the risk management system into the process of strategic management to ensure the stability and adaptability of enterprises in conditions of uncertainty of the external environment; to develop the innovation management system, in particular through the creation of innovation laboratories, cooperation with startups and the implementation of open innovation principles; to improve the system of personnel motivation and development to ensure a high level of employee engagement and productivity, as well as the formation of an innovative culture in the company; to strength cooperation with key stakeholders (clients, partners, investors, society) to ensure the balance of their interests and create long-term value.

Ключові слова: управління, стратегія, стратегічний розвиток, логістика, поштово-логістичні послуги.

Key words: management, strategy, strategic development, logistics, postal and logistics services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах динамічних змін ринкового середовища та загострення конкуренції ефективно управління стратегічним розвитком логістичних підприємств є запорукою їх успішної діяльності та досягнення довгострокових цілей. ТОВ "Нова Пошта" — одна з найбільших та найуспішніших логістичних компаній України та один із основних гравців на ринку доставки та логістики. У постійно мінливому та динамічному бізнес-середовищі, де потреби клієнтів, конкуренція та технологічні інновації продовжують розвиватися, досліджувана компанія має постійно адаптуватися до нових умов та змінювати свій стратегічний підхід, щоб забезпечити свою конкурентоспроможність та стає зростання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження в галузі стратегічного менеджменту, забезпечення стратегій розвитку підприємств, у тому числі логістичних ком-

паній, здійснюють науковці, консультанти з менеджменту, експерти зі стратегічного менеджменту та деякі провідні університети та науково-дослідні установи в галузі економіки, менеджменту, бізнес-адміністрування та ін. Займається науковими дослідженнями в галузі стратегічного управління та розвитку в Гарвардському університеті, Массачусетському технологічному інституті, Стенфордському університеті, Школі менеджменту Імре Молнара, Міжнародній асоціації менеджменту технологій, Інституті інновацій та розвитку та багатьох інших. Дослідженням у сфері корпоративного стратегічного розвитку присвячені також наукові праці таких вчених, як Клейтон Крістен, Алекс Остервальдер, Гері Хамел, Ерік Ріс, Хамелтон Гліб.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної статті є дослідження особливостей стратегічного розвитку логістичних компаній України (на прикладі ТОВ "Нова Пошта") та розробка напрямків удосконалення стратегії розвитку цих підприємств у сучасних умовах господарювання.

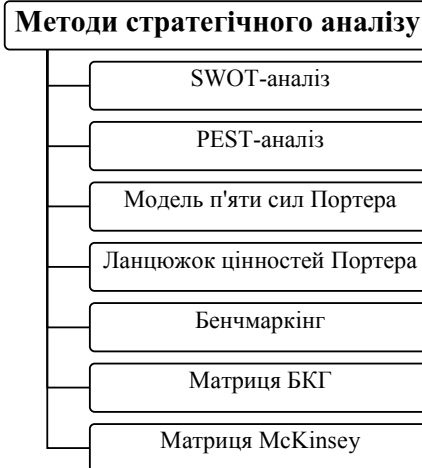

Рис. 1. Методи стратегічного аналізу

Джерело: [1, с. 210—211].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Головна мета стратегічного менеджменту — забезпечити довгостроковий успіх і конкурентоспроможність підприємства шляхом ефективного використання наявних ресурсів і адаптації до змін зовнішнього середовища. Основними завданнями стратегічного управління є:

- визначити місію і цілі підприємства;
 - аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища;
 - розробляти та вибирати стратегії;
 - реалізувати обрану стратегію;
 - оцінка та контроль виконання стратегії
- [2, с. 95].

Стратегічне управління підприємствами галузі поштової логістики має свої особливості, які визначаються конкретними обставинами його діяльності та впливом зовнішніх факторів [7, с. 74]. Підприємства поштової логістики працюють у динамічному середовищі та зазнають впливу різноманітних зовнішніх факторів, таких як національна економічна ситуація, технологічний розвиток та конкурентне середовище. [5, с. 141-142].

Специфіка корпоративних послуг і бізнес-процесів у галузі поштової логістики також впливає на її стратегічне управління. Ці компанії надають послуги з доставки та зберігання товарів і потребують ефективної організації логістичних процесів, управління транспортними засобами, складами тощо. [6, с. 200].

Інновації та впровадження нових технологій відіграють важливу роль у стратегічному управлінні компаніями галузі поштової логістики. Впровадження інновацій дозволяє компаніям поштово-логістичної галузі оптимізувати свої бізнес-процеси, підвищити якість послуг

і забезпечити конкурентні переваги на ринку. Тому, інноваційна частина повинна стати невід'ємною частиною стратегії її розвитку [4, с. 88—89].

Іншою характеристикою корпоративного стратегічного управління в індустрії поштової логістики є необхідність адаптації до мінливих потреб споживачів. В умовах дедалі жорсткішої конкуренції та розвитку електронної комерції клієнти висувають дедалі вищі вимоги до швидкості, надійності та зручності доставки товарів. Орієнтація на потреби споживачів і здатність швидко адаптуватися до змін споживачів є ключовими факторами успіху підприємств галузі поштової логістики [3, с. 82—83].

Стратегічний аналіз — важливий етап процесу стратегічного управління, який дає змогу вивчити фактори зовнішнього та внутрішнього середовища компанії та визначити її сильні та слабкі сторони, можливості та загрози [1, с. 211]. Існує багато способів проведення стратегічного аналізу, кожен із яких має свої особливості та сферу застосування (рис. 1).

Процес стратегічного управління підприємством складається з послідовних етапів, кожен з яких має свої особливості та потребує використання відповідних методів та інструментів. Ефективне завершення кожного етапу процесу стратегічного управління є запорукою успішного розвитку підприємства та забезпечення його довгострокової конкурентоспроможності. Існує безліч методів стратегічного аналізу, які дозволяють досліджувати різні аспекти бізнесу та його середовища. Ефективне використання методів стратегічного аналізу може сформувати інформаційну базу для прий-

Таблиця 1. Матриця SWOT-аналізу діяльності ТОВ "Нова Пошта"

Сильні сторони	Можливості
Хороша кредитна історія Можливість залучення джерел фінансування Високоякісний талант Проводить різні програми перепідготовки та підвищення кваліфікації співробітників компанії Компанія має широкий спектр послуг Регулярне оновлення основних засобів	Можливість розширення пропонуваних послуг Збільшення долі за рахунок розширення Можливість диверсифікації послуг Можливість приєднання до стратегічних альянсів
Слабкі сторони	Загрози
Високі витрати на управління Недостатність власних обігових коштів Довгі цикли розробки та впровадження нових послуг Рентабельність діяльності низька Співробітникам бракує мотивації до інновацій та розвитку Слабкі ланки ризик-менеджменту в роботі компанії Рівень зарплат провідних спеціалістів нижчий, ніж у комерційному секторі	Економічні та соціальні загрози, пов'язані з війною Рівень інфляції зростає Частка ринку та збитки майна Споживачі можуть відмовитися від послуг через зниження купівельної спроможності

Джерело: розроблено автором на основі власних досліджень.

няття зважених стратегічних рішень і розробки ефективних стратегій розвитку вашого підприємства.

ТОВ "Нова Пошта" — одна з провідних компаній на ринку поштових та логістичних послуг України, яка надає послуги доставки вантажів та листів по всій країні та за кордон. Заснована в 2001 році, компанія за ці роки виросла і стала сильним гравцем на ринку, активно розробляючи та впроваджуючи інноваційні рішення. Організаційна структура ТОВ "Нова Пошта" побудована за функціональним принципом і включає кілька підрозділів і підрозділів, що

відповідають за різні напрямки діяльності підприємства. Зокрема, структура компанії включає відділи маркетингу, продажів, логістики, фінансів, управління персоналом, інформаційних технологій та інші. Мережа відділень ТОВ "Нова Пошта" налічує понад 8000 відділень по всій Україні, що дозволяє компанії доставляти вантажі в найвіддаленіші куточки країни. Крім того, компанія також має власний автопарк із понад 4000 автомобілів різного тону, які можуть перевозити вантажі різного розміру та ваги. Одним із ключових факторів успіху ТОВ "Нова Пошта" є активне впровад-

Таблиця 2. Аналіз стратегічних напрямків розвитку ТОВ "Нова пошта" за допомогою матриці БКГ

Стратегічний напрямок	Темпи зростання ринку	Відносна частка ринку	Квадрант матриці БКГ
Розробка послуг фулфілменту для інтернет-магазинів	Високі	Висока	"Зірки"
Перевезення гарячих і крихких вантажів	Середні	Низька	"Знаки питання"
Надаємо послуги експрес-доставки корпоративним клієнтам	Високі	Середня	"Зірки"
Напрямки доставки та повернення з-за кордону	Високі	Низька	"Знаки питання"
Розвиток мережі поштових машин	Високі	Висока	"Зірки"
Оптимізуйте процес доставки «останньої милі».	Середні	Висока	"Дійні корови"
Розробка мобільних додатків та особистих кабінетів	Високі	Висока	"Зірки"
Автоматизуйте процеси реєстрації та відстеження	Середні	Середня	"Знаки питання"
Розвивайте партнерство з компаніями електронної комерції та фінтех	Високі	Середня	"Зірки"
Впровадити програму лояльності клієнтів	Середні	Середня	"Знаки питання"

**Таблиця 3. Аналіз стратегічних підрозділів
ТОВ "Нова Пошта" за допомогою матриці McKinsey**

Стратегічна бізнес-одиниця	Привабливість ринку	Конкурентоспроможність	Позиція в матриці
Доставка товарів для фізичних осіб	4	5	Переможець 1
Доставка товарів для інтернет-магазинів	5	4	Переможець 1
Наповнення та оновлення інтернет-магазину	5	3	Переможець 2
Міжнародна доставка	4	3	Знак питання
Надаємо послуги експрес-доставки корпоративним клієнтам	4	4	Переможець 1
Послуги зі складування та обробки вантажів	3	4	Переможець 2
Доставка товарів з контролем температури	3	2	Знак питання
Послуга повернення та обміну	4	3	Знак питання
Послуги страхування вантажів	2	3	Генератор коштів
Фінансування торгівлі (NP Shopping)	3	2	Генератор коштів

Джерело: розроблено автором на основі власних досліджень.

ження інноваційних технологій та цифровізація бізнес-процесів. Зокрема, компанія запустила мобільний додаток для відстеження посилок, запустила сервіс онлайн-обробки вантажів, а також активно розвиває мережу поштових апаратів. Одним із пріоритетів ТОВ "Нова Пошта" є розвиток міжнародного напрямку діяльності. Компанія активно співпрацює з провідними міжнародними логістичними операторами, такими як DHL, FedEx, UPS, TNT та ін., надаючи послуги доставки вантажів у понад 200 країн світу. Корпоративна соціальна відповідальність також є важливим аспектом діяльності ТОВ "Нова Пошта".

Основними стратегічними напрямками розвитку ТОВ "Нова Пошта" є: розвиток мережі відділень та поштових відділень, оптимізація логістичних процесів, цифровізація послуг, розвиток міжнародних напрямків, впровадження інноваційних технологій та підвищення екологічності діяльності. Компанія активно інвестує в розширення інфраструктури, автоматизацію процесів і навчання персоналу. Таблиця SWOT-аналізу для ТОВ "Нова Пошта" допомагає визначити сильні та слабкі сторони компанії, можливості та загрози (табл. 1).

Аналізуючи стратегічні напрями розвитку ТОВ "Нова Пошта" за допомогою матриці BKG, можна зробити наступні висновки: до категорії "зірки" входять напрями з високими темпами зростання ринку та високими або середніми відносними частками ТОВ "Нова Пошта". Це, зокрема, розвиток фулфілмент-сервісів для інтернет-магазинів, кур'єрських послуг для бізнес-клієнтів, розвиток мережі поштових

апаратів, мобільних додатків і особистих кабінетів, а також співпраця з компаніями електронної комерції та фінтех. Ці напрями мають значний потенціал зростання та потребують активних інвестицій для збереження та посилення конкурентних позицій ТОВ "Нова Пошта" (табл. 2).

У категорії "Знаки питання" є напрямки, в якому темпи зростання ринку високі або середні, але відносна частка ТОВ "Нова Пошта" низька або середня. Квадрат "Корови" представлений оптимізацією процесу доставки "останньої милі". Цей напрямки характеризується середнім зростанням ринку та відносно високою часткою ТОВ "Нова пошта". Це генерує значний грошовий потік, який можна використовувати для розвитку інших перспективних напрямків. У матриці BKG немає стратегічних напрямків, які підпадають під категорію "собаки". Це свідчить про те, що ТОВ "Нова Пошта" орієнтоване на перспективні напрями розвитку з потенціалом для зростання та отримання прибутку. Компанії повинні зосередитися на напрямку розвитку "зірок", вибірково інвестувати в перспективні "знаки питання" та використовувати "дійних корів" для фінансування зростання в інших напрямках.

Для аналізу стратегічних бізнес-одиниць ТОВ "Нова Пошта" за допомогою методу McKinsey ми оцінимо компанію за критеріями ринкової привабливості та конкурентоспроможності. Ми будемо використовувати шкалу від 1 до 5, де 1 — низький рівень, а 5 — високий рівень привабливості або конкурентоспроможності (табл. 3).

Аналіз за допомогою методу McKinsey дозволяє визначити пріоритетні напрямки інвестування ТОВ "Нова Пошта" та оптимізувати розподіл ресурсів між стратегічними бізнес-одинацями. Компанії повинні зосередитися на розвитку сфер "переможців", вибірково інвестувати в перспективні "знаки питання" та залучати "генераторів капіталу" для фінансування зростання інших бізнес-одинаць.

Одним із ключових напрямків удосконалення стратегії розвитку українських логістичних компаній, і зокрема ТОВ "Нова Пошта", є розширення спектру послуг та вихід на нові сегменти ринку. Диверсифікація послуг і освоєння нових ринків дозволяють компаніям поштової та логістичної галузі зміцнювати свої конкурентні позиції та забезпечувати стабільність свого бізнесу в мінливому середовищі. Для логістичних компаній України та ТОВ "Нова Пошта" розвиток фулфілменту в інтернет-магазинах, доставка жаростійких та крихких вантажів, вихід на ринок експрес-доставки для комерційних клієнтів, розвиток послуг доставки за кордон та у зворотному напрямку.

Оптимізація логістичних процесів та підвищення ефективності мережі є важливими напрямками вдосконалення стратегії розвитку українських логістичних компаній та ТОВ "Нова Пошта". Оптимізація логістичних процесів може допомогти вам зменшити витрати, збільшити швидкість і якість доставки, а також підвищити рівень задоволеності клієнтів. Для вітчизняних логістичних компаній та ТОВ "Нова Пошта" актуальними завданнями в цьому напрямку є впровадження динамічної дистрибуційної маршрутної системи, розвиток мережі автоматизованих сортувальних центрів, оптимізація процесу дистрибуції "останньої милі" та вдосконалення ефективності управління транспортним парком. В умовах цифрової трансформації економіки важливим напрямком удосконалення стратегії розвитку українських логістичних компаній, особливо ТОВ "Нова Пошта", є цифровізація та автоматизація процесів обслуговування клієнтів. Для ТОВ "Нова пошта" пріоритетами в цьому напрямку можуть стати розробка мобільних додатків та особистих кабінетів клієнтів, впровадження чат-ботів та голосових помічників для підтримки клієнтів, автоматизація реєстрації та відстеження процесів відправлення, розвиток електронного документообігу з системою клієнтів.

Ще одним перспективним напрямком удосконалення стратегічного управління та роз-

витку українських логістичних компаній є зміцнення стратегічного партнерства та розвиток сервісних екосистем. Партнерство з ключовими гравцями ринку та розвиток екосистем послуг дозволяють компаніям поштової та логістичної галузі створювати додаткову вартість для клієнтів і диверсифікувати потоки доходів. Для ТОВ "Нова пошта" актуальними завданнями в цьому напрямку є розвиток партнерства з основними гравцями ринку електронної комерції, інтеграція з платіжними системами та сервісами онлайн-кредитування, розвиток партнерських програм з мережею поштових апаратів і пунктів доставки, формуючи екосистему додаткових послуг навколо доставки (страхування, зберігання, повернення тощо).

Підвищення рівня обслуговування та лояльності клієнтів є важливим напрямком удосконалення стратегічного розвитку українських логістичних компаній, у тому числі ТОВ "Нова Пошта". В умовах дедалі жорсткішої конкуренції на ринку поштової логістики здатність підприємств надавати послуги високого рівня та формувати лояльність клієнтів стала ключовою конкурентною перевагою. Для ТОВ "Нова пошта" актуальними завданнями в цьому напрямку є впровадження програми лояльності для старих клієнтів, розвиток якісних послуг для VIP-клієнтів, збільшення швидкості та зручності доставки в сільській місцевості, покращення якості обслуговування клієнтів у відділеннях та Call Center.

Основними стратегічними напрямками діяльності вітчизняних логістичних підприємств та ТОВ "Нова Пошта", особливо в умовах війни та міжнародних перевезень, можуть бути:

1) забезпечення безпеки та надійності. Першочерговим завданням є забезпечення безпеки співробітників і клієнтів компанії, а також надійна доставка вантажів в умовах воєнного часу. Це може включати вдосконалення систем безпеки у відділеннях, поштових відділеннях, транспортних маршрутах і забезпечення надійності гуманітарних перевезень.

2) альтернативні методи логістики. Під час війни можуть знадобитися альтернативні логістичні маршрути та шляхи доставки вантажів. Такі маршрути могли бути розроблені, щоб уникнути інтенсивних бойових дій та окупованої території.

3) гуманітарна допомога. Розробка та реалізація програм гуманітарної допомоги допомагає задовольнити потреби людей, які пост-

раждали від війни. Це може включати забезпечення продуктами харчування, ліками, одягом та іншими основними ресурсами.

4) співпраця з міжнародними партнерами. Що стосується міжнародних вантажних перевезень, важливо розширити співпрацю з міжнародними логістичними компаніями та партнерами, щоб забезпечити безперебійну доставку міжнародних вантажів.

Для покращення цієї ситуації необхідно здійснити комплекс заходів щодо підвищення рівня організації праці, оптимізації виробничих процесів, розвитку професійних та особистісних якостей працівників, покращення організаційно-технічних показників. Пошук шляхів покращення — це крок, який потребує особливої уваги. Джерелами ідей для цих методів можуть бути внутрішні співробітники, дослідницькі та проектні організації, споживачі, постачальники, конкуренти та інші зацікавлені сторони. Ключовим для цього етапу є залучення всіх учасників компанії. Досягти цього можна шляхом розгляду всіх можливих ідей, у тому числі "сирих" і не до кінця розроблених, і виділення коштів на подальші дослідження та розробки найбільш перспективних проєктів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Стратегія вдосконалення розвитку українських логістичних компаній, і зокрема ТОВ "Нова пошта", має ґрунтуватися на комплексному підході з урахуванням усіх аспектів діяльності підприємства та тенденцій розвитку ринку поштово-логістичних послуг. Ключовими напрямками удосконалення стратегічного розвитку українських логістичних компаній, на які слід зосередити увагу в майбутніх дослідженнях, можуть стати розширення сфери послуг і вихід на нові сегменти ринку, оптимізація логістичних процесів і підвищення ефективності мережі, цифровізація та автоматизація обслуговування клієнтів, процеси, зміцнювати розвиток стратегічних партнерств і екосистем послуг, покращувати рівень обслуговування та лояльність клієнтів, розвивати міжнародну орієнтацію та виходити на нові ринки, а також впроваджувати принципи сталого розвитку та екологічної логістики.

Література:

1. Ареф'єва О.В. Адаптивність стратегії підприємства в умовах динамічного середовища. Проблеми системного підходу в економіці. 2022. Вип. 3 (89). С. 208—215.

2. Валінкевич Н.В. Удосконалення процесу стратегічного управління підприємствами в умовах сталого розвитку. Підприємництво та інновації. 2020. Вип. 11 (1). С. 92—98.

3. Дергачова В.В. Особливості реалізації стратегії підприємства в умовах невизначеності. Сучасні підходи до управління підприємством. 2023. № 1. С. 80—87.

4. Іщенко Н.М. Клієнтоорієнтованість як ключовий фактор конкурентоспроможності підприємств поштово-логістичної галузі. Економічний вісник. 2022. № 3. С. 84—92.

5. Колодізева Т.О. Стратегічне партнерство як інструмент забезпечення конкурентоспроможності підприємств поштово-логістичної галузі. Бізнес Інформ. 2021. № 3. С. 139—146.

6. Потапенко О.М. Інноваційні аспекти стратегічного розвитку підприємств поштово-логістичної галузі. Економіка та управління підприємствами. 2018. Вип. 29. С. 199—204.

7. Смолін І.В. Формування стратегічних альтернатив розвитку підприємства: методичний підхід. Стратегія економічного розвитку України. 2021. № 48. С. 72—81.

References

1. Arefieva, O. (2022), "Adaptability of the company's strategy in a dynamic environment", Problems of the systemic approach in economics, vol. 3 (89), pp. 208—215.

2. Valinkevich, N. (2020), "Improving the process of strategic management of enterprises in conditions of sustainable development", Entrepreneurship and innovation, vol. 11 (1), pp. 92—98.

3. Dergacheva, V. (2023), "Peculiarities of implementing the company's strategy in conditions of uncertainty", Modern approaches to enterprise management, vol. 1, pp. 80—87.

4. Ishchenko, N. (2022), "Customer orientation as a key factor in the competitiveness of companies in the postal and logistics industry", Economic Herald, vol. 3, pp. 84—92.

5. Kolodizeva, T. (2021), "Strategic partnership as a tool for ensuring the competitiveness of companies in the postal and logistics industry", Business Inform, vol. 3, pp. 139—146.

6. Potapenko, O. (2018), "Innovative aspects of strategic development of companies in the postal and logistics industry", Economics and enterprise management, vol. 29, pp. 199—204.

7. Smolin, I. (2021), "Formation of strategic alternatives for enterprise development: methodical approach", Strategy of economic development of Ukraine, vol. 48, pp. 72—81.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2024 р

УДК 339.137.2

Д. О. Пилипенко,
аспірант, Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8906-3911>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.14.76

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

D. Pylypenko,
PhD student, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

CURRENT ASPECTS OF STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS

В статті розглянуто актуальні аспекти стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства. Дослідження стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємств є надзвичайно актуальним в сучасному світі, де глобалізація, динамічні зміни та жорстка конкуренція роблять ведення бізнесу все складнішим. Вивчення стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства може допомогти: підвищити ефективність роботи підприємства; збільшити прибуток; завоювати нові ринки; зміцнити конкурентні позиції; забезпечити стійкий розвиток. Отже, дослідження стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства є не лише актуальним, але й має практичне значення для підприємств. За результатами дослідження визначено основи стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємств. Деякі аграрні підприємства в Україні впроваджують цифрові агротехнології, такі як системи моніторингу поля, дрони для аналізу родючості ґрунту та врожайності, а також системи автоматизованого поливу та дозування добрив. Це дозволяє підвищити ефективність виробництва та отримати більший врожай. Аграрні підприємства збирають та аналізують великі обсяги даних щодо рослинництва та тваринництва за допомогою цифрових платформ та систем управління фермами. Це допомагає у прийнятті більш обґрунтованих рішень щодо виробництва, використання ресурсів та планування. Використання точного землеробства дозволяє аграрним підприємствам оптимізувати використання ресурсів, таких як добрива, вода та пестициди, за допомогою сучасних технологій, таких як GPS, сенсори та аналітика даних. Деякі аграрні підприємства в Україні активно розвивають електронну комерцію для продажу сільськогосподарської продукції. Це дозволяє їм здійснювати прямі продажі фермерських товарів без посередників та розвивати нові ринки збуту. Деякі аграрні підприємства використовують аналітичні та прогностичні системи для аналізу ринкових тенденцій, кліматичних умов та інших факторів, що впливають на виробництво. Це допомагає їм виробляти стратегічні плани та приймати рішення на основі даних.

The article discusses the current aspects of strategic management of the competitiveness of the enterprise. The study of strategic management of the competitiveness of enterprises is extremely relevant in the modern world, where globalization, dynamic changes and fierce competition make doing business increasingly difficult. Studying the strategic management of the enterprise's competitiveness can help: increase the efficiency of the enterprise's work; increase profit; conquer new markets; strengthen competitive positions; ensure sustainable development. Therefore, the study of strategic management of enterprise competitiveness is not only relevant, but also has practical significance for enterprises. Based on the results of the study, the foundations of strategic management of the competitiveness of enterprises were determined. Some agricultural enterprises in Ukraine are implementing digital agricultural technologies, such as field monitoring systems, drones for soil fertility and yield analysis, as well as automated irrigation and fertilizer dosing systems. This makes it possible to increase production efficiency and obtain a larger harvest. Agricultural enterprises collect and analyze

large amounts of crop and livestock data using digital platforms and farm management systems. This helps in making more informed decisions about production, resource utilization and planning. The use of precision agriculture allows agricultural enterprises to optimize the use of resources such as fertilizers, water and pesticides with the help of modern technologies such as GPS, sensors and data analytics. Some agricultural enterprises in Ukraine are actively developing e-commerce for the sale of agricultural products. This allows them to carry out direct sales of farm products without intermediaries and develop new sales markets. Some agricultural enterprises use analytical and forecasting systems to analyze market trends, climatic conditions and other factors affecting production. This helps them make strategic plans and make data-driven decisions.

Ключові слова: стратегічне управління, конкурентоспроможність, підприємство, система, ефективність.

Key words: strategic management, competitiveness, enterprise, system, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дослідження стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємств є надзвичайно актуальним в сучасному світі, де глобалізація, динамічні зміни та жорстка конкуренція роблять ведення бізнесу все складнішим. Вивчення стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства може допомогти: підвищити ефективність роботи підприємства; збільшити прибуток; завоювати нові ринки; зміцнити конкурентні позиції; забезпечити стійкий розвиток. Отже, дослідження стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства є не лише актуальним, але й має практичне значення для підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Створення гнучких та інноваційних бізнес-моделей, які дозволяють підприєм-

ствам швидко реагувати на зміни в середовищі та впроваджувати нові продукти та послуги. Гнучкість та інновації є ключовими аспектами успішної цифрової трансформації та конкурентоспроможності підприємства. Ось як вони взаємодіють та чому вони важливі:

адаптивність до змін — гнучкість дозволяє підприємствам швидко реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі, це може включати в себе зміни в стратегії, структурі, процесах та культурі підприємства для відповіді на нові можливості або виклики;

експерименти та інновації — гнучкість сприяє створенню середовища, в якому стимулюється інноваційність та впровадження нових ідей, підприємства, що відкриті до експериментів та ризику, можуть швидше реалізовувати нові концепції та здійснювати перетворення;

продуктивність та ефективність — гнучкість дозволяє підприємствам змінювати свої процеси та методи роботи для досягнення більшої продуктивності та ефективності, це може включати в себе впровадження нових технологій, перегляд структури команди або вдосконалення робочих процесів;

Таблиця 1. Ключові фактори
цифрової трансформації підприємства

Ключові фактори цифрової трансформації	Зміст фактору
Цифрові технології	Використання передових цифрових технологій, таких як штучний інтелект, аналітика даних, інтернет речей (IoT), блокчейн та інші, для автоматизації процесів, вдосконалення рішень та створення нових продуктів та послуг
Культурна зміна	Створення культури інновацій та готовності до змін серед співробітників. Важливо, щоб усі учасники компанії були готові до впровадження нових технологій та процесів.
Персоналізований досвід клієнта	Використання аналітики даних та інших цифрових інструментів для створення персоналізованих пропозицій та покращення взаємодії з клієнтами.
Гнучкі бізнес-процеси	Впровадження гнучких технологій та методів управління, що дозволяють швидко реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі компанії.
Цифрова безпека	Забезпечення захисту від кіберзагроз та зловживань, включаючи використання шифрування даних, ідентифікацію та автентифікацію.
Стратегічне партнерство	Співпраця з цифровими компаніями, стартапами та інноваційними лабораторіями для обміну знаннями та ресурсами.

Джерело: складено автором на основі [6; 8].

клієнтська орієнтованість — гнучкість та інновації дозволяють підприємствам швидше адаптуватися до змін у потребах та вимогах клієнтів, швидка реакція на зміни в ринкових умовах та здатність виробляти нові продукти та послуги можуть забезпечити конкурентну перевагу;

стратегічна пружність — гнучкість та інновації дозволяють підприємствам реагувати на стратегічні виклики та можливості, вони допомагають уникнути стагнації та відкривають нові шляхи розвитку;

узгоджене поєднання гнучкості та інновацій — дозволяє підприємствам не лише пристосовуватися до змін у сучасному бізнес-середовищі, але й відзначитися як відмінність у досягненні нових висот та досягненні конкурентної переваги;

кібербезпека — захист цифрових активів підприємства від кібератак, використання захищених технологій та процедур для запобігання витоку конфіденційної інформації [1—9]. Дані аспекти потребують системного дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити актуальні аспекти стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Умови цифровізації вимагають від підприємств нових стратегій управління конкурентоспроможністю для успішного функціонування на ринку. Ось деякі ключові аспекти стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах цифровізації:

цифрова трансформація: розробка та впровадження цифрових стратегій, які охоплюють усі аспекти діяльності підприємства, включаючи виробництво, маркетинг, продажі, логістику та обслуговування клієнтів. Цифрова трансформація — це процес впровадження цифрових технологій та змін у бізнес-моделі, операційних процесах, взаємодії з клієнтами та управління компанією з метою покращення продуктивності, ефективності та конкурентоспроможності (табл. 1).

Цифрова трансформація є не лише технологічним аспектом, але і стратегічним процесом, який вимагає впровадження культурних змін та нових методів управління для досягнення успіху в цифровій економіці.

Аналіз даних: Збір, аналіз та використання великих обсягів даних для прийняття обґрунтованих стратегічних рішень. Використання

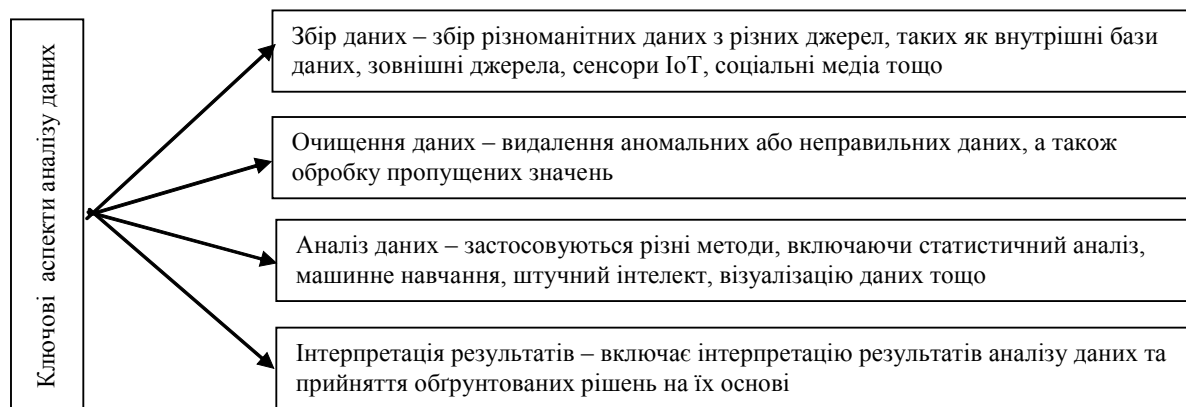

Рис. 1. Ключові аспекти аналізу даних для стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства

штучного інтелекту, машинного навчання та аналітики даних для прогнозування тенденцій ринку та конкурентів.

Аналіз даних — це процес перетворення сирових даних на корисну інформацію для прийняття рішень. У контексті цифрової трансформації аналіз даних відіграє ключову роль, оскільки дозволяє підприємствам виявляти тенденції, розуміти потреби клієнтів, оптимізувати процеси та приймати обґрунтовані рішення (рис. 1).

Для ефективного аналізу даних підприємства використовують різні інструменти та програмні засоби, такі як Python, R, SAS, Tableau, Power BI та інші. Крім того, важливо мати налагоджені системи збору даних та забезпечити їхню безпеку, оскільки неправильно оброблені або не захищені дані можуть призвести до неточних результатів аналізу або порушень конфіденційності.

Використання інтернет-технологій та цифрових медіа для просування бренду, привертання уваги клієнтів та збільшення продажів. Розробка персоналізованих маркетингових стратегій на основі аналізу даних користувачів. Цифровий маркетинг — це стратегія маркетингу, що використовує цифрові канали, інструменти та технології для просування продуктів та послуг, взаємодії з аудиторією та досягнення маркетингових цілей:

веб-сайт є базовою складовою цифрового присутності будь-якої компанії. Важливо, щоб веб-сайт був зручним у використанні, мобільною дружнім та містив інформацію про продукти та послуги компанії;

SEO — це процес оптимізації веб-сайту для покращення його видимості у пошукових системах, таких як Google. Це включає в себе використання ключових слів, оптимізацію контенту та технічні аспекти веб-сайту;

соціальні медіа є важливим каналом для спілкування з аудиторією та реклами продуктів та послуг. Компанії використовують платформи, такі як Facebook, Instagram, Twitter та LinkedIn, для взаємодії з клієнтами, побудови бренду та реклами;

контентний маркетинг полягає в створенні та розповсюдженні цінного та цікавого контенту, який привертає увагу та зацікавлює аудиторію. Це може бути блоги, відео, інфографіка, електронні книги та інше;

електронна комерція дозволяє компаніям продавати свої продукти та послуги в Інтернеті. Вона включає в себе створення онлайн-магазину, оптимізацію процесу покупки та управління інтернет-торгівлею;

аналітика дозволяє відстежувати ефективність цифрових маркетингових кампаній, вимірювати конверсії, реакції аудиторії та інші ключові показники.

Цифровий маркетинг є важливою складовою будь-якої сучасної маркетингової стратегії, оскільки він дозволяє компаніям залучати нових клієнтів, підтримувати існуючих та збільшувати продажі.

Кібербезпека вкрай важлива в контексті цифрової трансформації та цифрового бізнесу. Вона охоплює заходи та стратегії, спрямовані на захист цифрових систем, мереж та даних від кіберзагроз та кібератак:

захист мереж та систем: включає в себе встановлення інфраструктури захисту, такої як мережеві брандмауери, антивірусне програмне забезпечення, системи виявлення вторгнень та інші заходи для запобігання несанкціонованому доступу до системи;

шкідливі програми: захист від шкідливих програм, таких як віруси, троянці, шпигунське програмне забезпечення, які можуть негативно вплинути на безпеку систем та даних;

ідентифікація та автентифікація: використання механізмів ідентифікації та автентифікації, таких як паролі, біометричні дані, двофакторна аутентифікація та інші методи, для забезпечення доступу тільки авторизованим користувачам;

кібергігієна: виробництво та реалізація процедур та стандартів, спрямованих на попередження та реагування на кіберзагрози, включаючи плани відновлення після кібератак;

співробітництво та навчання: взаємодія з іншими організаціями, включаючи урядові агентства, індустріальні стандартизаційні організації та інші суб'єкти, для обміну інформацією та кращого розуміння кіберзагроз;

свідомість персоналу: проведення навчання та навчання персоналу з питань кібербезпеки, щоб підвищити рівень усвідомленості та умінь виявляти та уникати кіберзагроз;

реагування на інциденти: розробка та впровадження планів реагування на кіберінциденти для ефективного управління та мінімізації наслідків кібератак.

Кібербезпека є невід'ємною складовою будь-якої цифрової стратегії підприємства, оскільки вона допомагає забезпечити захист цифрових активів, конфіденційності даних та довіри клієнтів.

Співпраця та партнерство в сучасному бізнесі є ключовими для досягнення стратегічних цілей, спільного зростання та створення конкурентних переваг. Ось деякі аспекти співпраці та партнерства:

стратегічні партнерства (укладання стратегічних угод з іншими компаніями або організаціями з метою спільного розвитку нових продуктів, послуг або ринків. Це може включати спільні дослідження, розробку та маркетингові ініціативи);

технологічне партнерство (співпраця з технологічними партнерами для використання їхніх інноваційних рішень, платформ або послуг. Це дозволяє підприємствам ефективніше впроваджувати нові технології та підвищувати їхню конкурентоспроможність);

логістичні партнерства (укладання угод з постачальниками, перевізниками та іншими логістичними партнерами для оптимізації логістичних процесів та забезпечення швидкого та ефективного постачання товарів або послуг);

фінансові партнерства (співпраця з фінансовими установами або інвестиційними фондами для отримання капіталу для розвитку бізнесу, вкладення в нові проекти або розширення на нові ринки);

стартап-екосистема (участь у стартап-екосистемі шляхом співпраці з інкубаторами, ак-

селераторами та іншими стартапами з метою створення інноваційних продуктів та послуг або доступу до нових технологій та талантів);

спільна маркетингова діяльність (укладання угод з партнерами з метою спільної реклами, просування бренду та спільного маркетингу продуктів або послуг. Це може включати спільні рекламні кампанії, заходи та події).

Співпраця та партнерство дозволяють підприємствам скористатися синергією та спільними ресурсами для досягнення спільних цілей та забезпечення успіху в конкурентному бізнес-середовищі.

Ці стратегічні аспекти допомагають підприємствам не лише адаптуватися до цифрової економіки, але і забезпечити свою конкурентоспроможність у цьому середовищі.

Один із прикладів стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах цифровізації можна побачити у компанії Volkswagen Group, одного з провідних виробників автомобілів у світі. Volkswagen зосереджується на розвитку та виробництві електричних автомобілів, щоб відповісти на зростаючий попит на екологічно чисті транспортні засоби. Це дає їм перевагу на ринку, де в цифрову епоху споживачі все більше звертають увагу на екологічні аспекти. Volkswagen активно впроваджує цифрові технології в свої автомобілі, такі як системи автоматизованого водіння, інтелектуальні системи безпеки та зв'язку, а також мережі зв'язку для підтримки водіїв та пасажирів. Компанія також створює екосистему мобільності, що включає в себе послуги спільного використання автомобілів, мобільні додатки та сервіси, які допомагають клієнтам краще управляти та використовувати свої автомобілі. Volkswagen активно використовує цифрові канали комунікації, такі як соціальні медіа та мобільні додатки, для взаємодії з клієнтами, збору відгуків та надання підтримки.

Ці приклади показують, як Volkswagen використовує цифрові технології та стратегічний підхід до управління для збільшення своєї конкурентоспроможності в умовах цифровізації автомобільної промисловості.

Один із прикладів стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах цифровізації на підприємствах Японії можна побачити у компанії Toyota Motor Corporation, яка є одним з найбільших виробників автомобілів у світі та відома своєю інноваційною культурою та стратегічним підходом до бізнесу. Toyota вкладає значні ресурси у розвиток та виробництво електричних автомобілів, відповідаючи на зростаючий попит на екологічно чисті транспортні засоби. Компанія

вже представила свої моделі електромобілів і активно розробляє нові технології у сфері акумуляторів та електричних двигунів. Toyota впроваджує розумні технології та системи автоматизації у свої автомобілі, такі як системи безпеки, допоміжного водіння та зв'язку, що дозволяють забезпечити високу якість та безпеку продукції. Компанія використовує цифрові технології для оптимізації виробничих процесів та логістики, забезпечуючи швидку та ефективну поставку автомобілів до клієнтів та підтримуючи високий рівень якості. Toyota розвиває концепцію мобільності як сервісу (Mobility-as-a-Service), надаючи клієнтам доступ до різних видів транспорту через мобільні додатки та платформи. Компанія співпрацює з іншими технологічними компаніями та стартапами для розробки нових технологій та послуг у сфері автомобільної промисловості.

Ці приклади демонструють, як Toyota використовує цифрові технології та стратегічний підхід до управління для підвищення своєї конкурентоспроможності в умовах цифрової трансформації та швидкого розвитку автомобільного ринку.

Наведемо приклади стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємств в умовах цифровізації на підприємствах в Україні:

Нова Пошта — одна з найбільших служб доставки в Україні, активно впроваджує цифрові технології для оптимізації своїх логістичних процесів. Вони використовують мобільні додатки та онлайн-сервіси для відстеження вантажів, автоматизованих систем сортування та електронних документів, що сприяє покращенню ефективності та збільшенню задоволеності клієнтів.

Rozetka — одна з найбільших онлайн-платформ електронної торгівлі в Україні, Rozetka активно інвестує в цифрові технології для покращення користувацького досвіду та оптимізації логістики. Вони використовують штучний інтелект для персоналізації пропозицій, а також аналітичні інструменти для прогнозування попиту та оптимізації запасів.

ПриватБанк — один з найбільших банків в Україні, активно впроваджує цифрові рішення для полегшення фінансових операцій своїх клієнтів. Вони пропонують широкий спектр мобільних додатків для онлайн-банкінгу, платежів та переказів грошей, а також використовують біометричні технології для підвищення безпеки.

SoftServe — одна з провідних ІТ-компаній в Україні, спеціалізується на розробці програмного забезпечення та консалтингу з цифрової трансформації. Вони працюють з клієнтами з

усього світу, допомагаючи їм впроваджувати цифрові стратегії, розробляти інноваційні продукти та покращувати їх технологічні процеси.

Укрзалізниця також активно впроваджує цифрові технології для покращення своїх послуг. Вони пропонують онлайн-бронювання квитків, використовують системи IoT для моніторингу стану вагонів та колісних пар, а також розробляють цифрові платформи для підвищення ефективності логістики та управління потоками пасажирів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

За результатами дослідження визначено основи стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємств. Деякі аграрні підприємства в Україні впроваджують цифрові агротехнології, такі як системи моніторингу поля, дрони для аналізу родючості ґрунту та врожайності, а також системи автоматизованого поливу та дозування добрив. Це дозволяє підвищити ефективність виробництва та отримати більший врожай. Аграрні підприємства збирають та аналізують великі обсяги даних щодо рослинництва та тваринництва за допомогою цифрових платформ та систем управління фермами. Це допомагає у прийнятті більш обґрунтованих рішень щодо виробництва, використання ресурсів та планування. Використання точного землеробства дозволяє аграрним підприємствам оптимізувати використання ресурсів, таких як добрива, вода та пестициди, за допомогою сучасних технологій, таких як GPS, сенсори та аналітика даних. Деякі аграрні підприємства в Україні активно розвивають електронну комерцію для продажу сільськогосподарської продукції. Це дозволяє їм здійснювати прямі продажі фермерських товарів без посередників та розвивати нові ринки збуту. Деякі аграрні підприємства використовують аналітичні та прогностичні системи для аналізу ринкових тенденцій, кліматичних умов та інших факторів, що впливають на виробництво. Це допомагає їм виробляти стратегічні плани та приймати рішення на основі даних.

Література:

1. Гаращук О. В. Роль освіти у формуванні інноваційно-креативної компетентності кадрів в умовах економіки знань. Регіональні студії. 2022. № 30. С. 195—201.
2. Гаращук О., Куценко В. Освітньо-інноваційний маркетинг у контексті підготовки кон-

курентоспроможних фахівців. Редакційна колегія. 2019. № 2. С. 104—110.

3. Гаращук О.В., Куценко В.І. Освітня сфера — важливий чинник інноваційного сталого розвитку. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2021. № 3 (2). С. 1—7.

4. Євтушенко Н. О., Гурін Т. В. Управління конкурентоспроможністю підприємства: теоретичний аспект. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2022. № 3—4. С. 24—28.

5. Євтушенко, Н. О., Дрокіна, Н. І., Савенко, Н. В. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємства: теоретичний аспект. Економічний простір. 2020. № 156. С. 129—135.

6. Ковтуненко К., Ковтуненко Ю., Фоміна Н., Ковальчук О., Ковтуненко Д. Фактори управління конкурентоспроможністю персоналу виробничого підприємства в умовах невизначеності. International Journal of Production Management and Engineering. 2022. № 10 (2). С. 225—235.

7. Ложачевська О. М., Гнатенко І. А., Сухомлин А. В., Мельник О. Ю. Моделювання інфраструктури підприємництва неінноваційного менеджменту на національному та регіональному рівнях в умовах децентралізації. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 18. С. 5—10.

8. Мартин О. М., Лемещенко Н. І., Артемчук В. А., Парохненко А. С. Моделювання системи управління конкурентоспроможністю підприємства на основі маркетингу в умовах зміни споживчих переваг та розвитку інноваційного підприємництва. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. № 1 (248). С. 146—152.

9. Сусликов С. В., Клименко М. А. Система управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах невизначеності. ECONOMICS: time realities. 2023. № 3 (67). С. 56—64.

References:

1. Harashchuk, O. V. (2022), "The role of education in the formation of innovative and creative competence of personnel in the conditions of the knowledge economy", Regional studios, vol. 30, pp. 195—201.

2. Harashchuk, O. and Kutsenko, V. (2019), "Educational and innovative marketing in the context of training competitive specialists", Editorial board, vol. 2, pp. 104—110.

3. Harashchuk, O. V. and Kutsenko, V. I. (2021), "The educational sphere is an important factor of innovative sustainable development", Bulletin of the national academy of pedagogical sciences of Ukraine, vol. 3 (2), pp. 1—7.

4. Yevtushenko, N. O. and Gurin, T. V. (2022), "Enterprise competitiveness management: theo-

retical aspect", Economy. Management. Business, vol. 3—4, pp. 24—28.

5. Yevtushenko, N. O., Drokina, N. I. and Savenko, N. V. (2020), "Strategic management of enterprise competitiveness: theoretical aspect", Economic space, vol. 156, pp. 129—135.

6. Kovtunenکو, K., Kovtunenکو, Yu., Fomina, N., Kovalchuk, O. and Kovtunenکو, D. (2022), "Factors of management of the competitiveness of the personnel of a manufacturing enterprise in conditions of uncertainty", International Journal of Production Management and Engineering, vol. 10 (2), pp. 225—235.

7. Lozhachevsko, O. M., Hnatenko, I. A., Sukhomlyn, L. V. and Melnyk, O. Yu. (2021), "Modeling of the entrepreneurship infrastructure of neo-innovative management at the national and regional levels in conditions of decentralization", Investments: practice and experience, vol. 18, pp. 5—10.

8. Martyn, O. M., Lemeshchenko, N. I., Artemchuk, V. A. and Parokhnenko A. S. (2022), "Modeling of the enterprise competitiveness management system based on marketing in the conditions of changing consumer preferences and the development of innovative entrepreneurship", Formation of market relations in Ukraine, vol. 1 (248), pp. 146—152.

9. Suslikov, S. V. and Klymenko, M. A. (2023), "The system of managing the competitiveness of the enterprise in conditions of uncertainty", ECONOMICS: time realities, vol. 3 (67), pp. 56—64.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 338.48-44(1-22):[332.122:338.43]

С. О. Махиня,
аспірант кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування,
Заклад вищої освіти "Подільський державний університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7358-7787>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.14.83

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

S. Makhynia,
Postgraduate Student of the Department of Management, Public Administration,
Higher Educational Institution "Podillia State University"

RURAL TOURISM AS A PROMISING DIRECTION FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Сільський туризм стає все більш популярним у світі, відкриваючи нові можливості для розвитку сільських територій. Він передбачає ознайомлення туриста з особливостями традиційної матеріальної і духовної культури, в тому числі занурення в реальне етнокультурне середовище українського села. В Україні, де багата культурна спадщина та унікальні природні ландшафти, цей вид туризму має великий потенціал. У статті розглянуто роль та значення сільського туризму як чинника ефективного розвитку сільських територій України. Досліджено стан сільських територій України, наведено статистичні дані та визначено основні проблеми, з якими вони стикаються, такі як демографічні виклики, економічні труднощі, недостатня інфраструктура, соціальні та екологічні проблеми. На основі аналізу літературних джерел та статистичних даних доведено, що розвиток сільського туризму може бути ефективним інструментом для подолання цих проблем та забезпечення сталого розвитку сільських регіонів. Розглянуто позитивний вплив сільського туризму на місцеву економіку, зокрема через створення нових робочих місць, покращення якості життя місцевого населення, збереження культурної та історичної спадщини. Вказано на зв'язок розвитку інфраструктури сільських територій, їх благоустрою, з розвитком сфери сільського зеленого туризму. Систематизовано переваги сільського зеленого туризму за трьома сферами: економічний розвиток, соціальний розвиток та екологія, а також обґрунтовано пріоритетність розвитку сільського туризму. Описано розвиток сільського зеленого туризму в низці країн Європи, проаналізовано їх досвід у даній сфері туризму. Здійснено аналіз туристичної діяльності чотирьох областей: Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької. Проведено SWOT-аналіз сільського туризму в регіоні Українських Карпат. У результаті виявлено слабкі та сильні сторони сільського туризму в регіоні, його основні перешкоди та можливості для подальшого розвитку. Наголошено на необхідності розробки комплексної стратегії розвитку сільського туризму, яка включає покращення інфраструктури, маркетингову підтримку, навчання та підвищення кваліфікації працівників сфери туризму.

Rural tourism is becoming increasingly popular worldwide, opening up new opportunities for the development of rural areas. It involves acquainting tourists with the features of traditional material and spiritual culture, including immersion in the authentic ethnocultural environment of a Ukrainian village. In Ukraine, with its rich cultural heritage and unique natural landscapes, this type of tourism has great potential. The article examines the role and significance of rural tourism as a factor in the effective development of rural areas in Ukraine. It explores the state of rural areas in Ukraine, provides statistical data, and identifies the main problems they face, such as demographic challenges, economic difficulties, inadequate infrastructure, social, and environmental issues. Based on the analysis of literary sources and statistical data, it has been proven that the development of rural tourism can be an effective tool for overcoming these problems and ensuring the sustainable development of rural regions. The positive impact of rural tourism on the local economy is considered, particularly through the creation of new jobs, the improvement of the quality of life for the local

population, and the preservation of cultural and historical heritage. The connection between the development of rural infrastructure and its improvement with the development of rural green tourism is highlighted. The advantages of rural green tourism are systematized into three areas: economic development, social development, and ecology. The priority of rural tourism development is also substantiated. The development of rural green tourism in several European countries is described, and their experience in this field is analyzed. An analysis of tourism activities in four regions-Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Lviv, and Chernivtsi-is conducted. A SWOT analysis of rural tourism in the Ukrainian Carpathian region has been conducted. As a result, the strengths and weaknesses of rural tourism in the region, its main obstacles, and opportunities for further development have been identified. The necessity of developing a comprehensive strategy for rural tourism development is emphasized, which includes infrastructure improvement, marketing support, training, and skills enhancement for tourism industry workers.

Ключові слова: сільський туризм; зелений туризм; садиба; сталий розвиток; сільські території; сільська місцевість; перспективи розвитку.

Key words: rural tourism, green tourism, estate, sustainable development, rural areas, countryside, development prospects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сільський туризм — одна із прибуткових галузей світової економіки, що займає важливе місце серед факторів культурного та соціального розвитку, сприяє підтримці рівня та якості життя в країні/регіоні. У контексті євроінтеграції України перед аналітиками постає завдання визначити пріоритетні напрями розвитку економіки, одним із таких може стати розвиток сільського туризму. Враховуючи багаті туристично-рекреаційні ресурси України (сприятливі природно-кліматичні умови, історико-культурні та етнічні надбання), розвиток туристичної діяльності варто розглядати як один зі шляхів розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем. Однак наявний ресурсний потенціал не знаходить раціонального використання, адже більшість громадян залишається необізнаними щодо різноманітних форм туризму, зокрема сільського. Тому дослідження сільського туризму як одного із перспективних напрямків розвитку сільських територій є досить актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється велика увага розвитку сільського туризму як перспективному напрямку розвитку підприємництва на селі. Вагомий внесок у вивчення цих проблем зробили такі учені, як О. Бейдик, Є. Богданова, І. Гришова, Ю. Зінько, С. Косенко, М. Костриця, С. Мельниченко та інші. Однак, незважаючи на різноманітність та глибину проведених досліджень,

ця проблема залишається недостатньо вивченою і потребує подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Ціль роботи полягає в дослідженні стану сільських територій України, сільського зеленого туризму в контексті розвитку нетрадиційної форми господарювання; визначенні впливу сільського туризму на розвиток сільських територій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сільські території в Україні займають значну частину країни та відіграють важливу роль в економіці, культурі та екології. Однак ці регіони стикаються з численними викликами, які вимагають комплексних рішень для забезпечення їх сталого розвитку. Розглянемо детальніше проблеми сільських територій відповідно до різних сфер.

Демографічна ситуація в сільській місцевості України є критичною. За даними Державної служби статистики України, у 2020 році кількість сільського населення становила 30,9% від загальної чисельності населення країни [4]. Також повідомляється, що чисельність сільського населення зменшилася на 1,5 мільйона осіб за період 2010—2020 років, що склало близько 10 % від загального сільського населення країни. Населення зменшується через відтік молоді, яка часто покидає села в пошуках кращих можливостей у містах або за кордоном. Це призводить до старіння населення та зменшення робочої сили. Низький рівень народжуваності також сприяє демографічній кризі, оскільки відсутність перспектив та умов

для молодих сімей робить сільські території менш привабливими для проживання. Старіння населення призводить до високого відсотка пенсіонерів, що збільшує навантаження на соціальні та медичні служби.

Економічна ситуація в сільській місцевості характеризується високою залежністю від сільського господарства. За інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України, сільське господарство забезпечило близько 10 % ВВП країни у 2021 році [9]. Багато сіл використовують застарілі методи ведення господарства, що знижує продуктивність та конкурентоспроможність. Разом з цим Міністерство аграрної політики та продовольства України зазначає [9], що лише 30 % сільськогосподарських підприємств можуть забезпечити себе необхідними ресурсами для модернізації та розвитку. Крім того, інфраструктура в багатьох сільських районах є слабкою: дороги знаходяться у поганому стані, а транспортне сполучення є недостатнім. Це ускладнює доступ до ринків, медичних та освітніх установ. За даними Світового банку, лише 37% сільських доріг в Україні перебувають у задовільному стані, а понад 40 % доріг у сільських регіонах України є в аварійному стані [14]. Відсутність сучасних комунікацій, таких як інтернет та мобільний зв'язок, обмежує можливості для бізнесу та освіти. Багато сільських районів не отримують достатніх інвестицій, що ускладнює розвиток місцевого бізнесу та інфраструктури. Малий та середній бізнес у сільській місцевості має обмежений доступ до кредитних ресурсів, що також перешкоджає їхньому розвитку.

Соціальна сфера сільських територій має низку своїх проблем. Недостатня кількість шкіл та дитячих садків, а також низька якість освіти через брак кваліфікованих вчителів та належних умов для навчання впливають на рівень освіти в сільській місцевості. Згідно даних Міністерства освіти і науки України за 2020 рік, у сільській місцевості функціонує лише 22 % від загальної кількості закладів дошкільної освіти країни [12]. Міністерство освіти і науки України також повідомляє, що кількість шкіл у сільській місцевості скоротилася на 20% за період 2010-2020 років, а майже 50 % сільських шкіл потребують капітального ремонту. Медицина у багатьох селах знаходиться на низькому рівні: відсутні лікарні та поліклініки, недостатня кількість медичних працівників, що ускладнює доступ до медичної допомоги. Відповідно до медичної статистики Міністерства охорони здоров'я України (2020 р.), у

сільській місцевості функціонує лише 12 % від загальної кількості лікарень країни та понад 30 % медичних закладів у сільських районах не відповідають сучасним стандартам [13]. Соціальні послуги також обмежені, і сільські жителі часто мають обмежений доступ до культурних та спортивних заходів.

Екологічна ситуація в сільській місцевості також викликає занепокоєння. Інтенсивне використання пестицидів та добрив призводить до забруднення ґрунтів і водних ресурсів. Промислове забруднення в деяких районах ускладнює екологічну ситуацію через викиди шкідливих речовин. Неправильне землекористування та відсутність сучасних агротехнологій призводять до деградації ґрунтів і зниження їх родючості, а ерозія додатково погіршує сільськогосподарську продуктивність. У Національній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні від Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України вказано, що понад 30 % сільськогосподарських земель в країні піддаються ерозії [10].

Культурна сфера також стикається з певними викликами сьогодення. Відсутність підтримки та інтересу молоді до традиційних ремесел призводить до їх поступового зникнення. Брак фінансування обмежує можливості для проведення культурних заходів та збереження історичних пам'яток. Згідно даних Міністерства культури та інформаційної політики України, лише 15 % культурних установ знаходяться в сільській місцевості [11]. Кількість культурних закладів скоротилася на 25 % за період 2010-2020 років, а ті, що залишилися, часто мають застаріле обладнання та недостатнє фінансування.

Таким чином, сільські території України стикаються з численними викликами, що перешкоджають їх сталому розвитку. Недостатня інфраструктура, слабка економіка, соціальні проблеми, екологічні виклики та демографічна криза потребують комплексного підходу та державної підтримки. Тому одним із найважливіших завдань для вирішення соціально-економічних проблем в Україні на сьогодні є розвиток сільських територій. Для виконання даного завдання потрібно досліджувати процес розвитку сільських територій не лише через призму сільськогосподарського виробництва товарів, а й враховувати можливість ефективної реалізації сільського потенціалу у сфері надання послуг. Оскільки наявні зрушення в сільськогосподарському виробництві не здатні розв'язати існуючі проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій України.

Перманентне поглиблення в сільській місцевості кризових явищ та занепад в економічній, демографічній, екологічній та духовній сферах є очевидною загрозою державним інтересам з огляду на незамінність визначальної ролі сільських територій щодо повноцінного забезпечення продовольчої безпеки народу України. Низка проблемних питань щодо забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні протягом десятиліть не зменшується, а лише структурується і захоплює все більше сфер суспільного життя, вельми значимих для комплексного формування реальної державної політики у сфері розвитку сільських територій.

Розвиток сільського туризму може стати важливим кроком до подолання наявних проблем сільських територій, залучаючи інвестиції, створюючи робочі місця та зберігаючи культурну спадщину. Серед найбільших переваг сільського зеленого туризму можна виокремити наступні:

1. Економічний розвиток:

1.1. Додаткові доходи: сільський туризм створює нові можливості для заробітку, зокрема через надання житла, організацію екскурсій, продаж місцевих продуктів та сувенірів.

1.2. Зайнятість: відкриття туристичних об'єктів створює робочі місця для місцевих жителів, зменшуючи рівень безробіття.

2. Соціальний розвиток:

2.1. Збереження традицій та розвиток місцевої ідентичності: сільські території часто мають багату культурну спадщину та традиції, які можна показати туристам через різноманітні туристичні заходи, екскурсії та інші події. Таким чином сільський туризм сприяє збереженню та популяризації місцевих традицій, ремесел та культурної спадщини, сприяє зміцненню місцевої ідентичності та гордості за свій регіон.

2.2. Покращення інфраструктури: сільський зелений туризм спонукає до покращення інфраструктури в сільських територіях, такої як дороги, готелі, ресторани та інші зручності. Це в свою чергу сприяє покращенню якості життя місцевих мешканців. Звичайно, спочатку приймання та обслуговування відпочивальників відбувається на базі існуючого житлового фонду з використанням місцевих рекреаційних та інфраструктурних ресурсів. Але з надходженням певних коштів від цієї діяльності ті, хто нею займаються, починають робити вкладення у покращання побутового облаштування житла, вулиць; об'єднаними зусиллями добиваються змін на краще сфери обслуговування. Усе це не тільки сприяє розвитку села, а й, матеріалізуючи організаційні зусилля і фінан-

сові ресурси сільських жителів та сільської громади, надає процесам незворотного характеру, що є додатковим стимулом для прийняття перспективних рішень щодо стратегії розвитку особистих селянських господарств і перетворення їх на агрооселі.

3. Екологічні переваги:

3.1. Збереження природи: туристи, які цінують природу, можуть стати зацікавленими у захисті ландшафтів та біорізноманіття, що може призвести до розвитку програм з охорони природи та створення природних заповідників. Окрім того, власники агросадиб зацікавлені у привабливості територій для відвідувачів.

3.2. Освіта та підвищення екологічної свідомості: Туристичні програми можуть включати освітні елементи, що підвищують екологічну обізнаність як туристів, так і місцевого населення. Готуючись приймати і обслуговувати відпочивальників, члени селянських родин мимоволі змушені поповнювати свої знання з ведення домашнього господарства, гігієни і санітарії, приготування їжі тощо, а спілкування з гостями розширює їх кругозір, дає змогу зав'язати нові знайомства і підтримувати зв'язки з метою формування сталого контингенту потенційних споживачів туристичних послуг. Таким чином, комунікативність стає атрибутом нової якості людського капіталу, що формується в домогосподарстві, залученому у сферу надання послуг, та одночасно є сталим чинником для перспективи розвитку [15].

Успішний розвиток аграрного сектору економіки неможливий без розвитку сільських територій. Сільськогосподарське виробництво та сільські громади складають єдиний економічний простір, в рамках якого функціонує аграрна сфера. Сучасні виробничі технології та інновації в організації виробництва змінюють структуру ресурсного потенціалу і співвідношення між факторами виробництва, що призводить до значного зниження потреби у людських ресурсах і вивільнення робочої сили. Це створює передумови для диверсифікації виробництва та організаційної перебудови економічної діяльності. Вивільнений людський капітал стає ресурсом для самозайнятості та створює потенціал для розвитку підприємництва в сільській місцевості, часто реалізованого у формі сільського зеленого туризму.

Сільське населення України здатне отримувати реальні доходи у сфері сільського туризму від таких видів діяльності, як [8]:

- облаштування туристичних маршрутів;
- облаштування й експлуатація стоянок для туристів;

- робота гідом чи екскурсоводом;
- транспортне обслуговування туристів;
- єгерська діяльність (полювання, аматорське та спортивне рибальство);
- прокат туристичного спорядження;
- послуги приймання туристів;
- кулінарні послуги;
- підготовка культурних програм;
- народні промисли;
- виробництво та реалізація туристам екологічно чистих продуктів харчування;
- реалізація туристам ягід та грибів.

Пріоритетність розвитку сільського зеленого туризму в усіх регіонах України зумовлена наступними обставинами [8]:

1. Розвиток сільського зеленого туризму стимулює мале підприємництво, важливе для оздоровлення економіки аграрних районів країни.

2. Регіони України володіють малоосвоєним рекреаційним потенціалом, що потребує пошуку альтернативних та ефективних стимулів для його раціонального використання у відпочинково-туристичних цілях.

3. Створення та розвиток агрорекреаційного сервісу вирішує низку напружених соціальних проблем багатьох регіонів, зокрема, масового безробіття, закордонного заробітчанства, складного соціального клімату тощо.

4. Збережена етнокультурна самобутність історичних країв нашої держави виступає ексклюзивною, міжнародно-туристичною, конкурентною перевагою, що дозволить Україні бути серед основних осередків розвитку сільського туризму в Європі.

У світі подорожують щороку близько 700 млн осіб, із них від 10—30 % обирають сільський туризм. Кількість "зелених" подорожей на внутрішньому ринку в будь-якій країні набагато більше, ніж в інших секторах цієї галузі. Наприклад, у Франції тільки 7 % бізнес-туристів зупиняються в готелях, решта 93 % обирають сільські готелі і кемпінги [7].

За даними Всесвітньої туристичної організації, сільський зелений туризм визначили одним із п'яти ключових стратегічних напрямів розвитку туристичної індустрії у світі до 2020 року [2]. У наш час зелений туризм найбільш поширений в Угорщині, Чехії та Великобританії, а також в Іспанії, Італії та Німеччині. Ці, а також деякі інші європейські країни під егідою Ради Європи об'єдналися в Центрально-Східноєвропейську Федерацію з розвитку сільського зеленого туризму.

Однією з причин такої популярності серед провідних країн є прибутковість даної галузі.

Наприклад, Австрія, яка за своєю площею майже в сім разів менша за Україну, за один гірськолижний сезон отримує дохід у сфері сільського туризму близько 10 млрд євро, що дорівнює майже половині Державного бюджету України [3]. У Великобританії, Голландії, Ірландії, Іспанії, Німеччині, Франції залучення до діяльності у сфері сільського туризму заохочується на національному рівні. За популярністю відпочинку у сільській місцевості в цих країнах посідає нині друге місце після відпочинку на морі.

У Німеччині становлення "зеленого туризму" почалося з розроблення концепції його розвитку в периферійних регіонах. У результаті на ринку нині представлені пропозиції дешевого відпочинку на природі, без використання дорогої інфраструктури, але з наданням комфортних умов проживання. В угорському законодавстві регулювання "зелено-туристичних" відносин не підпадає під дію нормативних актів, якими регулюються відносини у сфері підприємництва. Відповідно, не підлягають оподаткуванню й особисті доходи, отримані селянами від використання для відпочинку власного житла. Існують також спеціальні пільги та переваги для сімейних господарств, які займаються діяльністю у сфері сільського туризму, якщо вони розміщуватимуться на території сільських поселень в економічно слабкорозвинутих регіонах. Великий законодавчий досвід у розвитку сільського туризму має Латвія. Зумовлено це тим, що вже тривалий час основним контингентом туристів, які бажають відпочити в тамтешній сільській місцевості, є іноземці. Уряд вчасно звернув увагу на цей вельми перспективний вид туризму, здатний вирішити проблему безробіття на селі, і затвердив ряд відповідних нормативів [5].

В Україні найбільш розвиненим у сфері надання послуг сільського туризму є регіон Українських Карпат, який розташований у межах чотирьох адміністративних областей: Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької. Особливостями цього регіону є мальовничі краєвиди, чисте гірське повітря, річки, ліси, безліч мінеральних джерел та історичних пам'яток. Самобутність природи Карпат та багата духовна спадщина приваблюють туристів, що, своєю чергою, заохочує сільське населення до здійснення підприємницької діяльності у сфері сільського туризму.

У Закарпатській області сільські садиби розташовані у смт Воловець, с. Поляна, с. Ізки, с. Шаян, с. Яноші, с. Вишка, с. Ставне, с. Осій

Таблиця 1. SWOT-аналіз сільського туризму в регіоні Українських Карпат

<i>(S) Сильні сторони:</i>	<i>(W) Слабкі сторони:</i>
• Природні ресурси: Карпати славляться своїми мальовничими ландшафтами, чистими річками, лісами та горами, багатою флорою та фауною, що приваблює туристів • Культурна спадщина: багата історія, традиції, ремесла та культура місцевого населення створюють унікальну атмосферу для туристів • Екологічна чистота: відсутність великих промислових підприємств забезпечує чисте довкілля, що важливо для еко-відпочинку • Місцева кухня: автентичні страви регіону зацікавлюють туристів, що хочуть скуштувати щось нове • Гостинність населення: місцеві жителі відомі своєю гостинністю, що створює позитивний досвід для туристів • Велика кількість приватних садиб	• Недостатня інфраструктура: брак сучасних доріг та інших туристичних об'єктів сповільнює розвиток туризму • Відсутність професійного менеджменту і знань: недостатній рівень знань та навичок місцевого населення в сфері управління туристичними проектами, незнання англійської мови • Сезонність туризму: туристичний потік значно знижується в несезонний період, що створює фінансові труднощі для місцевого бізнесу • Обмежені маркетингові ресурси: відсутність ефективних маркетингових стратегій та промоційних кампаній для залучення туристів, недостатня кількість туристичної інформації про регіон, мала кількість знаків/позначок туристичних маршрутів
<i>(O) Можливості:</i>	<i>(T) Перешкоди:</i>
• Популярність: зростаючий інтерес до екологічно чистого відпочинку сприяє розвитку сільського зеленого туризму • Збільшення доходів та зайнятості сільського населення: додаткове джерело доходів для селян, а також активна підприємницька діяльність активізує економіку сільських територій • Покращення інфраструктури: залучення коштів для покращення доріг, будівництва готелів та інших туристичних об'єктів • Підтримка уряду та міжнародних організацій: можливість отримання грантів та субсидій на розвиток туристичної галузі • Використання цифрових технологій: розробка онлайн платформ для бронювання турів та маркетингових кампаній в соціальних мережах • Збереження історико-культурних пам'яток і традицій	• Відсутність якісної нормативно-правової бази перешкоджає організації відпочинку на селі • Екологічні проблеми, зміни клімату: забруднення довкілля та деградація природних ресурсів можуть негативно вплинути на привабливість регіону. Непередбачувані погодні умови можуть впливати на сезонний туризм та створювати ризики для туристичної діяльності. • Економічна та політична нестабільність: фінансові кризи та політичні потрясіння можуть знизити кількість туристів та інвестицій у регіон • Недостатній контроль за якістю послуг: відсутність стандартів якості та контролю може призвести до зниження рівня обслуговування туристів

та ін. У с. Колочава Міжгірського району є ціле форелеве господарство, а біля м. Хуст знаходиться відома в Україні ферма оленів [1].

У Івано-Франківській області послуги сільського туризму надають у смт Верховина, смт Ворохта, с. Криворівня, с. Татарів, с. Дземброня, с. Мислівка та ін. В області знаходиться незвичайне поселення для туристів, яке розташоване високо у горах, у с. Яворів Косівського району, — "Дідова хатчина", де відбуваються етнофестивалі, майстер-класи з ліжникарства, гончарства та різьби [1].

У Львівській області туристів приваблюють Сколівські Бескиди, старовинні замки та музеї, курорти, відомі не лише в Україні, а й за кордоном: Трускавець, Моршин, Східниця, Великий Любін, Немирів, Шкло. Сільські садиби розташовані у смт Славське, смт Шкло, с. Розлуч, с. Кривка, с. Орявчик, с. Нагірне, с. Гребенів, с. Волосянка, с. Ясениця Замкова та ін. Розвитку сільського туризму сприяє збереження духовної спадщини, фольклору, народних ремесел (ткацтва, вишивки, гаварецької кераміки) [1].

У Чернівецькій області вартим уваги туристів є одне із семи чудес України — Хотинська фортеця (фортеця XIII-XVIII ст. у місті Хотині на Дністрі). Послуги сільського туризму надають у садибах, які розташовані у смт Берегомет, смт Путила, с. Мошанець, с. Бернове, с. Макарівка, с. Вороновиця, с. Дністрівка, с. Бузовиця, с. Товарниця, с. Виженка, с. Нижні Станівці, с. Брусниця, с. Грозинці, с. Клішківці, с. Непоротово та ін. [6].

З метою систематизації значного масиву фактичної інформації про розвиток сільського зеленого туризму в регіоні Українських Карпат здійснено SWOT-аналіз стану цього виду діяльності (табл.1). Проведений аналіз дає змогу об'єктивно оцінити можливості розвитку цього виду туризму та розробити подальші ефективні заходи щодо подолання можливих проблем. Визначення сильних і слабких сторін дає можливості для створення ефективної стратегії розвитку сільського зеленого туризму в регіоні.

На основі SWOT-аналізу сільського туризму визначено ефективні заходи щодо подолан-

ня можливих проблем та забезпечення продуктивного функціонування:

- удосконалення нормативно-правової бази із врахуванням позитивного досвіду європейських держав та створення дієвої системи контролю якості наданих послуг;

- розробка програм державної підтримки та здійснення активної співпраці з міжнародними організаціями у сфері туризму;

- запровадження загальнодоступних освітньо-інформаційних послуг (зокрема мовних курсів) для сільського населення, яке займається або хоче займатись підприємницькою діяльністю у сфері туризму;

- впровадження цифрових технологій у сферу сільського туризму;

- організація ефективних маркетингових стратегій.

Таким чином, розвиток сільського зеленого туризму в Карпатському регіоні має значний потенціал, проте потребує вирішення ряду проблем та ефективного використання можливостей для досягнення стійкого успіху.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, можна стверджувати, що сприяння розвитку сільського туризму є перспективним та пріоритетним напрямом туристичної діяльності, який має на меті розв'язання соціальних, економічних та фінансових проблем сільських територій. Дослідження свідчать, що розвиток сільського зеленого туризму може забезпечити прискорення темпів реформування економіки сільських територій та зміцнення ринкових основ господарювання; збільшення доходів населення та відповідно місцевих бюджетів; створення робочих місць та оптимізацію сфери зайнятості; залучення інвестицій, дотацій та інших форм підтримки; стимулювання попиту на продукцію народних ремесел та художніх промислів; популяризацію національної історико-культурної спадщини та підвищення рівня освіти серед населення; збереження та раціональне використання природних рекреаційних ресурсів.

Для того, щоб українське село стало метою подорожі, а селянська садиба — місцем розміщення та відпочинку, потрібно докласти значних зусиль у сфері поліпшення якості туристичних послуг, оскільки відвідуючи село, туристи шукають садибу, яка задовольняє їхні вимоги. Подальші дослідження даної проблематики мають бути спрямо-

вані на формування ефективної стратегії розвитку сільського туризму в сільській місцевості України шляхом напрацювання відповідних регіональних комплексних програм.

Література:

1. Відпустка в селі: Як зелений туризм в Україні отримав шанс для розвитку через пандемію коронавірусу. URL: <https://cutt.ly/jExHcs7>

2. Всесвітня туристична організація: офіційний сайт. URL: <https://www.unwto.org/world-tourism-barometer-n18-january-2020>

3. Гордієнко О. Фонди підтримки підприємництва "осідали" тему сільського туризму в Україні. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/gor-dienko.htm

4. Державна служба статистики України. Статистичний щорічник України за 2020 рік. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm

5. Довгаль О. В. Сільський туризм як перспективний напрям підприємництва у соціально-економічному механізмі розвитку села. Все про туризм. 2013. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/dovgal.htm

6. Зелений туризм. Офіційний портал Чернівецької міської ради. URL: <http://chernivtsy.eu/portal/10070>

7. Король М. М., Атаманчук В. В. Аналіз європейського досвіду організації зеленого туризму. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. № 6. Ч. 2. С. 30—33.

8. Мазур С. А., Прилуцький А. М. Сільський туризм як перспективний напрям розвитку внутрішнього туризму. Ефективна економіка. 2018. № 2. URL: <http://www.economy.nayka-com.ua/?op=1&z=6122>

9. Міністерство аграрної політики та продовольства України: офіційний сайт. За 2021 рік Україна збільшила зовнішньоторговельний обіг с/г продукції та продовольчих товарів. URL: <https://minagro.gov.ua/news/za-2021-rik-ukrayina-zbilshila-zovnishnotorgovelnij-obig-sg-produkciyi-ta-prodovolchih-tovariv-roman-leshchenko>

10. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2020 році. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoring/natsionalni-dopovidi-pro-stan-navkolyshnogo-prirodnogo-seredovyshha-v-ukrayini/>

11. Міністерство культури та інформаційної політики України: офіційний сайт. Відкриті дані. URL: <https://mcip.gov.ua/vidkryti-dani/>

12. Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. Дошкільна освіта. URL: <https://mon.gov.ua/tag/doshkilna-osvita?&type=all&tag=%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0>

13. Міністерство охорони здоров'я України. Статистичні дані системи МОЗ. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdanMMXIX.html>

14. Світовий банк в Україні: офіційний сайт. Україна — швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA3). URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a>

15. Ярема Л. В. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму. Ефективна економіка. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7884>

References:

1. Antykoruptsiyne media (2020), "Vacation in the village: How green tourism in Ukraine got a chance for development due to the coronavirus pandemic", available at: <https://cutt.ly/jExHcs7> (Accessed 10 June 2024).

2. The official site of World Tourism Organization UNWTO (2020), "World Tourism Barometer №18 January 2020", available at: <https://www.unwto.org/world-tourism-barometer-n18-january-2020> (Accessed 12 June 2024).

3. Hordienko, O. (2024), "Entrepreneurship support funds "saddled" the topic of rural tourism in Ukraine", Vse pro turizm — osvitynyy turystychnyy portal, available at: http://tourlib.net/statti_ukr/gordienko.htm (Accessed 15 June 2024).

4. State Statistics Service of Ukraine (2020), "Statistical Yearbook of Ukraine for 2020", available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm (Accessed 12 June 2024).

5. Dovhal, O. V. (2013), "Rural tourism as a promising area of entrepreneurship in the socio-economic mechanism of rural development", Vse pro turizm — osvitynyy turystychnyy portal, available at: http://tourlib.net/statti_ukr/dovgal.htm (Accessed 25 June 2024).

6. Ofitsiyniy portal Chernivetskoi miskoi rady (2011), "Green tourism", available at: <http://chernivtsy.eu/portal/10070> (Accessed 26 June 2024).

7. Korol, M. M. and Atamanchuk, V. V. (2016), "Analysis of European experience in organizing green tourism", Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu — Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University, vol. 6, pp. 30—33.

8. Mazur, S. A. and Prylutskyi, A. M. (2018), "Rural tourism as a prospective direction development of domestic tourism", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6122> (Accessed 10 June 2024).

9. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine: official website (2021), "In 2021, Ukraine increased its foreign trade turnover of agricultural products and food products", available at: <https://minagro.gov.ua/news/za-2021-rik-ukrayina-zbilshila-zovnishnotorgovelnij-obig-sg-produkcii-ta-prodovolchih-tovariv-roman-leshchenko> (Accessed 10 June 2024).

10. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine (2020), "National report on the state of the natural environment in Ukraine in 2020", available at: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoring/natsionalni-dopovid-pro-stannavkolyshnogo-pryrodnogo-seredovyshha-v-ukrayini/> (Accessed 11 June 2024).

11. Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine: official website (2024), "Open data", available at: <https://mcip.gov.ua/vidkryti-dani/> (Accessed 11 June 2024).

12. Ministry of Education and Science of Ukraine: official website (2021), "Preschool education", available at: <https://mon.gov.ua/tag/doshkilna-osvita?&type=all&tag=%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0> (Accessed 11 June 2024).

13. Ministry of Health of Ukraine (2021), "Statistical data of the system of the Ministry of Health", available at: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdanMMXIX.html> (Accessed 13 June 2024).

14. World Bank Group (2023) "Ukraine — Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3)", available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a> (Accessed 20 June 2024).

15. Yarema, L. V. (2020), "Prospects for the development of rural green tourism", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7884> (Accessed 15 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 08.07.2024 р.